

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY ŠTÁTU, PRÁVA
A SÚVISIACICH VÝSKUMNÝCH OBLASTÍ.

ROČNÍK 8 ČÍSLO 1/2016

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis pre otázky štátu, práva a súvisiacich výskumných oblastí.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan, PhD.

Výkonný redaktor: JUDr. Michal Malatinský, PhD.

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

doc. JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Matej Mílkvy, PhD.

JUDr. Milan Hodás, PhD.

Mgr. Michal Považan, PhD.

JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D. LL.M.Eur.Integration

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.pravnedejiny.sk/4/casopis>

Časopis sa vydáva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

ANDRUSIAK, T: IDEA OZBROJENÉHO BOJA ZA NEZÁVISLOSŤ V UKRAJINSKOM PRÁVNOM MYSLENÍ V 19. A 20. STOROČÍ	6
FICO, M: VYBRANÉ ASPEKTY VÝUČBY HISTORICKO-PRÁVNÝCH PREDMETOV NA UPJŠ V KOŠICIACH, PRÁVNICKEJ FAKULTE	18
GREGOR, M: UPLATNENIE ČL. 6 RÍMSKEHO DOHOVORU NA KONANIE PRED ÚSTAVNÝMI SÚDMI	28
ILLÝOVÁ, Z: OBŽALoba A URČENIE SÚDNEJ PRÍSLUŠNOSTI V PROCESE S DR. VOJTECHOM TUKOM Z ROKU 1929	39
KOVAL, A: VÝVOJ NÁRODNO-OSLOBODZOVACIEHO HNUTIA NA UKRAJINE A PRÁVA NA SEBAURČENIE NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA	47
MALATINSKÝ, M: INŠTITÚT MANŽELSTVA V PROTIŽIDOVskej LEGISLATÍVE SLOVENSKA (1939 – 1945)	54
MATUŠKA, P: HYBRIDNÉ VOJNY – VOJNY 21. STOROČIA?	61
PODOLEC, O: LEGISLATÍVNA ÚPRAVA ČINNOSTI OZBROJENÝCH ZLOŽIEK NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 – 1945	69
SKALOŠ, M: PORUŠENIE PRÁVA BOJUJÚCIMI ŠTÁTMI PRI OZBROJENÝCH KONFLIKTOCH A JEHO HISTORICKÝ KONTEXT	78
ŠTEFANICA, J: KREOVANIE FILADELFSKEJ DOHODY A UŽHORODSKÉHO MEMORANDA AKO VÝSLEDOK EMANCIPAČNÝCH SNÁH RUSÍNŮV NA SKLONKU PRVEJ SVETOVEJ VOJNY	90
ŠTEFANICA, J: ŽIVOT A DIELO PROFESORA MARTINA VIETORA	98
TUROŠÍK, M: INŠTITÚT SPRAVODLIVEJ VOJNY V RÍMSKOM PRÁVE	103

POKYNY PRE AUTOROV	110
---------------------------	-----

ČLÁNKY

IDEA OZBROJENÉHO BOJA ZA NEZÁVISLOST V UKRAJINSKOM PRÁVNOM MYSLENÍ V 19. A 20. STOROČÍ

**TARAS ANDRUSIAK
LVOVSKÁ NÁRODNÁ UNIVERZITA
IVANA FRANKA**

Udalosti na Ukrajine, ktoré sa začali dňa 21. novembra 2013 protestmi proti odmietnutiu vtedajšieho vedenia štátu od podpísania Dohody medzi Ukrajinou a Európskou úniou, agresia Ruskej federácie proti Ukrajine, okupácia a začlenenie súčasti ukrajinského územia do zloženia Ruskej federácie stali časovým medzníkom nie len pre ďalší štátny a právny rozvoj, pre jeho civilizačnú voľbu. To je tiež koniec postjaltinského svetu. Svetu, konfiguráciu pre ktorý položili hlavy štátov – víťazov v Druhej svetovej vojne na stretnutí v Jalte dňa 4. – 11. novembra 1945, kde prezident USA Franklin Delano Roosevelt, premiér Spojeného kráľovstva Winston Leonard Spencer-Churchill a diktátor Josif Stalin (počas stretnutia bol vodcom sovietskeho úradu – Rady ľudových komisárov ZSSR (06. 05. 1941 – 25. 02. 1946) a vodcom (generálny tajomník KSSZ)) monopolne vládnucej komunistickej strany (03. 04. 1922 – 05. 03. 1953)) spolu sa dohodli o povojnovej štruktúre svetu a účasť ZSSR vo vojne Japonska (medzi Japonskom a ZSSR dňa 13. apríla 1941 bol uzatvorený pakt o neútočení na päť rokov s nasledovným automatickým predĺžením jeho dejú ešte na päť rokov. V priebehu sovietsko-nemeckej vojny sa Japonsko neustále dodržiavalo tejto zmluvy).

Koniec postjaltinského svetu kladie kardinálne otázky a výzvy nie len pred svetovým spoločenstvom, ale aj pred právnou náukou. Podstatná reorganizácia vzťahov medzi štátmi potrebuje prehodnotenia základných princípov medzinárodného práva aj jurisprudencie vo všeobecnosti. Situácia, ktorá sa uskutočnila v 19. storočí krajinami – impériami a bola zafixovaná aj dokázaná pozitivistickou právnou náukou (pre ktorú hlavným je stotožňovanie práva a zákonodarstva), ukázala svoju celkovú neprispôsobenosť pre uregolovanie vzťahov v 21. storočí. V prípade, že teória prírodného práva, ktorá sa vytvorila v boji s absolutizmom a stavovským podielom spoločenstva, vyzdvihovala ideu právnej rovnoprávnosti všetkých ľudí a všetkých národov, vtedy pozitivizmus mal iné úlohy. Na vnútornej štátnej úrovni to vyzeralo v potvrdzovaní idey povinnosti a bezpodmienečného uskutočnenia všetkých podmienok zástupcov platnej štátnej moci, ktorým sa dávala forma zákona. Na vonkajšej štátnej úrovni, alebo ináč povediac v medzištátnych vzťahoch pozitivizmus mal úlohu upevniť, zafixovať podiel ľudí/národov na štátne/historické, ktoré len aj mali právo na právnú subjektivitu v procesoch tvorenia štátu, aj na neštátne/nehistorické, ktoré nemali žiadne práva, a mohli len rozpustiť sa, vliať sa, stať súčasťou týchto uvedených najprv. Dnes pokračovaním tejto praxe v Ukrajine je prinucovanie pojmu „politickej nácie“, ktorá sa akoby len formuje, pritom zásluhy a hrdinstvo bojovníkov za slobodu a nezávislosť Ukrajiny nie vždy je nepochybnými, a hodnotenie zástupcov okupačnej moci, ktorí uskutočňovali genocídu ukrajinského národa, alebo je neutrálnou, alebo presným akcentom na to, že oni «tiež urobili veľa pozitívneho». Toto je jasný príklad politických manipulácií, ktoré sa široko používajú v «hybridnej vojne», ktorú vedie Ruská federácia proti Ukrajine a ktorá má ako účel zachovať status quo, ktorý sa utvoril v dôsledku politiky rusifikácie, strácania príznakov nácie a zničenia ukrajinského národa, ktoré sa začalo v období Ruskej ríše a dovedené do genocídy v sovietskom období.

Situácia 19. storočia sa pokračovala v 20. storočí. Po Prvej svetovej vojne, za hlavný výsledok ktorej je možné považovať rozpad väčšiny európskych impérií a vchádzanie na politickú arénu USA, situácia sa podstatne zmenila. Štrnásť bodov Wilsona (Wilson's Fourteen Points), ktoré si robili nároky na principiálne nové usporiadanie medzinárodnej štruktúry, jedným z hlavných princípov ktorej malo stať odmietnutie tajomnej diplomacie, nedali žiadnu šancu ukrajinskému národu na politické sebaurčenie a utvorenie vlastného štátu. Ukrajinská ľudová republika (*ukr.* Українська Народна Республіка), ktorá bola vyhlásená 3. Universalom Centrálnej Rady (*ukr.* III Універсалом Центральної Ради) v roku 1917, na začiatok 1919 zahrňovala takmer všetky ukrajinské územia. Akt Zlúčenia (*ukr.* Акт Злуки), ktorý bol vyhlásený dňa 22. januára 1919 na Sofijskom námestí v Kyjive de facto a de jure upevnil štátne-politickú jednotu všetkého ukrajinského národa, jeho želanie žiť v jednom demokratickom štáte. Avšak v dôsledku cudzej intervencie, Ukrajinská ľudová republika ako národný štát Ukrajincov bola zničená. Právo ukrajinského národa na vlastnú štátnosť bolo cynicky ignorované nie len susednými štátmi, ktoré sa zmocnili rôzne súčastky jeho etnického územia, ale aj týmito štátmi, ktoré na seba prevzali zodpovednosť za zachovanie mieru a bezpečnosti na európskom kontinente. Tri zo štyroch štátov, medzi ktorými bol rozdelený ukrajinský národ, neexistovali do Prvej svetovej vojny. Ale činná moc týchto štátov nevytvorila žiadne podmienky pre normálny rozvoj ukrajinského národa na jeho etnickom území. Viac toho, Rumunsko a Poľsko uskutočňovali nie len protiukrajinskú politiku, ale politiku pre strácanie príznakov nácie ukrajinského národa, jeho rumunizáciu a opoľšenie, prenasledujúc hociktoré prejavy národne-politického života. Postoj, ktorý dnes

verejne deklaruje prezident Ruska, odmietajúc samostatnosť ukrajinského národa, tvrdiac, že Ukrajinci sú len súčiastkou ruského národa, bol vlastný pre oficiálnu politiku platnej štátnej moci medzivojnového Rumunska a Poľska, len s týmto rozdielom, že v týchto prípadoch sa tvrdilo o príslušenstve Ukrajincov k rumunskému/poľskému národom. Teraz máme zaujímavú situáciu: predbiehajú Ukrajincov, ktorí môžu položiť otázku o etnocíde ukrajinského národa na jeho etnickom území, ktoré odišlo do zloženia Poľska podľa jaltinských dohôd, ktorý bol uskutočnený počas operácie „Visla“ na začiatku 1947, čiastka poľských politikov položila otázku o vyznaní ukrajinsko-politického konfliktu na Volyni počas Druhej svetovej vojny genocídou poľského národa. To znamená, že sa ide o vyznanie genocídou medzietnického konfliktu medzi zástupcami jedného národa presídlenými na etnické územia iného národa v procese štátnej politiky strácania príznakov nácie a asimilácie domáceho obyvateľstva na jeho etnických zemiach. A ustutočňoval sa tento konflikt v období nacistickej okupácie tohto územia, takže domáce obyvateľstvo bolo zbavené štátnosti, armády, trestne-represívneho aparátu, to je všetkého toho, čo umožňuje hromadné zničenie tých alebo iných skupín obyvateľstva alebo ich totálne vysídlenie z rodnej krajiny a rozsídlenie po všetkej ploche štátu s účelom zničenia hociktorých vnútrogrupinových vzťahov. Na základe takýchto vyhlásení niektorých poľských politikov je možné, že nasledujúcimi môžu stať niektorí politici v Nemeckej spolkovej republike, ktorí tiež položia otázku o genocíde nemeckého národa na ukrajinskom území počas Druhej svetovej (sovietsko-nacistickej) vojny. Začiatok pre tendenciu zvažovať čiastku viny za zločin nacistizmu na Ukrajincov bol, kedy sa uskutočnil súd nad Ivanom (Johnom) Demjaňukom (*ukr.* Іваном (Джонном) Дем'янюком). Vtedy Ukrajinca súdil (to si všimla nemecká tlač počas opísania procesu) nemecký súd obviňujúc v zločinoch nacistizmu. Ďalej sa môžu pripojiť Maďarsko a Rumunsko, ktoré ako spojenci nacistického Nemecka okupovali súčiastku ukrajinského územia, uskutočňovali takú istú okupačnú politiku, a proti predstaviteľov ktorých bojovali tak isto ako aj s nemeckými okupantmi. Práve na takýto rozvoj situácie je smerovaná antiukrajinská propaganda a informačná vojna Ruskej federácie proti Ukrajine. Príznačne je to, že vrchol antiukrajinskej kampane v otázke Volynskej tragédie pripadá na výročie Katynskej tragédie a katastrofy pod Smolenskom.

Dôležité je pamätať, že pozitivistická právna veda v 20. storočí tak isto ako aj v 19. neposkytovala a neposkytuje práva ukrajinskému, ako aj iným národom, ktoré v predminulom storočí nemali osobnej štátnosti, práva na existovanie, na slobodu, na rozvoj. Utvorená štátmi, ktoré zvíťazili v Druhej svetovej vojne, Organizácia Spojených národov hoci aj upevnila vo svojom štatúte normu o tom, že má za účel «Rozvíjať priateľské vzťahy medzi náciami na základe dodržiavania princípu rovnoprávnosti a sebaurčenia národov»¹, avšak stala len pokračovaním tradície 19. st. jej „veľkými národmi“, ktoré podľa dohody medzi sebou rozhodovať osud všetkých iných. Ako výsledok – všetky národy, územia ktorých v priebehu vojny obsadila sovietska armáda, boli zbavené možnosti samostatne riešiť problémy svojho ďalšieho rozvoja, v týchto štátoch boli určené kontrolované Zväzom sovietskych socialistických republík totalitné režimy a hociktoré pokusy o zbavenie diktátu zo strany ZSSR potlačovali sa zbrannou silou, ako to sa stalo v Uhorsku (1956) a Československu (1968). Čo sa týka štátov, ktoré boli okupované a zapojené do zloženia ZSSR podľa paktu Ribbentrop – Molotov (1939), a to sú Litva, Lotyšsko a Estónsko, ony sa tam nechali až do rozpadu Sovietskeho zväzu. Hoci Ukrajinská sovietska socialistická republika z príčiny obrovských obetí, ktoré mal ukrajinský národ počas vojny, stala príslušníkom a zakladateľom Organizácie Spojených národov, toto žiadnym spôsobom nestalo prekážkou pre to, žeby etnické ukrajinské zeme opäť boli rozdelené medzi rôznymi štátmi, a do zloženia Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky boli zapojené nevelké súčiastky rumunských a uhorských etnických území. Toto bolo podmienené želaním sovietskeho vedenia a) zmenšiť väčšiu čiastku Ukrajincov medzi obyvateľmi republiky, b) založiť potenciálnu možnosť medzietnických konfliktov v budúcnosti. Daňou pre tak zvané „veľké štáty“ stalo utvorenie Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov s 5 konštantnými členmi: Čínska ľudová republika, Francúzsko, ZSSR, Veľká Británia a USA. V 1991 ZSSR sa rozpadol a ukončil svoje existovanie. Rozpad bol podmienený najprv a predovšetkým tým, že tento štát, ktorý bol postavený na terore aj totalitarizme, vyčerpal zdroj svojho existovania. Všetci „veľké štáty“ mysleli aj teraz pokračujú myslieť, že osud sveta a všetkých národov aj ďalej musia rozhodovať práve ony. Preto podľa inercie 19. storočia a podľa dohody po zamlčaní všetkých stálych členov miesto

1 Charta Organizácie Spojených národov: <http://blog.sme.sk/blog/19766/353438/chartaosn.pdf>

stáleho člena Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov, ktoré obsadzoval ZSSR, obsadila Ruská federácia. Toto právne nástupníctvo nemá žiadne zdôvodňovanie a žiadne zásady, okrem želania vodcov štátov stálych členov Bezpečnostnej rady za hociktorú cenu zachrániť postjaltinský poriadok vo svete. Pre vtedajšieho prezidenta USA a premiéra Veľkej Británie vyhlásenie Ukrajinou štátnej samostatnosti a zrušenie existovania ZSSR stalo neprijemným prekvapením. Ukrajinský politik Ivan Zajec porozprával v jednom zo svojich interview: „Pamätám naše deputátne stretnutie s premiérkou Veľkej Británie Margaret Thatcherovou a na moju otázku, či priznávajú Ukrajinu podľa Deklarácie o štátnej suverenite, odpovedala: „My s Kaliforniou alebo Quebecom zvláštnych vzťahov neurčujeme“. A Bush starší dokonca aj dňa 1. augusta 1991 agitoval nás za to, že demokraciu je možné budovať aj v zložení Sovietskeho Zväzu“² (poznámka: preklad náš). Práve preto bolo urobené všetko pre to, aby počet jadrových štátov, ktoré boli predpísané Zmluvou o nešírení jadrových zbraní, nezväčšil pomocou Ukrajiny. Aj Ukrajina pod tlakom najprv USA a Veľkej Británie bola vynútená vzdať sa tretieho podľa počtu a výkonu jadrového potenciálu vo svete. Namiesto toho Ukrajina získala Memorandum o záruke bezpečnosti v súvislosti s pripojením Ukrajiny ku Zmluve o nešírení jadrových zbraní alebo Budapešťské memorandum (podľa miesta uzavretia) odo dňa 5. 12. 1994, podľa ktorého „Ruská federácia, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska a Spojené štáty americké potvrdzujú Ukrajine ich povinnosti... vážiť si nezávislosť a suverenitu aj existujúce hranice Ukrajiny... zdržovať sa od hrozby sily alebo jej použitia proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti Ukrajiny“³ (poznámka: preklad náš).

Po agresie Ruskej Federácie proti Ukrajine, okupácie časti územia Ukrajiny a nasadenia vojny vo východnej časti štátu, Francúzsko a Nemecko sa pokúsili čiastočne vyriešiť tento konflikt diplomaticky, prostredníctvom zastavenia vojnových akcií v Doneckej a Luhanskej oblastiach. Vzhľadom k tomu, že prvé stretnutie sa konalo dňa 6. júna 2014 v meste Benuvil, v Normandii, bolo menované Normandský formát. Na treťom stretnutí, ktoré sa konalo v Minsku, boli dosiahnuté určité dohody o zastavení bojových akcií, hoci skutočne vojna pokračuje ďalej. Štáty – garanti územnej celistvosti Ukrajiny podľa Budapešťského memoranda, a to Spojené štáty americké a Veľká Británia, nezúčastňovali sa v týchto stretnutiach. Preto dnes pre ukrajinský národ aj pre iné národy, ktoré sú nútené brániť svoje právo na štátnosť, slobodu a nezávislosť všeobecné medzinárodné právo, efektívnosť medzinárodných právnych mechanizmov, by mali byť vnímané vo svetle Budapešťského memoranda a efektívnosti medzinárodných inštitúcií pre dosiahnutie pokroku v obnovení územnej celistvosti Gruzínska a Ukrajiny.

Dňa 10. decembra 1948 Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov prijalo Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, v preambule ktorej je zdôraznená potrebnosť ochrany ľudských práv «že je nevyhnutné, aby sa ľudské práva chránili zákonom, ak nemá byť človek donútený uchýľovať sa, keď už všetko ostatné zlyhalo, k odboju proti tyranii a útlaku»⁴. Dôležitosť spevnenia tejto myšlienky spočíva predovšetkým v tom, že tu sa na úrovne medzinárodného právneho aktu upevňuje rozdelenie medzi zákonom a právom. Monopol pozitivistickej jurisprudencii z jeho základnými princípmi stotožnenia týchto pojmov a presvedčenia o absencii práva mimo upevnených v externých právnych aktoch noriem, ktorý existoval v medzinárodných vzťahoch v priebehu devätnásteho – začiatku dvadsiateho storočia bol po prvý raz spochybnený. Deklarácia dáva zoznam práv a slobôd, ktoré majú byť upevnené v zákone a zabezpečené každým štátom. Čo sa týka práva na vzburu, v skutočnosti, máme prezumpciu nemožnosti jeho upevnenia a úpravy na úrovni vnútroštátneho práva, pretože vykonávanie tohto zákona znamená zánik existencie súčasnej vlády. Právo na vzburu, alebo inými slovami, právo na ozbrojený boj je kolektívnym právom. V medzinárodných právnych aktoch je uvedené iba jedno stabilné spoločenstvo ľudí – ľud. Okrem toho, dve základné listiny, ktoré regulujú a detailizujú práva človeka stanovené vo Všeobecnej deklarácii, konkrétne Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach začínajú sa analogickým podľa obsahu článkom: «Všetky národy majú právo

2 Заєць Іван. У 1991—му році Америка й Англія не зрозуміли душу українців // Україна молода, № 121, 23. 09. 2013. Режим доступу: <http://www.ymoloda.kiev.ua/number/2321/180/82583/>

3 Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158

4 Všeobecná deklarácia ľudských práv: <http://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/UDHRvSVK.pdf>

na sebaurčenie. Na základe tohto práva slobodne určujú svoj politický štatút a slobodne uskutočňujú svoj hospodárskych, sociálny a kultúrny vývoj.» Z obsahu týchto článkov vyplýva, že možnosť reálnej prítomnosti u človeka občianskych, politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych práv je podmienená zabezpečením práva na sebaurčenie národa, ku ktorému on patrí. V prípade, že právo národa nie je zabezpečené, nie je možné hovoriť o existencii všetkých ďalších ľudských práv. A pre realizáciu tohto práva ľud, po vyčerpaní iných možných foriem a spôsobov, má právo na vzburu, na ozbrojený boj za svoju nezávislosť.

Zabezpečenie práva ľudu na vzburu, ako aj práva na sebaurčenie, na úrovne medzinárodných právnych aktov je výsledkom boju utláčaných národov pre ich slobodu a nezávislosť, ktorá je jedným z určujúcich trendov ľudského vývoju v posledných dvoch storočiach. Každý národ, ktorý nebol dominantný na území štátov impériov, musel brániť svoje právo na existenciu proti imperiálnym tendenciám nivelácie a odnárodňovania utláčaných národov. Štát, platná vláda a jej zakladané zákonodarstvo v takýchto podmienkach sú cudzie a nepriateľské voči týmto národom. To vedie ku vzniku a rozvoju u každého z nich ich vlastných predstáv o práve ako normy, ktorá má zabezpečiť v spoločnosti slobodu, rovnosť a spravodlivosť. Súhrn týchto myšlienok je právna myšlienka národa. Inými slovami, právna myšlienka – je intelektuálne dosiahnutie národa v oblasti práva ako systému pravidiel, ktorý je určený aby regulovať vzťahy v spoločnosti s cieľom zabezpečiť jej stabilitu a rozvoj. Preto právna myšlienka utláčaných národov vzniká v rozpore s platným zákonodarstvom, čo je jeden z mechanizmov, pomocou ktorého sa uskutočňujú procesy odnárodňovania. V každom štáte súčasná vláda tvorí zákonodarstvo, pomocou ktorého nositelia vlády sa snažia regulovať vzťahy v spoločnosti podľa ich individuálnych alebo skupinových záujmov. V mnohonárodnostnom štáte, kde je vládnuť národ a utláčané národy, zákonodarstvo zabezpečuje existenciu a udržiavanie podobného systému.

Právna veda, ktorá neoddeliteľne spojená s platnými právnymi predpismi a existujúcim štátom, zabezpečuje jeho teoretické zdôvodnenie. To je vzhľadom k dominancii pozitivistických prístupov, spolu s ich stotožnením práva a zákonodarstva, v jurisprudencii štátov, kde možno jasne vidieť existenciu dominantného národa. Bezpochybne, že zákon tvorí silný vplyv na chápanie práva, právnej kultúry a právneho vedomia obyvateľov. Zvlášť jasne to možno ilustrovať na príklade totalitných štátov, kde zákon slúži iba elementom ideologickej diktatúry. Ako príklad tu by mohlo byť rozdelené po druhej svetovej vojne do dvoch štátov Nemecko alebo dva teraz existujúce kórejské štáty. Preto okruh subjektov, ktoré môžu byť tvorcami a nositeľmi právnej myšlienky nie je obmedzený na ľudí / národe (tieto dva pojmy často dáva do protikladu, podľa nášho názoru, sú synonymné, pretože vymedzujú etnické spoločenstvo, čo si uvedomuje svoju jednotu a svoje právo na vlastnú štátnosť). Nimi sú tiež a) etnické spoločenstvá mimo ich etnického územia / diaspóry, ktoré sú na území kompaktného bydliska (národné oblasti diaspóry po celom svete); b) religiózne spoločenstvo, ktoré môže vytvoriť právna myšlienka, spoločná pre ľudí mnohých krajín; c) obyvateľstvo štátu, ako «nové historické spoločenstvo ľudí – sovietsky ľud⁵ (*poznámka: preklad náš*). Ak nechcete brať do úvahy realitu existencie uvedenej spoločnosti, procesy, ktoré sa uskutočňujú na území štátov vzniknutých po rozpade Sovietskeho zväzu nemožno pochopiť.

Právo spolu s jazykom, kultúrou, tradíciami a s vedomím vlastnej minulosti a spoločnej vízie budúcnosti vytvorí niektoré z vyššie uvedených spoločenstiev. Každé spoločenstvo má svoje vlastné zvláštne chápanie zákona. Právo sa tvorí spoločenstvom na dobu trvania svojej existencie, vyvíja a mení sa podľa potrieb a výzv doby. Právna myšlienka je súhrn intelektuálnych dosiahnutí spoločenstva v oblasti práva ako sféry použitia, uplatnenia a zabezpečenia v spoločnosti rovnosti, slobody a spravodlivosti. Presne to je hlavnou podstatou, hodnotou a účelom práva. Týmto právo je odlišné od iných noriem, ktoré existujú v spoločnosti, vrátane právnych predpisov.

Zákonodarstvo, každý osobitný právny akt, prijatý tým alebo iným štátnym orgánom, si kladie za cieľ a) zabezpečiť existenciu osobitného štátneho útvaru; b) zabezpečiť záruku zachovania vlastných právomocí konkrétnych osôb / skupín osôb. Tento zákon môže byť v rozpore nielen s právom, ale aj hrubo porušovať jeho.

Zákonodarstvo nemôže zabezpečovať normy a mechanizmy zániku tohto štátneho útvaru, pokiaľ spoločenstvo, ktoré ho tvorí, na úrovni vlastnej právnej myšlienky, nechápe a neuvedomuje si svoje právo na vlastnú štátnu existenciu a neprejaví pohotovosť obhajovať toto právo a bojovať za neho. To je podmienkou

pre vznik myšlienky na ozbrojený boj ako formy získania národnej nezávislosti. Je to príklad právnej, ale neprávnickej, upevnenej v zákonodarstve, normy.

V zákonodarstve impéria nemohlo byť nič, čo by sa dalo možnosť ľuďom, ktorí sa ocitli v jeho zložení, rozhodnúť o svoju nezávislú štátnu existenciu. Preto každá činnosť zameraná na formovanie idey národnej štátnosti bola anti-štátnou a nezákonnou.

Táto situácia je typická pre všetky európske krajiny. Je dôležité si uvedomiť pri zoznámení s úspechmi právnej vedy 19. – začiatku 20. storočia. Ruskí bolševici, v snahe oslabiť európske štáty a maximálne predĺžiť socialistickú revolúciu používali myšlienku «spravodlivého demokratického svetu», «bez anexií (teda bez uchvátení cudzích krajín, bez násilného pripojenia cudzích národností) a bez kontribúcie». A keďže takmer všetky európske krajiny mali v ich zložení odlišné vo právnom postavenie národy, alebo boli koloniálnymi impériami, myšlienka využiť ideu práva národov na sebaurčenie bola v ideologickom boji ruského bolševizmu efektívna. Ústne sa odmietalo «pripojenie do veľkého a silného štátu malého a slabého národu bez presne, jasne a dobrovoľne vyjadreného súhlasu a želania tohto národa, bez ohľadu na to, kedy tento násilné pripojenie bolo uskutočnené, a bez ohľadu na to, nakoľko je vyvinutý alebo zaostalý násilne pripojený štát alebo násilne udržiavaný v hraniciach tohto národného štátu», a zdôraznilo sa právo každého národa slobodne a «bez najmenšieho násillia», «pri úplnom vývoде vojská národu, ktorý pripojí a ktorý dokonca je silnejší», vyriešiť «otázku o forme štátnej existencie tohto národa»⁶ (poznámka: *preklad náš*). V skutočnosti, ruský bolševizmus bol práve modernizovanou formou ruského imperializmu vo svojom úsilí získať nové územia a podriaďovať a utláčať nové národy. Toto v úplnej miere pocítili nie len ukrajinský, ale aj všetky národy východnej Európy, a nie len ony.

Medzinárodné právo, ktoré vzniká a existuje ako systém noriem určených, aby zabezpečili regulovanie vzťahov medzi štátmi, do 20. storočia nevie právo ľudu na sebaurčenie. Subjektom medzinárodného práva mohol stať len ten národ, ktorý získal a obhájil vlastnú štátnu nezávislosť. Len v uvedených vyššie Štrnástych bodoch Wilsona (1918) v prvýkrát sa išlo o národných hraniciach a o národnom zložení obyvateľstva územia, ako zisťujúci činiteľ jeho štátneho príslušenstva. Toto bol pokus nájsť formu organizácie medzinárodných vzťahov po Prvej svetovej vojne, dôsledkom ktorej stalo zrušenie existencie európskych impérií. Pokus, ktorý bol vopred odsúdený na neúspech, z príčiny dvojitych štandardov v postoji k rôznym národom, kedy pre jedných sa zabezpečovala štátna samostatnosť, a pre iných bolo odmietnuté toto právo. Oslava vôle víťazov namiesto stvrdenia rovnosti a spravodlivosti v medzinárodných vzťahoch priviedlo k Druhej svetovej vojne. Utvorenie OSN a pokusy „vyhlásiť znovu svoju vieru v základné práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, v rovnaké práva mužov a žien i národov veľkých i malých“⁷ malo stať novým obdobím ako v rozvoji medzinárodného práva, tak aj vo vzájomných vzťahoch medzi národmi. Všetako ukázala ruská agresia proti Gruzínsku a Ukrajine, ozbrojený boj za nezávislosť aj dnes je hlavnou formou obhajoby národom svojho práva na nezávislosť.

Kedy sa ide o právo národa, vtedy, ako sa zdá, musíme hovoriť o období od začiatku 19. storočia, pretože v období stavovskej spoločnosti, kedy rozhodujúcou je práve stavovská, a nie národná alebo náboženská príslušnosť, ľud/národ nevystupuje subjektom štáto zakladajúcich procesov. Toto je monopolné právo privilegovaných sociálnych tried, a prevažná väčšina občianstva úplne odstránená od účasti v nich. Preto celkom zdôvodnený je opis skutočností ako Jar národov. Je zrejmé, že tieto skutočnosti boli intelektuálne pripravené predchádzajúcimi teoretickými napracovaniami. Všetako práve tento rok je možné považovať za medzník nie len v uvedomovaní, ale aj v snežení realizovať právo ľudu na nezávislosť zo strany niektorých európskych národov, etnické územia ktorých vchádzali do zloženia rôznych imperských utvorení.

Formovanie a rozvoj idey ozbrojeného boju za nezávislosť v ukrajinskej právnej myšlienke tvorí zvláštny záujem z ohľadu na rad skutočností.

Po prvé, vznik idey ukrajinskej národnej štátnosti vzniká počas národne-oslobodeneckej vojny ukrajinského ľudu pod vedením Bohdana Chmeľnyckoho 1648 – 1657 rokov. Toto je prvýkrát v Európe,

6 Ленин В. И. Доклад о мире 26 октября (8 ноября) // В. И. Ленин. Полное собрание сочинений. Изд. 5-е. Т. 35. – Москва, 1974. – С. 14. Режим доступа: http://www.kpu.ua/wp-content/uploads/2011/12/lenin_pss_35.pdf

7 Charta Organizácie Spojených národov. Режим доступа: <http://blog.sme.sk/blog/19766/353438/chartaosn.pdf>

že idea národnej štátnosti sa formuje nie v prostredí európskeho mesta, a stáva konsolidujúcim faktorom pre zástupcov všetkých stavov, ktoré existovali vo vtedajšom ukrajinskom spoločenstve. Táto zvláštnosť je podmienená nasledovným: 1) prítomnosťou takého špecifického stavu ako ukrajinské kozáctvo, ktorého nebolo u iných európskych národov. Jeho zvláštnosť sa uskutočňovala v osobnej slobode a práve na nosenie zbrane, čo bolo podmienené hlavnou úlohou kozáctva – nesením vojenskej služby pre obhajobu južno-východných hraníc Republiky Poľskej koruny a Litovského veľkokniežatstva. U iných európskych národov túto funkciu uskutočňoval len vyšší sociálny stav – rytierstvo, šľachta. 2) Rôzne náboženské príslušenstvo väčšiny ukrajinského ľudu (pravoslávie) a nositeľov platnej štátnej moci (katolicizmus) vtedajšej Republiky Poľskej koruny a Litovského veľkokniežatstva, do zloženia ktorej vchádzali v tomto čase ukrajinské etnické územia kozáctva, existencia náboženskej diferenciácie, konflikt medzi kozáctvom a väčšinou ukrajinského obyvateľstva a nositeľmi mocných oprávnení. 3) Hrozba existovaniu ukrajinského etniku zo strany južno-východných susedov, ktoré uskutočňovali stále nábehy na ukrajinské územia s cieľom zachytenia nevoľných ľudí, transformácie tejto súčasti Republiky Poľskej koruny a Litovského veľkokniežatstva v svojrádnu „bielu Afriku“ – konštantný zdroj „živého tovaru“ a chýbanie zo strany vtedajšej platnej moci efektívneho a účinného rozporu tejto hrozbe. Z príčiny rôznych skutočností, podrobná analýza ktorých potrebuje zvláštného preskúmania, idea národnej štátnosti ukrajinského ľudu v tomto období nebola realizovaná. Však ona stala hlavnou pre formovanie a rozvoj jej modernej verzie 19. – 20. st.

Po druhé, z ohľadu na veľký rozsah ukrajinského etnického územia a počet ukrajinského ľudu, idey zachytenia tohto územia alebo jeho súčasti, asimilácia ukrajinského národa, odmietnutie jeho samostatnosti a nezávislosti, jeho asimilácia a denacionalizácia stali súčasťou imperských, veľkoštátnych projektov susedných s ukrajinským národom. V priebehu posledných storočí ukrajinský národ musí klásť odpor takým projektom ako «Polska od morza do morza», «România Mare», «Nagy-Magyarország», «Russký svet», «Zväz sovietskych socialistických republík», «Lebensraum im Osten».

Po tretie, napriek obrovským ľudským stratám, ktoré ukrajinský národ musel prežiť počas dvoch svetových vojen, genocíde organizovanej ZSSR, antiukrajinskej politiky, ktorú uskutočňovali všetky štáty, v zložení ktorých sa ocitávali tie alebo iné súčasti ukrajinských území, ukrajinský národ bojoval a bránil svoje právo na slobodu a nezávislosť, tvoriac pri hociktovej náhode osobný štát. Aj dnes práve na ukrajinskom ľudu, na jeho víťazstve v boji s ruskou agresiou záleží osud nie len ukrajinského, ale aj iných národov.

Prvýkrát idea ozbrojeného boju za nezávislosť v súčasnej právnej myšlienke vzniká v Dejinách Rusov. Táto kniha bola napísaná na hranice 18. – 19. st. vo forme blízkej ku kozáckym letopisom, ona stala syntézou právnych ideí kozáckeho obdobia a prehodnotených autorom dosiahnutí americkej (1776) a francúzskej revolúcií, ktoré zaznamenávali začiatok novej etapy právneho rozvoja západnej civilizácie. Jej hlavnou ideou je tvrdenie, že „hociktorý živočích má právo brániť svoj život, majetok a slobodu a že pre to vybavený práve prírodou alebo Bohom svojim dostatočným výzbrojom a prostriedkami“⁸ (poznámka: *preklad náš*). Práve cez hranol tejto idey sa preskúmajú nie len dejiny Ukrajiny, ale aj všeobecný rozvoj ľudstva. Pri tom autom, permi Bohdana Chmeľnyckoho (ukr. Богдана Хмельницького) zdôrazňuje: „Všetky národy, ktoré bývajú vo svete, vždy chránili a budú chrániť svoj život, slobodu a majetok“⁹ (poznámka: *preklad náš*). Preto národy nemôžu „byť necitlivé a tiahnuť ťažké putá otroctva v drieme aj hanebnej nevôle, ešte k tomu na vlastnej zemi svojej“¹⁰ (poznámka: *preklad náš*), a musia so zbraňou v rukách obhajovať svoju slobodu, pretože je lepšie „od zbrane bojovej zahynúť, než v domoch svojich“ byť bezprávnymi otrokmi¹¹ (poznámka: *preklad náš*). Boj národa proti hociktorým zneužitiam právnej moci, ako aj proti cudzej tyranii je nie len neodcudziteľným právom, ale aj posvätnou povinnosťou ľudu. Pri tom „povstávajúc proti tiranie, národ je len vykonávateľ Božej vôle“¹² (poznámka: *preklad náš*).

8 Історія Русів / Пер. Івана Драча. – К.: Рад. письменник, 1991. – С. 35

9 Там исто. – С. 104.

10 Там исто. – С. 104.

11 Там исто. – С. 114.

12 Історія Русів / Ред. і вступна стаття Олександра Оглоблина. – Нью-Йорк: Вісник – ООЧСУ, 1956. – С. XVIII-XIX.

Dejiny Rusov veľmi zapôsobili na formovanie svetonázoru Tarasa Ševčenka (*ukr.* Тараса Шевченка) (1814 – 1861), osobnosť ktorého je kľúčovou v dejinách ukrajinského národa. Tvorba tohto Ukrajinského Génia stala duchovným základom formovania a rozvoju moderného ukrajinského národa, ako plnoprávneho a plnohodnotného subjektu civilizačného progresu ľudstva. On nie len utvrdil v národnom vedomí cennosť a význam slobody presvedčiac ľud, že len «vo svojom dome svoja aj pravda, Aj sila, aj vôľa»¹³ (*poznámka: preklad náš*). Ale aj povolával: „vstávajte, Okovy roztrhnite a nepriateľskou zlou krvou Vôľu skropte“, pretože len po tom, „Ako ponesie z Ukrajiny Do modrého mora krv nepriateľskú“¹⁴ (*poznámka: preklad náš*) môže byť založená nezávislá Ukrajina – veľká, voľná, nová. Právo ľudu na boj za osobnú slobodu, nezávislosť, za právo zostávať sa sebou a voľne bývať na svojej zemi vďaka ševčenkovi stáva imperatívom národného bytia ukrajinského ľudu. Ale to je nie len právo, toto je aj povinnosť pre seba, minulú a budúce generácie. Právo a povinnosť, ktoré nepotrebujú ani zákonodarné podoprenie, ani normatívne-právne predpisy. Toto je to, čo je základom existovania a rozvoju ľudstva, každého samostatného národa, každého človeka. Bez uvedomovania nutnosti boju za slobodu a nezávislosť, hotovosti bojovať za ich získanie, ľud je odsúdený k národnej smrti. A preto Ševčenko sa obracia na každého Ukrajinca, na každého zástupcu ujarmených a utlačovaných národov s volaním: «Bojujte – premôžete, Vám Boh pomáha! Za vás pravda, za vás sila A vôľa svätá»¹⁵ (*poznámka: preklad náš*).

Ďalší rozvoj idea boju za nezávislosť nachádza v tvorbe významného ukrajinského intelektuála, vedca celoeurópskeho rozsahu Mychajla Drahomanova (*ukr.* Михайла Драгоманова) (1841 – 1845). Práve on je autorom prvého v rámci Ruskej ríše konštitučného projektu, ktorý predpokladal upevnenie práv a slobôd človeka aj právne mechanizmy ich zabezpečenia a ochrany. V tomto projekte, ktorý sa nazýva Voľný Spolok (*ukr.* Вільна Спілка), podáva sa postupný plán reformovania Ruskej ríše a transformácia ju na civilizovaný právny štát. Tu nie sú zavolania do boju, tým viac zbranného, za nezávislosť Ukrajiny. Toto je podmienené tým, že v podmienkach vtedajšieho času taký boj mohol byť vecou veľmi obmedzeného okruhu ľudí, čo potvrdzovali radikálne revolučné krúžky, ktoré používali taktiku individuálneho teroru, snažiac sa dosiahnuť požadovaných sociálnych a politických zmien. Najprv, podľa názoru Mychajla Drahomanova, bolo potrebné dosiahnuť elementárnu politickú slobodu, v čom boli zaujatí nie len ujarmené národy Ruskej ríše alebo zástupcovia utlačených sociálnych skupín, ale aj vláduce vrstvy spoločnosti. Poslední rozumeli tomu, že bez podstatného reformovania existujúceho systému moci s jej absolutizmom a značnými prvkami feudalizmu, štát príde k sociálnej a politickej katastrofe, čo napokon aj stalo sa v 1917. Politická sloboda, pod pojmom ktorej Mychajlo Drahomanov rozumie práva človeka a občana aj vyvinutú samosprávu, musela vytvoriť základ pre normálny národný rozvoj. V Ruskej ríši príkazom cisára od 1876 bolo zakázané používanie ukrajinského jazyka v náuke, vzdelaní, činnosti štátnych úradov, bohoslužbách a t.d. Pre to, aby ľud bol pripravený bojovať za svoju slobodu a nezávislosť, on musí dosiahnuť určitej úrovne národnej svedomitosti a politického rozvoju. Toto je možné len za podmienky plnohodnotného fungovania politických strán, občianskych organizácií, slobodnej tlače, minimálnych podmienok pre fungovanie národného vzdelania, náuky a kultúry. Potrebné boli aspoň také minimálne, upevn/ené v konštitučnom zákonodárstve možnosti, ako to mala susedná Rakúsko-Uhorská ríša. Pri tom, podľa názoru Mychajla Drahomanova, ku konštitučne upevneným a zaručeným právam človeka patria tiež aj «právo nosenia zbrane a vojenských cvičení bez porušenia vonkajšieho poriadku a bezpečnosti v obciach» aj «právo odporu nezákonným činnostiam úradníkov»¹⁶ (*poznámka: preklad náš*). To znamená, že máme tu pokus o založenie spoločnosti voľných ľudí, zmocnených kompletnosťou práv a slobôd aj reálnymi mechanizmami ich obhajoby od úkladov, vrátane od činností zo strany nosičov moci.

Šanca konštitučného rozvoju Ruskej ríše, ktorý ponúkol Mychajlo Drahomanov, tak aj nebol realizovaný. Udalosti revolúcie 1905, a potom aj 1917 ukázali úplnú nemožnosť hociktorého reformovania

13 Шевченко Тарас. «І мертвим, і живим...» // Кобзар. – К.: Просвіта, 1993. – С. 246.

14 Шевченко Тарас. Заповіт // Там же. – С. 257.

15 Шевченко Тарас. Кавказ // Там же. – С. 242.

16 «Вільна Спілка» – «Вольный Союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір і пояснення М. Драгоманова // Драгоманівський збірник. «Вільна Спілка» та сучасний український конституціоналізм. – Львів: Світ, 1996. – С. 10

tejto «vážnice národov». Tomúto dobré rozumeli aj predstavitelia ukrajinskej právnej myšlienky. V 1900 spoločenský a politický činiteľ, advokát Mykola Michnovskij (ukr. Микола Міхновський) vyhlásil: «Koniec 19. storočia sa vyznačoval javmi, ktoré charakterizujú nový obrat v dejinách ľudstva... Tieto javy-to sú zbranné povstania ujarmených národov proti národov-utlačovateľov... Svetová národná otázka už úplne dozrela, hoci stojí ďaleko od potrebného, ozajstného a spravodlivého vyriešenia»¹⁷ (*poznámka: preklad náš*). Jedným z utlačených národov je ukrajinský národ, ktorý z príčiny straty nezávislosti je zbavený možnosti plnohodnotného ekonomického a kultúrneho rozvoju, každý príslušník ktorého je zbavený elementárnych ľudských práv. Preto «ukrajinská inteligencia stáva k boju za svoj ľud, k boju krvavému a nemilosrdnému. Verí v sily svoje a národné, aj ona uskutoční svoju povinnosť... a dovtedy, kým na jednom kuse ukrajinského územia bude spravovať cudzinec, dotiaľ ukrajinská inteligencia nezloží zbraň, dovtedy všetky generácie Ukrajincov budú ísť na vojnu»¹⁸ (*poznámka: preklad náš*). Výsledkom tohto boju stala utvorená v 1917 na ukrajinskom území, ktoré vchádzalo do zloženia Ruskej ríše, Ukrajinskej ľudovej Republiky, a v 1918 na ukrajinskom území, ktoré vchádzalo do zloženia Rakúsko-Uhorskej ríše – Západno-Ukrajinskej ľudovej Republiky, ktoré dňa 22. januára 1919 sa spájali v jedinú, nezávislú Ukrajinskú ľudovú Republiku – štát všetkého ukrajinského ľudu, ktorý bol utvorený prejavom vôle ľudu na ukrajinských etnických územiach. Však z príčiny vonkajších faktorov, predovšetkým ruskej intervencie, ukrajinský národ opäť stratil svoju štátnosť a bol vynútený pokračovať boj za jej obnovenie.

Idea zbranného boju za nezávislosť získava svoj ďalší rozvoj a teoretické pochopenie v ukrajinskej právnej myšlienke v období Druhej svetovej vojny. Okupácia Karpatskej Ukrajiny hortystským Maďarskom, s podporovaním hitlerovským Nemeckom v marci 1939, masový teror proti mestskému obyvateľstvu sovietskeho totalitného režimu na západnoukrajinských zemiach v 1939 – 1941, uväznenia príslušníkov Ukrajinskej Štátnej Spravnej rady a represie proti Ukrajincom zo strany nemeckých okupantov po vyhlásení Aktu obnovenia Ukrajinskej Štátnosti dňa 30. júna 1941 presvedčivo prodemonštrovali, že «vojna medzi dvoma totálnymi silami, moskovsko-boľševickým a nemecko-hitlerovským imperializmami, sa vedie predovšetkým za ovládanie ukrajinských území, ako východiskových pozícií pre panstvo vo východnej, však aj v celej Európe. Stoja na pozíciách totálnej koloniálnej exploatacie ukrajinských zemí a ich obyvateľstva. Vytrhávajú ukrajinskému národu všetky materiálne a hospodárske prostriedky, nemilosrdne ničia hlavné národné ukrajinské sily, ničia národnú kultúru a národnú svedomitosť u obyvateľstva, kolonizujú kraj cudzím obyvateľstvom, a ukrajinské obyvateľstvo masovo ničia alebo vyvážajú za medzi Ukrajiny»¹⁹ (*poznámka: preklad náš*). Ale v nebezpečenstve sa ocitol nie len ukrajinský, ale aj iné národy, pretože «súčasná vojna medzi nemeckým národným socializmom a ruským boľševizmom – toto je typická imperialistická anekčná vojna za vládu nad svetom... za ujarmenie národov. Obidva bojujúce imperializmy odmietajú právo národov na ich voľný politický aj kultúrny rozvoj v samostatných národných štátoch a nesú všetkým národom politické, sociálne aj kultúrne utlačenie vo forme hitlerovskej «Novej Európy» alebo boľševického ZSSR»²⁰ (*poznámka: preklad náš*). Práve preto národne-oslobodenecký boj ukrajinského ľudu v tomto období sa uskutočňuje pod heslom «Sloboda národom, sloboda človekovi!» a v Ukrajinskej Povstaleckej Armáde (UPA) boli založené národné skupiny väčšiny ujarmených národov. Jeden z ideológov ukrajinského národne-oslobodeneckého boju 40. – 50. rokov Osyp Ďakiv-Hornovyj (ukr. Осип Дяків-Горновий) písal: „Bojujúc za slobodný a samostatný štát pre ukrajinský ľud sa Ukrajinská Povstalecká Armáda tak isto bojuje za právo každého národa žiť svojim osobitným životom vo vlastnom nezávislom národnom štáte. UPA si myslí, že len systém slobodných národných štátov zaručuje úplný všeobecný rozvoj osobitných národov, že len takýto systém zabezpečuje od zotročovania jedného národu iným alebo hŕstkou najväčších a najsilnejších národov všetkých stredných a malých národov, že len tento systém umožňuje ozajstnú spoluprácu medzi ľuďmi

17 Міхновський Микола. Самостійна Україна // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. Т. VI (90-ті роки XIX – 20-ті роки XX ст.). – К.: Дніпро, 2001. – С. 61-62

18 Tam isto. – S. 70

19 Платформа Української Головної Визвольної Ради // Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга перша. 1944-1945. – Торонто: Літопис УПА, 1980. – С. 34.

20 І Конференція поневолених московським більшовизмом народів // Антибільшовицький Блок Народів. Збірка документів. 1941-1956. – Видання ЗЧ ОУН, 1956. – С. 17.

v politickej, ekonomickej aj kultúrnej sfére, že len on likviduje nebezpeku vojon a tvorí podklad pre trvalý mier a ozajstnú družbu medzi národmi»²¹ (*poznámka: preklad náš*).

Napriek obrovským obetiam, ktoré získal ukrajinský ľud počas národne-oslobodeneckého boju, ktorý trval viac ako desať rokov, on nezvladol zvíťaziť sovietsky totalitný systém. Ako výsledok, nie len ukrajinský, ale aj všetky iné národy východnej Európy sa na desiatky rokov ocitli pod diktatom sovietskeho totalitného režimu. A toto stalo výrazným potvrdením idey ešte jedného teoretika ukrajinskej právnej myšlienky Petra Poltavy (ukr. Петра Полтави), podľa názoru ktorého «založenie nezávislého Ukrajinského štátu bude nie len vyriešením národného problému ukrajinského ľudu, stvorením nezávislých podmienok pre jeho ďalší rozvoj, ale aj oznámi celkové prebudovanie politického systému na východe Európy podľa jednotlivo spravodlivého, progresívneho princípu – princípu sebazistenia národov»²² (*poznámka: preklad náš*).

Dnes ukrajinský ľud zasa kladie odpor ruskému imperializmu, ktorý ohrozuje nie len slobodu ukrajinského ľudu, nie len slobodu iných národov, ktoré kedysi boli zachytené alebo sa nachádzali pod kontrolou alebo vo «sfére vplyvu» Ruskej ríše alebo ZSSR, ale aj mieru a bezpečnosti celého ľudstva. Aj dnes sú aktuálne, ako aj pred sedemdesiatymi rokmi slová Osypa Ďakiva-Hornovoho: «O zakorenení imperializmu musíme pamätať nie len dnes, kedy bojujeme za zničenie ruského imperializmu, ale aj vtedy, kedy tento imperializmus bude zničený. Pretože aj vtedy ešte dlho bude hroziť nebezpečenstvo vrátenia imperializmu medzi ruským národom. A o tom musia pamätať nie len ukrajinský, ale aj všetky iné ujarmené národy ZSSR, ale taktiež aj ruský národ. On si musí uvedomiť, že ruský imperializmus je príčinou aj jeho ťažkú situáciu v priebehu celej jeho histórie»²³ (*poznámka: preklad náš*).

Dovršujúc prieskum idey ozbrojeného boju za nezávislosť v ukrajinskej právnej myšlienke 19. – 20. storočí je potrebné konštatovať, že bez ohľadu na rozvoj medzinárodného práva, spolupráce medzi štátmi s cieľom zabezpečenia mieru a dobrých susedských vzťahov, vzniku medzinárodných inštitúcií, cieľom ktorých bolo urovnanie sporných otázok v medzištátnych vzťahoch, práve pripravenosť ľudu k ozbrojenému boju za svoju slobodu a nezávislosť zostáva hodnotiacim činiteľom realizácie ľuďom svojho práva na sebazistenie, utvorenie a zachovanie vlastnej národnej štátnosti, podobne ako povstanie národa proti diktatúre a tyranie sa zostáva zárukou toho, že moc musí slúžiť záujmom spoločnosti. A nič neznamená to, že ani právo ľudu na povstanie proti uzurpácii moci, ani právo národa na založenie vlastného národného štátu nikdy nebudú zákonodarne reglamentované a právne upevnené. Toto je jeden z najvýraznejších príkladov odlišností medzi právom a zákonodarstvom. V právnej myšlienke každého národa vždy bude uvedomovanie svojho práva ovplyvňovať platnú moc a meniť ju. A v záujmoch nositeľov tejto moci je vypatrovať a upevniť v zákonodarstve efektívne právne mechanizmy takého vplyvu na moc a možnosti jej zmeny. Tak isto v právnej myšlienke ľudu je uvedomovanie svojho práva na založenie vlastného národného štátu. A táto skutočnosť, že v zákonodarstve ríš toto právo nie je upevnené, nemá žiadny význam v prípade, že ľud uvedomil svoje právo a je pripravený zaň bojovať, vrátane aj so zbraňou v rukách. Idea ozbrojeného boju za nezávislosť, tak isto ako aj právo ľudu na povstanie proti tyranie, je právnou ideou, ale nie je právnickou normou. Právnické normy sa tvoria pre to, aby vyvrátili tieto idey. Však, ako aj v hociktorom inom prípade, kedy sú pokusy o vyvrátení progresívneho rozvoju spoločnosti, takéto pokusy môžu mať len dočasný úspech.

21 Дяків-Горновий Осип. Українська Повстанська Армія – носій ідей визволення і дружби народів // Ідея і Чин. Повна збірка творів. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1968. – С. 100.

22 Полтава Петро. Елементи революційности українського націоналізму // Збірка підпільних писань. – Мюнхен, 1959. – С. 142 – 143.

23 Дяків-Горновий Осип. Наше становище до російського народу // Там же. – С. 164.

VYBRANÉ ASPEKTY VÝUČBY HISTORICKO- PRÁVNÝCH PREDMETOV NA UPJŠ V KOŠICIACH, PRÁVNICKEJ FAKULTE

**MIROSLAV FICO
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA
V KOŠICIACH, PRÁVNICKÁ FAKULTA**

ABSTRAKT

Reforma právnického vzdelávania v Slovenskej republike prebieha kontinuálne. V predložennom článku sa snažíme čitateľom priblížiť základný náčrt vývoja právnického vzdelávania v Košiciach, ktoré siaha do 17. storočia. Druhá časť článku približuje čitateľovi výučbu historicko-právnych predmetov na Právnickej fakulte v Košiciach po spoločenských zmenách v roku 1989. Autor sa snaží priblížiť aj vybrané aspekty výučby voliteľného historicko-právneho predmetu.

ABSTRACT

The reform of legal education in Slovak republic is in continuous progress. In the submit article we are trying to explain readers the basic evolution of legal education in Košice, which extends to 17. century. The second part of article clarify reader teaching of historic-legal courses in Faculty of Law in Košice after social changes in 1989. Autor is trying to explain selected aspects of teaching facultative historical-legal course.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Dejiny práva, reforma právnického vzdelávania, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

KEYWORDS

History of Law, the reform of legal education, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Faculty of Law

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Miroslav Fico, PhD.
miroslav.fico@upjs.sk
Katedra dejín štátu a práva
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta
Kováčska 26
040 01 Košice
Slovenská republika

„Raz som učil jednu právničku učiť právo. S veľkým nadšením sa zúčastňovala hodín aktívneho vyučovania, ale keď som bol neskôr u nej na hodine, s rozčarovaním som sledoval, ako po celú dobu striedavo prednášala alebo diktovala zápis. Keď som jej to pripomenul, iba potriasla hlavou a s úsmevom mi povedala: ale ja učím právo...“
(Geoff Petty, Moderní vyučování)

ÚVOD

O reforme právnického vzdelávania v podmienkach univerzít Slovenskej republiky sa v súčasnosti hovorí/uvažuje v podstate bez prestávky. Prebieha kontinuálne. Bola (domnievame sa, že pomerne vtipne, pravda, v podmienkach Českej republiky) nazvaná napríklad „*evergreenom*“¹. Predmetnej téme sa v poslednom období venovalo aj viacero konferencií, štúdií, publikácií.² Vzhľadom na uvedené skutočnosti, by sme radi prezentovali niekoľko postrehov vychádzajúcich z našej skúsenosti s výučbou niektorých historicko-právnych predmetov na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Predkladaný príspevok sme sa rozhodli koncipovať čiastočne „netradične“, spracúvajúc navonok nie úplne súvisiace aspekty vzdelávacieho procesu a postupujúc v snahe čitateľovi aspoň čiastočne priblížiť výučbu na Právnickej fakulte v Košiciach – od „všeobecného ku konkrétnemu“. V jeho prvej časti predkladáme čitateľovi náčrt vývoja právnického vzdelávania v Košiciach vo všeobecnosti, a to od polovice 17. storočia. Druhá časť príspevku reflektuje spoločenské zmeny v roku 1989 a čitateľovi stručne predstavuje výučbu právno-historických predmetov zabezpečovaných na Právnickej fakulte v Košiciach od uvedeného roku. Tretia časť analyzuje vybrané aspekty konkrétneho výberového predmetu, výučbu ktorého zabezpečujú učitelia Katedry dejín štátu a práva Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach.

1. STRUČNÝ NÁČRT VÝVOJA PRÁVNICKÉHO VZDELÁVANIA V KOŠICIACH

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta oslavovala v roku 2013 štyridsiate výročie svojho vzniku. V súlade s ustanoveniami Štatútu Právnickej fakulty „*táto fakulta sa hlási k tradíciám a považuje sa za pokračovateľku Právnickej fakulty, ktorá bola súčasťou Universitas Cassoviensis, založenej biskupom Benediktom Kisdom v roku 1657 a potvrdenej Zlatou bulou Košickej univerzity vydanou cisárom Leopoldom I. v roku 1660.*“

Biskup jágerskej diecézy Benedikt Kisdy založil vo februári 1657 listinou vydanou v Jasove Akadémii, ktorá v prvotnom období svojho fungovania pracovala pod patronátom a vplyvom jezuitov. V auguste 1660 panovník Leopold I. vydal v Grazi Zlatú bulu, ktorou došlo k formálnej transformácii inštitúcie na Univerzitu (Universitas Cassoviensis), a to s postavením, aké mali aj iné univerzity v monarchii. Po zrušení jezuitského rádu, opustili jeho členovia v roku 1773 Košice a stratili na Univerzitu vplyv. Univerzita sa dočasne zmenila na biskupskú univerzitu. V období osvietenského absolutizmu došlo v monarchii okrem iného k zásadným školským reformám. Ratio educationis z roku 1777 znamenal opätovnú zmenu inštitúcie, a to na Kráľovskú Akadémii v Košiciach (Academia Regia Cassoviensis). Súčasne došlo ku formálnej strate samostatnosti tejto ustanovizne. Preložením Trnavskej Univerzity z Trnavy do Budína pôsobila v Uhorsku už len jediná celouhorská Univerzita. Košická Akadémia sa formálne stala pobočkou Univerzity v Budíne. Štúdium na Právnickej fakulte Akadémie v Košiciach bolo v tomto období dvojročné.

V septembri 1850 bol Františkom Jozefom I. vydaný štatút o zriadení právnických akadémií v Uhorsku. V októbri 1850 bol predmetný štatút doplnený o vykonávacie nariadenie Ministerstva školstva. Na základe

1 Pozri pomerne rozsiahlu analýzu publikovanú v niekoľkých číslach Právnych rozhľadov: BOBEK, Michal. O (ne) reformovateľnosti studia práv v Čechách. *Právne rozhledy*, 21, 2005, č. 10, s. 365 – 370; 21, 2005, č. 12, s. 446 – 451; 21, 2005, č. 14, s. 523 – 529; 21, 2005, č. 16, s. 601 – 606.

2 Z pomerne značného množstva vedeckých prác, konferencií, či publikácií na uvedenú tému dávame z obdobia posledného roku do pozornosti napr. vedeckú konferenciu organizovanú na pôde Právnickej fakulty UK, konanú v marci 2015, výsledkom ktorej bolo vydanie recenzovaného zborníka: *Inovácie pre moderné právnické vzdelávania – cudzojazyčný študijný program a právne kliniky* (Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015) alebo špeciálne tematické číslo práve tohto periodika: *Historia et Theoria Iuris*, 7, 2015, č. 2, venované „výzvam a perspektívam právnej propedeutiky“.

týchto dokumentov sa zriadili z bývalých právnických fakúlt kráľovských akadémií samostatné právnické akadémie. V Košiciach tak od tohto obdobia právnické vzdelanie poskytovala samostatná Právnická akadémia. Výučba študentov prebiehala naďalej v dvoch rokoch, učilo sa osem predmetov, a to na štyroch katedrách. Zmena v organizácii výučby nastala v roku 1855. Zaviedlo sa trojročné štúdium. Bolo zriadených šesť katedier, ktoré učili celkovo dvanásť predmetov. Predmetné štúdium však nestačilo na získanie hodnosti doktora práv. Po roku 1867 a zásadných spoločenských zmenách v monarchii, bola Akadémia v Košiciach spravovaná uhorským ministerstvom školstva. Predmetné ministerstvo vydalo v máji 1874 nariadenie, na základe ktorého došlo ku zavedeniu nového organizačného štatútu pre všetky akadémie. Zavedenie nového štatútu znamenalo realizovanie zmeny v dĺžke štúdia. Štúdium už bolo štvorročné, v Košiciach bolo zriadených osem katedier. Právnické akadémie však naďalej nemali právo realizovať promócie a habilitácie. Košické mestské zastupiteľstvo na svojom zasadnutí v júli 1882 žiadalo zriadiť v Košiciach univerzitu, ktorej súčasťou mala byť aj Právnická fakulta. Mesto Košice dalo v rokoch 1891 – 1894 pre akadémiu vybudovať na Kováčskej ulici č. 26 novú budovu, do ktorej sa následne akadémia presťahovala. V roku 1894 došlo k jej poštátneniu.

Po vzniku Československej republiky v októbri 1918 pokračovala Právnická akadémia vo svojej činnosti. Vydanie jednotných zásad československej školskej politiky pre školský rok 1919/20 Ministerstvom školstva a národnej osvety v Prahe ovplyvnilo aj fungovanie Akadémie. V septembri 1919 došlo ku zastaveniu činnosti Akadémie. Po zásahu zo strany Ministerstva školstva a národnej osvety, ako aj Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára došlo ku korigovaniu pôvodného rozhodnutia. Činnosť Právnickej akadémie v Košiciach bola predĺžená do konca školského roku 1921/22. Na Právnickej akadémii v Košiciach dokončovali po reorganizácii činnosti škôl v Československej republike svoje štúdiá aj bývalí študenti napríklad z Právnickej akadémie v Prešove, študenti z územia Podkarpatskej Rusi alebo z Maďarskej právnickej fakulty v Bratislave. Nariadenie vlády Československej republiky č. 276/1921 Zb. o zriadení Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave zo dňa 11. augusta 1921 znamenalo právne vyjadrenie ukončenia činnosti akadémie.³ Predmetné nariadenie vo svojom § 4 stanovovalo, že ukončenie činnosti akadémie nastane na konci školského roku 1921/22. Súčasne § 4 vládneho nariadenia upravoval na začiatku posledného školského roku zriadenie komisie pre štátne skúšky. Činnosť dovtedy existujúcej komisie bola ukončená 21. júla 1921. Záverečné slávnostné zhromaždenie Právnickej akadémie v Košiciach sa uskutočnilo dňa 31. júla 1922.

Po 2. svetovej vojne došlo vládnym nariadením č. 58/1959 Zb. o zmenách v organizácii vysokých škôl, s účinnosťou od 1. septembra 1959 k založeniu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Univerzita mala spočiatku dve fakulty: Lekársku fakultu a Filozofickú fakultu. Tieto boli v roku 1963 rozšírené o Prírodovedeckú fakultu. V roku 1964 k nim pribudla fakulta Pedagogická. V uvedenom období sa začínajú objavovať prvé úvahy o potrebe rozšírenia Univerzity aj o Právnickú fakultu. Štúdiá Ministerstva spravodlivosti ČSSR z roku 1968 o celospoločenskej potrebe právnikov jasne konštatovala nedostatok kvalifikovaných právnikov. Dekanát Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave vypracoval vyjadrenie k predmetnej štúdii, v ktorom okrem iného poukázal na kritickú situáciu s nedostatkom právnikov aj vo vtedajšom Východoslovenskom kraji. Dekanát zároveň odporúčal vybudovať Právnickú fakultu aj v Košiciach. Rovnako tak vedenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach vyvíjalo v predmetnom období aktivitu smerujúcu k založeniu jej ďalšej fakulty. Vedecká rada Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach na svojom zasadnutí konanom vo februári 1969 súhlasila so zriadením Právnickej fakulty. Navrhla, aby vyučovací proces na novej fakulte začal od akademického roku 1969/70. Vedecká rada Univerzity zaviazala v tejto súvislosti rektora Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach predložiť návrh na zriadenie Právnickej fakulty aj Ministrovi školstva. Návrh rektora Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach akademika Emila Matejička reflektoval načrtnuté požiadavky, koncepcne vychádzal z potrieb rozšírenia Univerzity o novú fakultu, s výhľadom vytvorenia druhého silného centra vzdelanosti na Slovensku. Slovenský výbor pre vysoké školy

3 V súvislosti s vybranými otázkami vývoja vysokých škôl na Slovensku pozri napr.: ŠTEFANICA, Ján. Vybrané aspekty počiatkov výučby práva a historicko-právnych predmetov na území Slovenska. *Historia et Theoria Iuris*, 7, 2015, č. 2, s. 58 a nasl.

na svojom zasadnutí v apríli 1969 súhlasil s kreovaním novej fakulty v Košiciach a poveril rektorov Univerzít v Košiciach a Bratislave, ako aj Dekana Právnickej fakulty v Bratislave vypracovaním plánu vybudovania fakulty. Výsledkom predmetných rokovaní bolo v máji 1969 dosiahnutie dohody o tom, že výučba na novej fakulte začne od akademického roku 1970/71. K jej vytvoreniu však v uvedenom čase nedošlo.

Novozvolený rektor UPJŠ v Košiciach akademik Vladimír Hajko sa v októbri 1969 obrátil na rektora Univerzity Komenského v Bratislave s požiadavkou na zriadenie pobočky Právnickej fakulty UK so sídlom v Košiciach. Rozhodnutím Kolégia dekana Právnickej fakulty UK došlo v novembri 1969 ku vymenovaniu komisie, ktorá mala vypracovať komplexný rozbor vytvorenia podmienok pre zriadenie predmetnej pobočky. Výsledkom načrtnutých prác bolo rozhodnutie rektora Univerzity Komenského v Bratislave prof. MUDr. Emila Huraja, DrSc. zo dňa 12. apríla 1970 o zriadení pobočky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave so sídlom v Košiciach. Táto pobočka začala realizovať výučbu študentov od začiatku akademického roku 1970/71. Riadením pobočky bol ako prvý poverený prof. JUDr. Anton Slovinský, CSc.

Po založení pobočky Právnickej fakulty UK so sídlom v Košiciach pokračovali snahy o zriadenie samostatnej fakulty v rámci UPJŠ v Košiciach. V roku 1972 bola zriadená komisia pre prípravu návrhu na zriadenie samostatnej fakulty. Na prvom zasadnutí tejto komisie v roku 1972 sa rozhodlo o vypracovaní dôvodovej správy o zriadení fakulty. Odôvodnenie návrhu na zriadenie Právnickej fakulty bolo vypracované v decembri 1972.

Právnická fakulta vznikla nariadením vlády Slovenskej socialistickej republiky č. 88/1973 Zb. zo dňa 9. júla 1973 „o zriadení Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach“, na základe ktorého vláda (podľa § 32 ods. 2 zákona č. 19/1966 Zb. o vysokých školách) zriadila (s účinnosťou odo dňa vyhlásenia predmetného nariadenia) na Univerzite P. J. Šafárika v Košiciach Právnickú fakultu. Dňa 28. septembra 1973 sa vo vtedajšom Štátnom divadle v Košiciach uskutočnili jednak inaugurácia prvého dekana fakulty, prof. JUDr. Milana Štefanoviča, CSc., ako aj slávnostné otvorenie prvého akademického roku 1973/74. Právnická fakulta sídli v dvoch budovách – na Kováčskej ulici č. 26 a 30. Budova na Kováčskej ulici č. 26 v Košiciach je jej sídlom od vzniku fakulty v roku 1973. Dočasným sídlom fakulty od roku 1975 do roku 1987 bola aj budova na Zbrojníčnej ulici č. 5 v Košiciach. Budova na Kováčskej ulici č. 30 sa stala jedným zo sídiel fakulty od roku 1987.

Prof. JUDr. Milan Štefanovič, CSc. bol dekanom Právnickej fakulty v období od jej založenia do marca 1978. Prvými prodekanmi sa v akademickom roku 1973/74 stali prof. JUDr. Jozef Suchoža, DrSc. ako prodekan pre riadenie pedagogickej práce a doc. JUDr. František Červeňanský, CSc. ako prodekan pre vedeckovýskumnú a politicko-výchovnú prácu. Prvým tajomníkom samostatnej fakulty bol prof. JUDr. Vojtech Tkáč, CSc. V akademickom roku 1973/74 bolo na Právnickej fakulte zriadených celkovo 8 katedrií. Jednou z katedrií bola aj Katedra teórie a dejín štátu a práva, s vedúcim katedry doc. JUDr. Františkom Červeňanským, CSc. 11. októbra 1973 sa prvýkrát zišlo nové Kolégium dekana fakulty. Dekan fakulty zároveň v akademickom roku 1973/74 zriadil ako svoj poradný orgán osem komisií.

Vznik novej Právnickej fakulty v Košiciach bol teda určitým spôsobom podmienený (aj) načrtnutým procesom existencie detašovaného pracoviska Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Spolupráca fakúlt naďalej intenzívne pokračovala a nie je ju možné ohraničiť, resp. ukončiť akademickým rokom 1973/74. Bratislavská fakulta, najmä v počiatočných budovaniach štruktúry Právnickej fakulty v Košiciach, okrem iného naďalej umožňovala svojim pracovníkom externe pôsobiť v Košiciach. Právnická fakulta v Košiciach v akademickom roku 1973/74 prevzala tri už existujúce ročníky denného štúdia pôvodne detašovaného pracoviska z Bratislavy, išlo o 286 študentov. Zároveň bolo do prvého ročníka v predmetnom akademickom roku prijatých 163 študentov. V prvom školskom roku novej fakulty tak študovalo spolu 449 študentov. Prví absolventi na Právnickej fakulte v Košiciach promovali v akademickom roku 1974/75. Obsahová prestavba právnického štúdia, spočívajúca okrem iného v skrátení štúdia na štyri roky, sa začala realizovať od školského roku 1974/75 na všetkých fakultách v republike. Popri študentoch piatich ročníkov denného štúdia tak Právnická fakulta v Košiciach prijala študentov štvorročného štúdia. Počas akademických rokov 1974/75 až 1977/78 tak fakulta zabezpečovala výučbu v dennom štúdiu jednak podľa učebných plánov päťročného štúdia a jednak aj pre štvorročné štúdium. Právnická fakulta umožňovala študentom aj štúdium popri zamestnaní (ŠPZ), a to od akademického roku 1977/78, v ktorom do prvého ročníka ŠPZ

nastúpilo 81 študentov. Tzv. štátne rigorózne konanie bolo zavedené na Právnickej fakulte v akademickom roku 1979/80 – v predmetnom akademickom roku došlo ku kreovaniu dvoch odborných, rigorózných komisií, na Katedre trestného práva a na Katedre hospodárskeho a finančného práva a základov národného hospodárstva. Od akademického roku 1980/81, aj vzhľadom na nové ustanovenia vysokoškolského zákona, ktoré upravovali štátne rigorózne skúšky, došlo ku zriadeniu jedenástich rigorózných komisií.⁴

2. VÝUČBA HISTORICKO-PRÁVNÝCH PREDMETOV PO ROKU 1989

Spoločenské zmeny prebiehajúce od roku 1989 prirodzene vyústili aj do zmeny (základného) konceptu ponuky predmetov z právnych dejín. V akademickom roku 1989/90 učebný plán denného štúdia pre 1. ročník obsahoval z oblasti právnych dejín, resp. rímskeho práva tieto predmety: Všeobecné dejiny štátu a práva, Dejiny štátu a práva socialistických krajín, Rímske právo a Dejiny štátu a práva ČSSR. Uvedené predmety boli na fakulte pomerne ustálené, učili sa v období pred revolučným rokom 1989.

V nasledujúcej časti článku ponúkame čitateľovi stručný náčrt jednotlivých predmetov a ich ponuky pre študentov tak, ako boli zabezpečované v období po roku 1989. Sme si, samozrejme, vedomí skutočnosti, že ide iba o poukázanie na určitú základnú dynamiku zmien, týkajúcu sa študijných predmetov, vo všeobecnej rovine. Hlbšiu analýzu ich zmien, obsahu, osnovy predmetu, ich cieľov či spôsobu „uchopenia“ tej ktorej oblasti dejín na účely tohto článku nerealizujeme.

„Pôvodná“ Katedra teórie a dejín štátu a práva sa od akademického roku 1990/91 rozdelila na dve nové katedry. Jednou z nich bola aj Katedra dejín štátu a práva – v uvedenom akademickom roku stál na jej čele Prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc. Zmena spoločenských pomerov sa prirodzeným spôsobom odzrkadlila aj v zmene ponuky jednotlivých predmetov v predmetnom ak. roku, kedy boli v učebnom pláne zaradené tieto predmety: Všeobecné dejiny štátu a práva, Dejiny štátu a práva krajín strednej a juhovýchodnej Európy 20. storočia, Rímske právo, České a slovenské dejiny štátu a práva a Dejiny cirkevného práva. V súvislosti s určitou tradíciou stredoeurópskych právnych dejín či v odbornej spisbe prítomnou výzvou na zameranie pozornosti právnych historikov (vo vedeckej, ale aj pedagogickej rovine) na právne dejiny regiónu strednej a východnej Európy, a na možnosti komparácie východoeurópskych skúseností so západoeurópskymi⁵ musíme s poľutovaním konštatovať, že tieto nenašli v predmetnej dobe na Právnickej fakulte v Košiciach svoj vzlet, keďže predmet Dejiny štátu a práva krajín strednej a juhovýchodnej Európy 20. storočia už od nasledujúceho akademického roku 1991/92 do učebného plánu zaradený nebol.

Začiatkom 90. rokov sa v ponuke predmetov na Katedre dejín štátu a práva ako voliteľný predmet (od ak. r. 1992/93) objavil predmet Inštitúty vecného práva a ich vývoj na európskom kontinente, ktorý sa v modifikovanej podobe (aj ako Vývoj inštitútov vecného práva či Inštitúty vecného práva) vyučuje dodnes.

Medzi voliteľné predmety bol od ak. r. 1996/97 na niekoľko rokov do výučby zaradený aj predmet Dejiny štátu a práva v Čechách. Po troch rokoch výučby tohto predmetu následne z ponuky predmetov vypadol, aby sa ako voliteľný predmet pod názvom Dejiny štátu a práva v Čechách, na Morave a v Sliezsku „objavil“ v ponuke týchto predmetov ešte raz, a to už iba v ak. r. 2001/02.

Prechod na kreditový systém štúdia v ak. r. 2003/04 priniesol aj rozdelenie predmetov Rímske právo a Dejiny štátu a práva na Slovensku (zmena v názve od ak. r. 1993/94 reflektovala vznik Slovenskej republiky) na dva predmety, označované názvami „I.“ a „II.“ Tieto predmety boli v novom systéme výučby zaradené medzi predmety povinné (tzv. „Áčkové“). Medzi povinne voliteľné predmety od predmetného ak. r. patrili Dejiny cirkevného práva a Všeobecné dejiny štátu a práva. Ponuka výberových predmetov bola od ak. r. 2003/04 tvorená predmetom Inštitúty vecného práva, ako aj novými predmetmi Ústavno-právne

4 Predmetný vývoj právnického vzdelávania v Košiciach je spracovaný aj na základe publikácie: MOSNÝ, Peter – PALÚŠ, Igor – BRÖSTL, Alexander – KANÁRIK, Imrich. 10. ROKOV PRÁVNICKEJ FAKULTY UNIVERZITY P. J. ŠAFÁRIKA (1973 – 1983). Košice: Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach v spolupráci s družobným podnikom Východoslovenské železiarne, n. p., 1983, ako aj histórie fakulty spracovanej na <http://www.upjs.sk/pravnicka-fakulta/fakulta/historia-fakulty/> (navštívené dňa 20. 5. 2016).

5 GÁBRIŠ, Tomáš: Porovnávacie (stredoeurópske) právne dejiny: Príklad zrušenia šľachtických titulov. *Historia et Theoria Iuris*, 7, 2015, č. 2, s. 9.

postavenie Podkarpatskej Rusi 1918-38 (tento bol od nasledujúceho roku vyučovaný pod názvom Ústavno-právne postavenie Podkarpatskej Rusi za predmníchovskej ČSR a bol v ponuke výberových predmetov do roku 2007) a Vybrané kapitoly z dejín procesného práva na Slovensku do r. 1848.

Od zimného semestra akademického roku 2008/2009 došlo na Právnickej fakulte v Košiciach k pomerne zásadnej zmene týkajúcej sa výučby národných právnych dejín. Predmety Dejiny štátu a práva na Slovensku I. a II. sú od uvedeného roka zaradené medzi povinne voliteľné predmety, ktoré sú vyučované v zimnom resp. letnom semestri 1. ročníka bakalárskeho štúdia, a to pre denné aj externé štúdium. Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach tak pri tvorbe študijných programov vychádza z konceptu, pri ktorom sú povinnými predmetmi, ktorých výučba je zabezpečovaná členmi Katedry dejín štátu a práva – iba Rímske právo I. a II. V súvislosti s výučbou národných právnych dejín je však potrebné konštatovať, že situácia týkajúca sa výberu týchto predmetov zo strany študentov sa po počiatočnom nízkom záujme študentov (po preradení tohto predmetu medzi predmety povinne voliteľné) pomerne „ustálila“. Napríklad v posledných 4 rokoch je možné uviesť, že záujem študentov o tieto predmety je stabilizovaný, prípadne má, v zásade, stúpajúci trend. Od akademického roku 2012/2013 na denné štúdium postupne nastúpilo 194, 167, 136 a v ak. r. 2015/2016 117 študentov. Z uvedeného celkového počtu študentov si predmety Dejiny štátu a práva na Slovensku I. a II. zapísalo:

	Dejiny štátu a práva na Slovensku I.	Dejiny štátu a práva na Slovensku II.
2012/13	58	39
2013/14	85	40
2014/15	73	40
2015/16	84	60

V prebiehajúcom akademickom roku 2015/16 si tak z ponuky všetkých povinne voliteľných predmetov vybralo národné dejiny štátu a práva približne 71 percent študentov v zimnom semestri a 51 percent študentov v semestri letnom. Predmetné čísla, percentá, samozrejme, o kvalite výučby a štúdia nevypovedajú izolovane nič zásadné... Veríme však, že nám aj v kontexte iných, často nie priamo hmatateľných, skutočností umožňujú konštatovať existenciu (určitého) záujmu študentov o predmetnú oblasť výučby.

Medzi posledné zmeny v ponuke predmetov zabezpečovaných členmi Katedry Dejín štátu a práva patrilo od ak. r. 2005/06 zaradenie nového výberového predmetu Justiniánske Digesta a ich vplyv na vývoj moderného práva či v roku 2006/07 realizovaná „transformácia“ Všeobecných dejín štátu a práva na Svetové dejiny štátu a práva a Vybraných kapitol z dejín procesného práva na Slovensku do r. 1848 na Dejiny procesného práva do roku 1848. Následne od ak. r. 2009/10 došlo k rozšíreniu ponuky výberových predmetov o Historický vývoj trestov v Uhorsku a Európe a Tripartitum Štefana Werböczyho a jeho význam pre moderné právo.

V akademickom roku 2015/16 členovia Katedry dejín štátu a práva Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach (z hľadiska personálneho obsadenia, čo sa týka počtu učiteľov, ide o najmenšiu katedru na fakulte, ktorá je tvorená štyrmi učiteľmi) zabezpečovali výučbu týchto predmetov:

- povinné predmety: Rímske právo I., Rímske právo II
- povinne voliteľné predmety: Dejiny štátu a práva na Slovensku I., Dejiny štátu a práva na Slovensku II., Dejiny cirkevného práva, Svetové dejiny štátu a práva, Justiniánske Digesta a ich vplyv na vývoj moderného práva
- výberové predmety: Inštitúty vecného práva, Tripartitum Štefana Werböczyho a jeho význam pre moderné právo, Dejiny procesného práva do roku 1848, Historický vývoj trestov v Uhorsku a Európe.

3. VYBRANÉ ASPEKTY VÝUČBY VOLITEĽNÉHO PREDMETU HISTORICKÝ VÝVOJ TRESTOV V UHORSKU A EURÓPE

Ako sme už v príspevku konštatovali, od akademického roku 2009/10 bol do študijného programu bakalárskeho stupňa štúdia na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach zaradený aj nový výberový predmet Historický vývoj trestov v Uhorsku a Európe.⁶ Vzhľadom na skutočnosť, že ide o predmet výberový, prvotná voľba je na študentovi – on je ten, kto určí, či sa v tom ktorom akademickom roku predmet bude vyučovať. Tento akt výberu by v ideálnom prípade mal vytvárať určitý tlak na jednotlivých učiteľov, aby pristupovali k výučbe nimi zabezpečovaných predmetov s primeranou zodpovednosťou, invenciou, odbornosťou, zápalom. V tejto súvislosti si pri výbere jednotlivých predmetov zo strany študentov úvahy – o ceste „ľahšieho odporu“ a v niektorých prípadoch realizovanej snahe zvoliť si predmety, ktorých ukončenie prostredníctvom skúšky bude menej náročné – dovoľíme bližšie neanalyzovať. Vychádzame z dobrej viery v túžbu študentov po nových, potrebných či zaujímavých informáciách. Predmet by teda v súlade s uvedeným mal (musí) študentov v prvom rade zaujať.⁷

Zaradenie tohto predmetu do študijného plánu fakulty vychádza z prebiehajúcej, celkovej (konceptnej) zmeny výučby na jednotlivých fakultách. Snaha zatriktívniť štúdium určitým spôsobom priamo súvisí aj s rozširovaním ponuky (povinne) voliteľných predmetov. Uvedené tendencie smerujú k vytvoreniu takej ponuky, z ktorej by si mohli študenti voľiť jednotlivé predmety podľa ich skutočného záujmu, orientácie.

Osobitnou rovinou pri výučbe uvedeného predmetu je aj jeho prepojenie na pozitívne právo. Prepojenie historicko-právnych predmetov s právom pozitívnym býva často považované za minimálne „žiadúce“. Nevnímame uvedené tendencie ako absolútne nevyhnutné pri každom predmete. Je však pravdou, že aj zo strany študentov sa často stretávame s otázkami, resp. úvahami o využiteľnosti získaných poznatkov pre ich ďalšie štúdium či následnú prax. V nami uvádzanom prípade výberového predmetu je predmetné prepojenie zrejmé. Predmet smeruje aj k získaniu poznatkov z trestného práva hmotného, parciálne otázky trestov budú predmetom výučby v povinnom predmete aj v nasledujúcich ročníkoch štúdia. Domnievame sa, že aj predmetné prepojenie tohto predmetu s jednou z nosných oblastí pozitívno-právnej výučby (trestné právo) pôsobí na študentov pri jeho výbere. Odhliadnuc od faktu, že podľa nášho názoru samotný pojem trestu, výkon trestov, všeobecný vývoj trestania, účel ukladania jednotlivých trestov a pod. majú u študentov určitý potenciál priťahovať ich pozornosť.

Vzhľadom na skutočnosť, že tento výberový predmet sa vyučuje v zimnom semestri prvého ročníka prichádzajú vyučujúci do kontaktu v prevažnej väčšine prípadov so študentami, ktorí sa skutočne iba oboznamujú s vysokoškolským štúdiom. Naznačenému faktoru by teda aspoň do určitej miery mali zodpovedať aj metódy práce s nimi – v tomto prípade nemáme na mysli iba metódy práce vedeckej. Študenti prichádzajú na vysokú školu bez predchádzajúcich hlbších znalostí či vôbec kontaktu s právom.⁸ Považujeme teda za potrebné zdôrazniť, že vo všeobecnej rovine môže počiatočný prístup pedagógov motivovať, ale rovnako tak

6 Podľa informačného listu predmetu vo vzťahu k výsledkom vzdelávania: „Cieľom predmetu je ponúknuť pohľad na historický vývoj samotného účelu trestu, nachádzanie odpovedí na otázky podstaty zmyslu trestania, a to jednak v kontexte európskom, ako aj v kontexte vývoja na území dnešného Slovenska, v Uhorsku. Rovnaká pozornosť bude zameraná na vývoj, ukladanie a výkon jednotlivých druhov trestov. Z hľadiska historického vývoja jednotlivých druhov trestov je účelom výučby aj čiastočná komparácia so súčasným stavom predmetnej právnej úpravy na Slovensku. Komparácia jednotlivých inštitútov, ako aj snaha prostredníctvom historického pohľadu na tresty o zachytenie „ducha“ vývoja spoločnosti z hľadiska jej ochrany pred páchatelmi činov, ktoré sú v rozpore s jej normami, ponúkne študentom na jednej strane kontakt s pozitívnym právom (verejným, trestným právom), ako aj čiastočnú orientáciu v právnej terminológii, ktorú je možné (a potrebné) využiť v ďalšom štúdiu pozitívneho práva.“

7 V súvislosti s výučbou (povinne) voliteľných predmetov v prebiehajúcom procese reformy právnického vzdelávania pozri aj napr.: MOSNÝ, Peter – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Výučba právno-historických voliteľných predmetov a jej propedeutický dosah. *Historia et Theoria Iuris*, 7, 2015, č. 2, s. 38 a nasl., LETKOVÁ, Alexandra. Výučba československých právnych dejín v magisterskom stupni štúdia. *Historia et Theoria Iuris*, 7, 2015, č. 2, s. 20 a nasl., prípadne ŠTEFANICA, Ján. Rekonštrukcia a rozbor vybraného súdneho procesu z 50. rokov ako metóda výučby fenoménu „show trial“. *Inovácie pre moderné právnické vzdelávania – cudzojazyčný študijný program a právne kliniky*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 331 a nasl.

8 V tejto súvislosti pozri napríklad aj príspevok: POVAŽAN, Michal. Právne dejiny ako súčasť univerzitného vzdelávania. *Historia et Theoria Iuris*, 7, 2015, č. 2, s. 46 a nasl., v ktorom autor poukazuje okrem iného na nepripravenosť študentov na osobitosti právnej vedy po ich príchode na vysokú školu.

znechutiť študentom ich ďalšie roky štúdia. Nedomnievame sa, že sme povinní „zapáčiť“ sa študentom za každú cenu. Myslíme si však, že aj naznačené súvislosti môžu určitým spôsobom koncipovať neskorší vzťah študentov ku štúdiu, a to jednak v rovine všeobecnej, ako aj v rovine určitého vzťahu k historicko-právnym predmetom. Ďalším aspektom naznačeného faktu o začiatkoch štúdia (kde sú zaradené v podstate všetky predmety zabezpečované katedrou dejín štátu a práva) je skutočnosť, do akej miery budú pedagógovia pri tomto výberovom predmete vyžadovať úplnú znalosť inštitútov práva trestného, trestov. Konceptia predmetu smeruje k výučbe konkrétneho právneho odvetvia práva pozitívneho, a to dokonca k jeho pomerne malej časti – je v zásade zameraná výlučne na tresty. Snahou učiteľov je teda naučiť študentov vnímať a osvojiť si základnú terminológiu, pojmový aparát viažuci sa k predmetnej oblasti trestného práva. Podobne tak cieľom výučby je nachádzanie historických súvislostí viažucich sa na pôvod jednotlivých trestov, ich účel, ako aj ich čiastočnú komparáciu so súčasným stavom platným v Slovenskej republike (plne rešpektujúc naznačené východiská výučby trestného práva hmotného až v nasledujúcich ročníkoch štúdia).⁹ Domnievame sa, že aj práve takýto, určitým spôsobom „syntetizujúci“ prístup môže napomôcť k pozitívnejšiemu vnímaniu historicko-právných predmetov aj zo strany tej časti odbornej či laickej verejnosti, ktorá postupne „vytláča“ právne dejiny na okraj záujmu.

Skúsenosť s vyučovacím procesom nám ukazuje, že študentami je pozitívne hodnotená aj snaha o zatraktívnenie výučby prostredníctvom ponuky „exkurzie“, spojená s prednáškovou činnosťou kolegu, historika zaoberajúceho sa okrem iného výskumom súdnictva a činnosti katov v Košiciach v stredoveku. Výsledkom tejto spolupráce je v každom semestri už „ustálená“ návšteva expozície Katovho bytu a ostatných priestorov Miklušovej väznice v Košiciach, kde sa realizujú semináre „priamo na mieste činu“. Tento, do určitej miery možno netradičný (no pevne veríme, že aspoň čiastočne kreatívny), prístup však ukazuje, že študenti oceňujú možnosť „opustiť“ priestory fakulty, vybrať sa do „terénu“. Realizovaným prístupom sa snažíme študentom ukázať, že výučba právno-historických predmetov nemusí (a v súčasnosti už ani nemôže) byť iba akýmsi nudným memorovaním, môže ísť o výučbu „živú“. Ak vnímame jednu z rovín ocenenia práce pedagóga aj v dosiahnutí skutočne osobnej interakcie so študentom a v privilegii práce s mladými ľuďmi býva často pocit po skončení napríklad takýchto hodín skutočne povznášajúci.¹⁰

V období posledných piatich rokov od akademického roku 2011/2012 sa na denné štúdium Právnickej fakulty v Košiciach postupne zapísalo 176, 194, 167, 136 a v ak. r. 2015/2016 117 študentov. Z tohto celkového počtu študentov prvého ročníka bakalárskeho štúdia si tento voliteľný predmet v zimnom semestri príslušného akademického roku zvolilo 72, 65, 88, 73 a 68 študentov. Zdá sa, že je možné konštatovať, že tento predmet zaujal študentov, minimálne v procese výberu jednotlivých predmetov. Pozitívne je však tento predmet hodnotený aj z pohľadu pravidelného anonymného študentského dotazníka hodnotenia kvality výučby. Uvedený záujem študentov, ako aj ich spätná väzba, prejavujúca sa napríklad aj v uvedenej podobe realizácie ich práva aspoň raz ročne mať možnosť formou anonymného dotazníka vyjadriť sa o kvalite výučby a učiteľoch (vyplývajúca z ustanovení zákona o vysokých školách) vytvárajú, prirodzene, vo vzťahu k budúcnosti určitú formu záväzku – pokúšať sa o skvalitňovanie výučby aj naďalej.¹¹

9 V súvislosti s možnými prístupmi pri hľadaní príčin a riešení určitej krízy výučby právnych dejín pozri zásadnú prácu venujúcu sa vzťahu práva a dejín: GÁBRIS, Tomáš. *Právo a dejiny (Právnohistorická propedeutika)*. Kraków: Spółok Słowaków w Polsce – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.

10 Pozri aj napr. SITNÁ, Dagmar. *Metódy aktivního vyučování*. Praha: Portál, 2013.

11 Možné aspekty didaktických postupov v práci vysokoškolského učiteľa pozri aj napr. v: BAJTOŠ, Ján. *Didaktika vysokej školy*. Wolters Kluwert (Iura Edition), 2013, v KLABBERS, Jan – SELLERS, Mortimer (eds.). *The Internationalization of Law and Legal Education*. Springer, 2010, alebo v HESS, Gerald (et. al.). *Techniques for Teaching Law 2*. Durham: Carolina Academic Press, 2.

ZÁVER

Vyššie uvedený vývoj vzdelávania v Košiciach a jednotlivé opísané predmety však predstavujú iba akýsi stručný náčrt, sumarizáciu, základné oboznámenie čitateľa s ponukou predmetov zabezpečovaných katedrou dejín štátu a práva a krátku sondu do výučby jedného výberového predmetu. Domnievame sa, že v procese ich výberu ale hlavne nasledujúcej výučby je úplne nosným, zásadným prvkom vnímanie vzťahu **učiteľ – študent**. Vytváranie, formovanie vzájomnej interakcie je kľúčovým prvkom budovania vzájomnej dôvery, úcty, rešpektu.¹² Bez uvedených atribútov (vnímaných podozivo z oboch strán) je, podľa nášho názoru, absolútne nemiestne „oháňať“ sa slovom služba. Zjednodušene povedané, vzťah učiteľ – študent je tým zásadným, kľúčovým, ťažiskovým bodom (vysokého) školstva. Bez jedných nebude ani druhých.

Zmena spoločenských pomerov, nárast počtu právnických fakúlt, unifikácia práva, demografický vývoj, (môžeme snád' uviesť, že aj určitá) zmena „spoločenskej objednávky“, možnosť uplatnenia absolventov štúdia, celospoločenská klíma či odchod mnohých mladých ľudí (za štúdiom) zo Slovenska – to sú len niektoré z príčin vedúce k postupnému znižovaniu záujmu o štúdium práva na právnických fakultách na Slovensku. Nemôžeme sa osobne vyhnúť pocitu, že niekdajší veľký záujem študentov o štúdium práva vyvolal v niektorých z nás – pedagógov – pocit, že daný záujem je spôsobený našou výnimočnosťou resp. neprekonateľne vysokou kvalitou výučby. Samozrejme, nebol. Rovnako však ani súčasný pokles záujmu o štúdium práva neznamena nutne to, že by výučba nebola (resp. nemohla byť) kvalitná. Naznačené trendy je zrejme potrebné určitým spôsobom „zasadiť“ aj do všeobecnej (konečne silnejúcej) celospoločenskej debaty o stave školstva v Slovenskej republike. Domnievame sa, že v predmetnej rozprave má hlas poukazujúci na potrebu a nezastupiteľné miesto historicko-právnych predmetov pri výučbe budúcich právnikov svoje opodstatnené miesto. Miesto, ktoré vyplýva aj z tradičnej (európskej) koncepcie univerzitného vzdelania – ako vzdelania, v určitom zmysle – všeobecného.

12 V tejto súvislosti pozri napr. aj: HUSÁR, Ján – CSACH, Kristián. Úloha právnického vzdelávania v dvadsiatom prvom storočí. Acta Iuridica Cassoviensia 26. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2009, s. 68 – 80.

UPLATNENIE ČL. 6 RÍMSKEHO DOHOVORU NA KONANIE PRED ÚSTAVNÝMI SÚDMI

MARTIN GREGOR
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA
V KOŠICIACH, PRÁVNICKÁ FAKULTA

ABSTRAKT

GREGOR, MARTIN. UPLATNENIE ČL. 6 RÍMSKEHO DOHOVORU NA KONANIE PRED ÚSTAVNÝMI SÚDMI. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 1, S. 28

Príspevok sa zaoberá možnosťami aplikácie čl. 6 „Rímskeho“ dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd na konanie pred ústavnými súdmi zmluvných štátov Rady Európy. Analyzuje vývojové tendencie judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, prezentuje jeho konštantnú judikatúru v danej oblasti, ako aj argumenty predkladané jednotlivými štátmi, motivované snahou zmeniť tendencie jeho ustálenej judikatúry. Hoci dnes už niet pochyb o tom, že ústavný súd musí aj v konaní pred sebou samým garantovať záruky čl. 6 Dohovoru, vývoj k tomuto záveru nebol jednoznačný. V rámci tejto problematiky sa autor pokúša prostredníctvom demonštrácie na niektorých inštitútoch o vyvodenie konkrétnych záverov pre Ústavný súd SR a prináša úvahy de lege ferenda.

ABSTRACT

GREGOR, MARTIN. APPLICATION OF ARTICLE 6 OF THE ROME CONVENTION GOVERNING PROCEEDINGS BEFORE CONSTITUTIONAL COURTS. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 1, P. 28

The paper deals with possible applications of Article 6 of the “Rome” Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, to the proceedings before the constitutional courts of the contracting states of the Council of Europe. It analysis trends in the case law of the European Court of Human Rights, presents its constant case law in this area as well as the arguments put forward by individual states, motivated by the desire to change the tendency of established case law. Although today there is no doubt that the Constitutional Court in the proceedings before itself must also provide guarantees provided for under Article 6 of the Convention, the process leading to this conclusion was not unambiguous. The author attempts through demonstrations at several institutes to draw concrete conclusions for the Constitutional Court of the Slovak Republic and brings considerations de lege ferenda.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Ústavné súdnictvo, právo na spravodlivý proces, Európsky súd pre ľudské práva

KEYWORDS

Constitutional judiciary, right to a fair trial, European Court of Human Rights

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Bc. Martin Gregor
martingregor@centrum.sk
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta
Kováčska 26
040 75 Košice
Slovenská republika

ÚVOD

Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) spočiatku presadzoval negatívne nazeranie na prípustnosť sťažnosti, ktorá by sa týkala porušenia záruk práva na spravodlivý proces v rámci konania pred ústavnými súdmi. Článok 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd¹ (ďalej len „Dohovor“) sa považoval za neaplikovateľný na konanie, ktoré vedie ústavný súd zmluvného štátu.

Od tohto rigidného postoja sa však ESLP postupne začal odkláňať, najskôr len v súvislosti s právom na konanie v primeranej lehote. V dôsledku extenzívneho ponímania uplatniteľnosti Dohovoru, ktorá je v judikatúre pozorovateľná od konca 80. rokov 20. storočia, táto tendencia prerástla na všetky súčasti práva na spravodlivý proces. Dnes možno s istotou konštatovať, že čl. 6 Dohovoru platí aj na proces prebiehajúci pred ústavnými súdmi. Na tom sa zhodujú slovenskí² aj zahraniční³ právni vedci.

Účelom predkladaného článku je jednak poukázať na uvedený vývoj judikatúry ESLP ako relevantného zdroja interpretácie Dohovoru v širších súvislostiach, ale aj sformulovať základné východiská, ktoré vyplývajú z poznatku jeho aplikability. Zachytáva niektoré interakcie medzi požiadavkami Dohovoru a špecifickými inštitútmi konania pred ústavnými súdmi, zvlášť pokiaľ ide o Ústavný súd SR.

Je nutné poznamenať, že tento príspevok sa nezaobrá rozhodovaním Ústavného súdu o ústavných sťažnostiach z dôvodu porušenia čl. 6, ale analyzuje otázku, či je Ústavný súd subjektom, ktorý aj v konaní pred sebou samým, má a musí zaručovať garancie ustanovené Dohovorom, bez ohľadu na formálny či vecný dôvod iniciovania konania.

1. PÔVODNÝ STATUS APLIKOVATELNOSTI DOHOVORU

V počiatočnej fáze existencie systému Rímskeho dohovoru a štrasburských orgánov ochrany práva nebolo prípustné vzťahovať záruky z čl. 6 na konanie vedené pred ústavným súdom. Táto skutočnosť bola odôvodnená konštrukciou všeobecnej aplikovateľnosti Dohovoru na spory o občianskych právach, záväzkoch a rozhodovaní o trestnom obvinení (doslovne „des contestations sur ses droits et obligations de caractère civil, soit du bien-fondé de toute accusation en matière pénale“).

Táto problematika nie je primárnym predmetom ústavného súdnictva. Jeho poslaním je rozhodovať o súlade aktov a opatrení orgánov verejnej moci s Ústavou.⁴ Podľa vtedajšieho chápania sa čl. 6 vzťahoval len na konania, ktoré sa konkrétnym a priamym spôsobom dotýkali občianskych práv a záväzkov, alebo trestného obvinenia.

Odzorom tohto prístupu bolo napr. rozhodnutie vo veci **Buchholz proti Spolkovej republike Nemecko**.⁵ V sťažnosti bolo namietané údajné porušenie požiadavky rýchlosti konania. Komisia pre ľudské práva v ňom naznačila, že dĺžka konania pred ústavným súdom sa nezapočítava do celkovej lehoty na účely posúdenia, či bolo rešpektované právo na prejednanie veci v primeranej lehote, keďže vzhľadom na nepravú povahu občianskeho práva sa na dané konanie čl. 6 ods. 1 Dohovoru nevzťahoval. To platilo zvlášť v prípade, ak ústavný súd vyhodnotil ústavnú sťažnosť týkajúcu sa prieťahov v konaní ako neopodstatnenú. K tomuto záveru sa priklonil aj ESLP a pri ďalšom posudzovaní veci nebral dĺžku konania pred Ústavným súdom do úvahy.

Ďalšie významné rozhodnutie bolo vyhlásené v kauze **Sramek proti Rakúsku**.⁶ Skutkové okolnosti prípadu sa týkali rozhodnutia rakúskeho katastrálneho úradu, ktorý odmietol schváliť prevod nehnuteľnosti, na základe ktorého mala pani Sramek nadobudnúť do vlastníctva poľnohospodársku pôdu. Následne využila všetky vnútroštátne prostriedky nápravy, vrátane ústavnej sťažnosti. Vo svojom rozhodnutí ESLP uviedol

1 Oznámenie FMZV č. 209/1992 Zb., podľa miesta prijatia označovaný aj ako „Rímsky dohovor“

2 DRGONEC, J.: Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. Šamorín: Heuréka, 2008, s. 36.

3 HARRIS, D. et al.: Law of the European Convention on Human Rights. Third Edition. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 545.

4 REPÍK, B.: Ľudské práva v súdnom konaní. Bratislava: MANZ, 1999, s. 74.

5 Sťažnosť č. 7759/77 zo 6. mája 1981, najmä bod 47.

6 Sťažnosť č. 8790/79 z 22. 10. 1984.

s odkazom na precedentný prípad *Ringeisen* proti Rakúsku,⁷ že sa na aplikáciu čl. 6 nevyžaduje, aby obe strany sporu boli súkromnými osobami. Správne konanie pred katastrom nehnuteľností malo zásadný dopad na občianske práva sťažovateľky a preto bol čl. 6 v tomto prípade aplikovateľný na konanie pred správnymi súdmi, ktoré toto rozhodnutie preskúmavali.

Diametrálne odlišný postoj ESLP zaujal voči problematike uplatnenia čl. 6 v konaní pred Ústavným súdom. V bode 35 uvedeného rozsudku skonštatoval, že „ústavný súd zásadne nerozhoduje o merite vecí“ (preto v konaní chýba prvok sporu – franc. „contestation“ – ktorý je nevyhnutný pre možnosť aplikácie čl. 6), ale posudzuje súlad postupu všeobecných súdov s ústavným právom. In concreto neriešil zákonnosť postupu katastra nehnuteľností, ale preskúmaval ústavnosť rozhodnutia krajského súdu z pohľadu, či v rámci svojho postupu splnil všetky procesné požiadavky. Z toho dôvodu Ústavný súd nerozhodoval o občianskych právach sťažovateľky a preto ESLP vyslovil, že nie je dôvod, aby sa na konanie pred ústavným súdom aplikoval čl. 6.

2. PRELOMENIE ZÁSADY NEAPLIKOVATEĽNOSTI

Uvedené stanovisko bolo oslabené prijatím línie rozhodnutí, ktoré zdôrazňovali extenzívne poňatie pojmu „občianske práva a záväzky.“ Podľa novej koncepcie na aplikáciu čl. 6 v časti „občianske práva a záväzky“ postačuje, ak je konanie spôsobilé ovplyvniť rozhodnutie o občianskych právach a záväzkoch. Nevyžaduje sa, aby občianske práva a záväzky boli priamym predmetom sporu.

Doktrína širšieho výkladu, ktorú ESLP založil napr. v rozhodnutí ***Ringeisen proti Rakúsku***, sa postupne stala rozhodujúcou aj pre pochopenie statusu konania pred ústavným súdom. Domnievať sa totiž, že ústavný súd koná len o súlade verejných aktov s ústavou a jeho rozhodnutia nemajú vplyv na konkrétnu vec, by nebolo súladné s účelom Dohovoru, ktorého cieľom je zaistiť efektívnu a reálnu ochranu ľudských práv.⁸ Pod vplyvom týchto okolností sa ESLP rozhodol zmeniť svoju doterajšiu reštriktívnu judikatúru voči aplikácii čl. 6 na konanie pred ústavnými súdmi. Táto zmena prebiehala opatrne, najskôr iba v súvislosti s požiadavkou rýchlosti konania, až neskôr došlo k prehĺbeniu pôsobnosti Dohovoru na všetky aspekty práva na spravodlivý proces.

Obrat nastal prijatím precedentného rozhodnutia vo veci ***Deumeland proti Spolkovej republike Nemecko***.⁹ V tejto kauze ESLP po prvý krát pripustil, aby sa konanie pred Ústavným súdom stalo aspoň v čiastočnom rozsahu relevantnou súčasťou sťažnosti pred ESLP. Predmet sporu sa týkal vyplatenia vdovského doplnkového dôchodku pani Deumeland. Poukazujeme nato, že konštantná judikatúra ESLP pod pojem občianske práva a záväzky v zmysle prípustnosti aplikácie čl. 6 ods. 1 Dohovoru zahŕňa aj veci spadajúce do oblasti práva sociálneho zabezpečenia. Konanie prebiehalo 11 rokov na všetkých príslušných inštanciách, vrátane Spolkového ústavného súdu, ktorý posudzoval opodstatnenosť ústavnej sťažnosti namietajúcej prieťahy v konaní.

Pri posúdení prípadu ESLP vychádzal z premisy, že právo na prerokovanie veci v primeranej lehote je inherentnou súčasťou práva na spravodlivý proces podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru. V tomto kontexte sa venoval otázke, či do dĺžky konania, ktorá bude posudzovaná na účely porušenia práva sťažovateľky, je nutné zarátať aj dobu konania pred ústavným súdom. Konštatoval, že „lehota, ktorej primeranosť treba skúmať, zásadne pokrýva celé konanie, vrátane opravných konaní a to platí rovnako aj pre konanie pred Spolkovým ústavným súdom.“¹⁰ Hoci Spolkový ústavný súd nerozhodoval vo veci samej, jeho rozhodnutie mohlo mať vplyv na výsledok procesu a preto je dôležité považovať lehotu pred týmto orgánom za relevantný údaj o dĺžke konania.

Je pozoruhodné, že ESLP naznačil budúce východiská danej otázky napriek tomu, že to pre potreby posúdenia porušenia čl. 6 vôbec nebolo nevyhnutné, keďže Spolkový ústavný súd konal s veľkou rýchlosťou

7 Sťažnosť č. 2614/65, z 16. 10. 1971 bod 94.

8 HARRIS, D. et al.: Law of the European Convention on Human Rights. Third Edition. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 115.

9 Sťažnosť č. 9384/81, z 29. 5. 1986.

10 Deumeland proti SRN, bod 77.

(sťažnosť vybavil za 6 týždňov) a porušenie práva na prerokovanie záležitosti v primeranej lehote bolo dostatočne odôvodnené predchádzajúcou dĺžkou konania pred všeobecnými súdmi.

Téza o započítateľnosti dĺžky konania pred ústavným súdom do celkovej lehoty konania bola potvrdená aj v rozhodnutí Leopold **Poiss proti Rakúsku**.¹¹ ESLP v ňom definoval „relevantný čas“ konania na účely posúdenia procesných prieťahov. Podľa neho sa „konanie vždy posudzuje ako celok, vrátane inštančných postupov a ústavnej sťažnosti.“ Doba konania pred ústavným súdom je podstatná pre rozhodnutie ESLP, hoci ústavný súd nerozhodoval o merite veci (o občianskych právach a záväzkoch sťažovateľa), ale jeho rozhodnutie mohlo „ovplyvniť výsledok konania, od ktorého boli občianske práva sťažovateľa závislé.“¹²

V konkrétnej veci spor prebiehal 19 rokov. Rakúsky ústavný súd považoval sťažnosť pre porušenie práva na bezprieťahové konanie za neopodstatnenú, pretože pochyboval o tom, že by sa na komisionálny orgán konajúci vo veci, mohli vzťahovať záruky podľa Rakúskej ústavy, ako aj podľa Dohovoru. ESLP bol opačného názoru a vyslovil porušenie čl. 6 ods.1 Dohovoru v časti práva na konanie v primeranej lehote.

Na uvedené tendencie ESLP nadviazal aj vo veci **Bock proti Spolkovej republike Nemecko**,¹³ v ktorej expressis verbis potvrdil, že trvanie konania pred ústavným súdom sa musí vziať do úvahy pri určovaní celkového času konania, tzv. „relevantnej lehoty.“ K podobnému záveru dospel aj v prípade **Kraska proti Švajčiarsku**,¹⁴ kde najprv s poukazom na občiansky charakter práva vykonávať lekársku prax rozhodol o aplikovateľnosti čl. 6 ods. 1 na základné konanie a zároveň pripomenul, že pre celkovú lehotu konania je podstatná aj rýchlosť vybavenia ústavnej sťažnosti, ak rozhodnutie Ústavného súdu dokáže meritórne ovplyvniť výsledok sporu.

3. ABSTRAKTNÁ KONTROLA ÚSTAVNOSTI A PÔSOBNOSŤ ČL. 6

V súvislosti s otázkou práva na prejednanie veci v primeranej lehote sa ESLP zaoberal aj možnosťami započítateľnosti dĺžky konania pred ústavným súdom v prípadoch abstraktnej kontroly ústavnosti do celkovej lehoty konania v konkrétnej veci. V kauze G. **Lombardo proti Taliansku**¹⁵ dospel k stanovisku, že tento postup nie je vylúčený. Obsiahnutie konania pred ústavným súdom do celkovej lehoty procesu je totiž prípustné nielen v konaní o ústavnej sťažnosti, ale aj v konaní o prejudiciálnej otázke ústavnosti normy aplikovateľnej v danej veci, ktorú inicioval príslušný súd prejednávajúci konkrétny spor.

ESLP zdôraznil, že nie je dôvod odrátať od celkovej lehoty konania interval, počas ktorého ústavný súd posudzoval námietky neústavnosti normy, ktoré vzniesol všeobecný súd. Hoci ústavný súd nerozhodoval o občianskom práve alebo záväzku, ale o ústavnosti právneho predpisu, je nepochybné, že jeho rozhodnutie mohlo mať zásadný vplyv na výsledok sporu. ESLP neuznal argumenty vlády, ktorá poukazovala na preťaženosť ústavného súdu a zložitost celého prípadu. Podľa jeho rozhodnutia tieto faktory nemôžu mať vplyv na pôsobnosť a dodržiavanie čl. 6 Dohovoru.

Významným precedensom, ktorý sa stal predobrazom ďalšieho posudzovania aplikácie čl. 6 na konanie pred ústavným súdom, bol prípad **Ruiz-Mateos proti Španielsku**.¹⁶ Na základe doterajšej judikatúry vychádzal ESLP z poznatku, že konanie pred ústavným súdom je nutné zahrnúť do relevantnej lehoty na posúdenie rýchlosti konania, ak je spôsobilé ovplyvniť výsledok sporu pred všeobecnými súdmi. Napriek tomu, že v tomto prípade sa všeobecný súd obrátil na Ústavný súd za účelom posúdenia súladu zákona s ústavou, podľa ESLP nebol dôvod na odčítanie lehoty konania pred ústavným súdom od celkového trvania konania, „keďže je nepochybné, že závery ústavného súdu bytostne ovplyvnia výsledok konania tým, že určia platnosť rozhodujúcej právnej normy aplikovanej v konaní.“

Argument vlády, že cieľom ústavného súdu bolo objektívne očistiť vnútroštátne právo anulovaním právnych noriem, ktoré neboli súladné s Ústavou a nie rozhodovať o konkrétnej veci, ESLP označil za

11 Sťažnosť č. 9816/82 z 29. 9. 1987, bod 50.

12 Poiss proti Rakúsku, bod 52.

13 Sťažnosť č. 11118/84 z 29. 3. 1989, bod 37.

14 Sťažnosť č. 13942/88 z 19. 4. 1993, bod 26.

15 Sťažnosť č. 12490/86 z 26. 11. 1992, bod 42 a nasledujúce.

16 Sťažnosť č. 12952/87 z 23. 6. 1993, body 35 – 37.

nepresvedčivý.¹⁷ Rovnako neopodstatnený bol argument, že ústavný súd je orgánom politickej povahy a ako taký nespadá pod jurisdikciu ESLP, keďže ESLP už skôr prihliadol na konania, ktoré incidentne prebiehali pred politickými inštitúciami, resp. administratívnymi orgánmi. V danom prípade je rozhodujúca zodpovednosť štátu ako takeého.

„ESLP nie je povolaný k tomu, aby sa abstraktne vyjadril k možnostiam aplikácie čl. 6 na konanie pred ústavnými súdmi vo všeobecnosti ani na nutnosť jeho aplikácie pred ústavným súdom v konkrétnom zmluvnom štáte.“¹⁸ Úlohou ESLP je preskúmať, či v konkrétnom prípade boli rešpektované všetky práva a záruky ustanovené Dohovorom a ak je to potrebné, tak aj v rámci konania pred ústavným súdom.

Hoci sa pripustilo, že predmetom konania pred ústavným súdom nebolo rozhodnúť o občianskych právach a záväzkoch sťažovateľa, ESLP zdôraznil, že bez právnej normy, ktorej ústavnosť mohol posúdiť jedine ústavný súd, by nemohlo dôjsť k vyvlastneniu pozemkov ako predmetu sporu. Keďže danú procedúru vyvolal všeobecný súd v rámci konania vo veci samej, je nepochybné, že civilné aj ústavné konanie navzájom úzko súviseli a nadväzovali na seba. Preto ESLP dospel k aplikovateľnosti čl. 6 ods. 1 na oba druhy konaní.

Aj v prípade **Pammel proti Spolkovej republike Nemecko**¹⁹ sa všeobecný súd obrátil na Spolkový ústavný súd s návrhom na posúdenie ústavnosti právnej normy. Podľa nemeckého práva bol súd povinný na čas konania pred ústavným súdom o súlade právneho predpisu so Základným zákonom prerušiť konanie a vyčkať na rozhodnutie Spolkového ústavného súdu. Z toho dôvodu tvorili podľa ESLP oba druhy konaní súvislý a uzavretý celok. Napriek tomu, že Spolkový ústavný súd nerozhodoval priamo o sťažovateľovom občianskom práve a záväzku, jeho postup mal výrazný dopad na spravodlivé súdne konanie v sťažovateľovej veci, keďže všeobecný súd musel obligatórne počkať na rozhodnutie ústavného súdu, čím sa trvanie konania nevyhnutne predlžovalo.

4. JEDNOSTUPŇOVÉ KONANIE PRED ÚSTAVNÝM SÚDOM A SPRAVODLIVÝ PROCES

Všetky doterajšie prípady sa týkali káuz, v ktorých boli konania pred ústavným súdom len rozšírením konaní pred všeobecnými súdmi. Preto sa vyskytli pochybnosti, či sa môže aplikovať čl. 6 aj v prípade, ak ústavný súd rozhoduje ako jediný jednostupňový orgán. Týmto nuansami sa ESLP zaoberal napríklad vo veci **Sűßmann proti Spolkovej republike Nemecko**,²⁰ v ktorej sa kritérium dĺžky konania mohlo posudzovať len na základe uplynutého konania pred Spolkovým ústavným súdom, keďže prípad prejednával od začiatku výlučne Spolkový ústavný súd, bez predchádzajúceho konania na všeobecnom súde v dôsledku dodatku ku pravidlám Dôchodkového fondu, ktoré danú vec kauzálnie predurčovali na ústavné konanie.

Pochybnosti vyplývali zo skutočností, že dĺžka konania pred Ústavným súdom sa v tomto prípade nezapočítavala do lehoty ostatných konaní, ale právo na primerane rýchle konanie sa dotýkalo len konania pred ústavným súdom. ESLP však aj tu proklamoval aplikovateľnosť čl. 6, keďže predmetné konanie bolo rozhodujúce pre občianske práva a záväzky sťažovateľa, bez ohľadu na druh konajúceho orgánu a jeho funkčnú príslušnosť.²¹

Jednomyseľne sa uzniesol na tom, že toto konanie, hoci sa vymykalo striktnej totožnosti s okolnosťami v iných veciach, jednoznačne podlieha aplikácii čl. 6 Dohovoru a nezáleží na druhu konajúceho orgánu. Samotné konanie pred ústavným súdom trvalo viac ako tri roky, z toho dôvodu po posúdení ustálených kritérií na dĺžku konania ESLP rozhodol, že požiadavka rýchlosti konania podľa čl. 6 Dohovoru nebola dodržaná.

Aj prípad **Voggenreiter proti Spolkovej republike Nemecko**²² sa týkal obdobných skutkových okolností, aké sa vyskytli vo veci Sűßmann proti Nemecku. ESLP v ňom pripomenul, že sa na konanie pred ústavným súdom vzťahuje čl. 6 v prípadoch ústavných sťažností proti súdnym rozhodnutiam a prejudiciálnych

17 ČAPEK, J.: Evropská úmluva o ochraně lidských práv: Komentář s judikaturou. I. část: Úmluva. Praha: Linde, 2010, s. 186.

18 Ruiz-Mateos proti Španielsku, pozri body 57 – 59.

19 Sťažnosť č. 17820/91 z 1. 7. 1997, body 55 – 57.

20 Sťažnosť č. 20024/92 z 16. 9. 1996, body 39 – 40.

21 KMEC, J. et al.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 607.

22 Sťažnosť č. 47169/99 z 8.1.2004, body 31 – 33.

otázok všeobecných súdov. Preto sa čl. 6 musí zákonite vzťahovať aj na konanie, v ktorých ústavné súdy podľa legislatívy zmluvného štátu poskytujú subjektívnym právam ochranu priamo, na prvom stupni, bez účasti všeobecného súdnictva.

Potvrdenie záveru, že Ústavný súd musí dôkladne rešpektovať záruky vyplývajúce z čl. 6 Dohovoru aj vtedy, ak koná ako prvostupňový orgán vyplýva napr. z kauzy **Harabin proti Slovenskej republike**,²³ ktorá sa netýkala dĺžky konania, ale nestrannosti ako ďalšieho z aspektov spravodlivého procesu. Konanie prebiehalo výlučne na úrovni Ústavného súdu SR z dôvodu disciplinárneho konania vedenému proti predsedovi Najvyššieho súdu SR podľa čl. 136 ods. 3 Ústavy.

V priebehu konania obe strany – navrhovateľka (ministerka spravodlivosti) ako aj predseda Najvyššieho súdu SR – namietali zaujatosť spolu siedmich sudcov Ústavného súdu SR. Ústavný súd rozhodol, že nevylúči žiadneho zo sudcov namietaných sťažovateľom napriek tomu, že dvaja sudcovia boli v skoršom konaní proti sťažovateľovi vylúčení pre zaujatosť. Keďže o tejto veci malo rozhodnúť jeho plénum, Ústavný súd dal prednosť požiadavke efektívnosti konania pred potrebou podrobného preskúmania vzťahu jednotlivých sudcov k sťažovateľovi.

ESLP konštatoval, že týmto postupom Ústavný súd nezaujal primeraný postoj k zabezpečeniu záruk ustanovených v čl. 6 Dohovoru. Neposkytol dostatočné odpovede na námietky sťažovateľa. Skutočnosť, že dvaja zo sudcov Ústavného súdu boli v predchádzajúcom konaní vylúčení, mohla vyvolávať isté pochybnosti o ich nezaujatosti, na ktoré mal Ústavný súd reagovať a predložiť presvedčivé argumenty, prečo sťažovateľove námietky neakceptoval. Čo sa týka zvyšných namietaných sudcov, ESLP pripustil, že námietka zaujatosti nemusí automaticky vyvolať účinky odstúpenia, alebo vylúčenia sudcov.

ESLP neuznal ako dôvodnú obavu Ústavného súdu, že po vylúčení sudcov nebude schopný vo veci rozhodnúť. V konkrétnom prípade vzbudzovala zvláštne pochybnosti len účasť dvoch sudcov na konaní, čo nemohlo mať vplyv na spôsobilosť pléna kvalifikovane rozhodnúť. Z toho dôvodu ESLP odmietol aplikáciu tzv. doktríny nevyhnutnosti na danú vec, podľa ktorej sudca inak vylúčený môže konať a rozhodnúť vo veci, ak by to mohlo viesť k znemožneniu výkonu súdnictva a odopretiu spravodlivosti (*denegatio iustitiae*).

Ústavný súd nedokázal presvedčivo vyvrátiť pochybnosti, ktoré v danej veci objektívne nastali a preto ESLP rozhodol o porušení čl. 6 ods. 1 v konaní pred Ústavným súdom.

5. ARGUMENTY NEUPLATNITEĽNOSTI A VÝNIMKY Z PÔSOBNOSTI ČL. 6

Chápanie orgánu ústavného súdnictva ako subjektu, ktorý je povinný rešpektovať záruky spravodlivého procesu, bolo v protiklade s predstavami zmluvných štátov, ktoré až do súčasnosti odmietali prevziať právnu a politickú zodpovednosť za jeho konanie, či nekonanie. ESLP sa musel v rámci svojej praxe vysporiadať s rôznorodými argumentmi vlád, ktoré sa neuspokojili s formulovanou praxou súdu a často predkladali námietky, ktorými sa ho usilovali presvedčiť, aby sa od konštantne judikovaných zásad odklonil.

Možno ich rozdeliť na výhrady politické a právne. Politické protesty sa zakladali na povahe Ústavného súdu ako orgánu, ktorý má rozhodovať o najvyšších záujmoch krajiny a nie o občianskych právach a záväzkoch. Z právnych námietok stačí uviesť napr. len tie z českého prostredia.

Vo veci **Houfová proti Českej republike**²⁴ vláda siahla po odôvodnení zmieneného rozsudku Buchholz proti Nemecku. V ňom ESLP naznačil, že ak ústavný súd vyhodnotil konkrétnu sťažnosť ako neprípustnú, nie je možné sa dovolávať aplikácie čl. 6 Dohovoru na proces pred ústavným súdom. Argumentácia vlády znela, že ak Ústavný súd sťažnosť odmietne ako neopodstatnenú, konanie pred ním nie je spôsobilé ovplyvniť výsledok sporu.

ESLP však prekonanému rozhodnutiu nevenoval pozornosť a skonštatoval, že úlohou Ústavného súdu je posudzovať dodržiavanie základných práv a slobôd a napravovať ich porušenia. Na začiatku preskúmania ústavnej sťažnosti nemožno s istotou predpokladať jej nedôvodnosť. Naopak, ak by ústavný súd dospel

23 Sťažnosť č. 58688/11 z 20.11.2012, bod 136.

24 Tzv. Houfová č. 2, sťažnosť č. 58178/00 z 15. 6. 2004.

v priebehu konania k záveru, že došlo k porušeniu práv zaručených Dohovorom, alebo Ústavou, mohol by predchádzajúce rozhodnutia zrušiť a vec vrátiť na ďalšie konanie.²⁵

Z toho dôvodu ESLP dospel k záveru, že argument založený na zjavnej neopodstatnenosti ústavnej sťažnosti je irelevantný, pretože nie je možné dopredu odhadnúť, ako by mohlo dopadnúť konanie na ústavnom súde. Pritom nie je podstatný výsledok konania, ale samotný fakt, že by samo o sebe mohlo ovplyvniť občianske právo, alebo záväzok jednotlivca. Z týchto dôvodov výslovne deklaroval, že je nutné do celkovej lehoty konania zahrnúť aj obdobie konania pred ústavným súdom, bez ohľadu na opodstatnenosť, alebo možnú neopodstatnenosť ústavnej sťažnosti.²⁶

S ďalším typom argumentu sa ESLP vysporiadal napr. vo veci **Báča proti Českej republike**.²⁷ V tomto prípade česká vláda dôvodila proti aplikovateľnosti čl. 6 tým, že na konanie pred Ústavným súdom by sa mal prednostne aplikovať čl. 13 Dohovoru (právo na účinný opravný prostriedok) a nie čl. 6. Zmienovaný argument považoval ESLP za celkom chybný a v rámci vytvorenej judikatúry ho neprijal.²⁸

Česká vláda podobne argumentovala aj v neskoršom prípade **Soffer proti Českej republike**,²⁹ v ktorej intervenovala v prospech žalovaného štátu aj vláda SR ako tretia strana, podľa ktorej konanie o ústavnej sťažnosti je svojou prirodzenou povahou právnym prostriedkom nápravy a preto by sa mal na ňu aplikovať čl. 13 Dohovoru. ESLP vysvetlil, že v tomto prípade nie je dôvod na aplikáciu menej prísnych požiadaviek podľa čl. 13. Naopak v súlade so zásadou účinnej ochrany ľudských práv mal za to, že je v danom prípade nutné použiť striktnnejšie podmienky čl. 6 ods. 1.

Ďalej zdôraznil, že z hľadiska pôsobnosti čl. 6 nie je podstatné, či ide o odvolací, dovolací, alebo ústavný súd, ak majú právomoc napravovať zistené porušenia čl. 6 Dohovoru. Súd môže ovplyvniť občianske práva a záväzky nielen zmenou, resp. nahradením určitého rozhodnutia. Na postavenie účastníka konania výrazne vplýva už samotné zrušenie alebo potvrdenie rozhodnutia. Preto nezáleží na tom, či Ústavný súd môže rozhodnutia všeobecných súdov len rušiť, bez možnosti ich priameho korigovania. Z toho vyplynulo, že čl. 6 bude aplikovateľný na konanie pred českým Ústavným súdom.

Je však logickým vyústením rozoberanej problematiky, že ak v konkrétnej veci podľa judikatúry ESLP nejde o právo, alebo záväzok civilnej povahy, nie je možné aplikovať čl. 6 Dohovoru v žiadnom type konania a to ani pred ústavným súdom. K tomu ESLP dospel napr. vo veci **Yazar a ostatní proti Turecku**,³⁰ kde sťažovatelia namietali neuskutočnenie verejného pojednávania pred ústavným súdom. ESLP zopakoval, že sa na konanie pred ústavným súdom vzťahuje čl. 6 ods.1 Dohovoru, ak môže mať dosah na určité občianske právo alebo záväzok. Keďže v konkrétnom prípade šlo o verejnoprávne posudzovanie ústavnosti zákazu politickej strany obviňovanej z aktivít teroristického charakteru, ESLP dospel v súlade so svojou ustálenou judikatúrou k presvedčeniu, že vo veci absentuje prvok sporu o občianske právo, alebo záväzok. Z toho dôvodu sa na konanie pred ústavným súdom neaplikoval čl. 6 Dohovoru, keďže sa nebude vzťahovať na žiadne konanie, kde nefiguruje právo, alebo záväzok občianskeho charakteru.

6. ÚSTAVNÝ SÚD SR A SPRAVODLIVÝ PROCES: ŠPECIFICKÉ PROBLÉMY

Na tomto mieste by bolo našou ambíciou analyzovať niekoľko vybraných problémov, ktoré pre Ústavný súd SR v posledných rokoch vyplynuli z nutnosti zachovávať garancie čl. 6 Dohovoru. Z uvedeného nemožno vyvodzovať pochybenia tejto inštitúcie, keďže systém Dohovoru a jeho výkladu je poznačený dynamizmom a nejednoznačnosťou.

Jeden z ústredných problémov, v ktorom požiadavky ESLP narazili na ustálenú doktrínu vnútroštátneho práva, bola obnova konania pred ústavným súdom. Tento stav vyústil do novelizácie Ústavy SR ústavným

25 KOSAŘ, D. et al.: Ústavní právo. Casebook. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015, s. 189.

26 Sťažnosť Houfová č. 2, pozri body 25 a nasledujúce.

27 Sťažnosť č. 9457/03 z 23. 10. 2006.

28 KMEC, J. et al.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 674.

29 Sťažnosť č. 31419/04 z 8.11. 2007, pozri bod 32.

30 Sťažnosť č. 22723/92 z 9. 4. 2002, bod 63.

zákonem č. 161/2014 Z. z., ktorým sa pozmenil čl. 133 v zmysle, že rozhodnutie ústavného súdu možno znovu preskúmať len vtedy, ak Slovenskej republike vznikne takáto povinnosť v dôsledku rozhodnutia orgánu medzinárodnej organizácie zriadeného na uplatňovanie medzinárodnej zmluvy, ktorou je SR viazaná. Dovtedajšie znenie Ústavy bezvýnimočne neprípúšťalo podanie opravného prostriedku proti rozhodnutiam ústavného súdu. Uvedená zmena bola vynútená rozhodnutiami ESLP, v ktorých naliehal na dodržiavanie zásad spravodlivého procesu aj pred Ústavným súdom.

Konkrétna diskrepancia vznikla na základe uvádzaného rozhodnutia ESLP vo veci **Harabin proti Slovenskej republike**,³¹ v ktorej ESLP konštatoval porušenie základného práva na neustranný súd. V bode 178 rozhodnutia sa konštatovalo, že najvhodnejšou formou nápravy by v obdobných prípadoch bola obnova konania. Sťažovateľ by sa tým mohol dostať do situácie, v akej by bol, ak by požiadavky článku 6 neboli ignorované. Úspešný sťažovateľ sa na tomto základe obrátil na Ústavný súd SR so žiadosťou o obnovu disciplinárneho konania proti nemu. Predloženú žiadosť bol Ústavný súd nútený zamietnuť kvôli vtedajšej právnej úprave. Tento verdikt bol podnetom pre intervenciu orgánov Rady Európy podľa čl. 52 Dohovoru, na základe ktorého žiadali SR o vysvetlenie a navrhnutie takých legislatívnych opatrení, ktoré by nepriaznivý stav odstránili. Reakciou bola zmena Ústavy SR a novela zákona č. 38/1993 o Ústavnom súde.

Táto kauza síce bola exponovaná, ale nie jediná. Nemožno opomenúť rozsudok **Vojtěchová proti Slovenskej republike**,³² v ktorom sa naznačilo, že štát je povinný zabezpečiť, aby sa sťažovateľka dostala do procesnej pozície, v ktorej by bola, ak by čl. 6 ods. 1 nebol porušený. Zároveň načrtnol, že najlepším prostriedkom nápravy jej poškodených práv by bola obnova konania za predpokladu, ak o ňu požiada. ESLP pritom výslovne poukázal na možnosti podľa § 228 ods. 1 písm. d) Občianskeho súdneho poriadku (zák. č. 99/1963 Zb.).

Obdobne v kauze **Majchrák proti Slovenskej republike**,³³ na základe ktorej sa sťažovateľ aktívne domáhal obnovy konania pred Ústavným súdom, ESLP síce podotkol, že vnútroštátny právny poriadok taký typ konania neprípúšťa, ale výslovne poukázal na nutnosť rešpektovania práva na spravodlivý proces pred Ústavným súdom a možnosti medzinárodne prijateľnej aplikácie § 31a zákona č. 38/1993 Z. z. o Ústavnom súde, ktorá umožňuje subsidiárne využitie úpravy obnovy konania v Občianskom súdnom poriadku a Trestnom poriadku.

Načrtnutý návrh postupu bol zo strany Ústavného súdu odmietnutý z dôvodu, že čl. 152 ods. 4 Ústavy SR vyžaduje, aby zákony boli interpretované v súlade s Ústavou a takýto výklad § 31a zákona o ústavnom súde by bol v zjavnom rozpore s vtedajším znením čl. 133 Ústavy. Názor, že čl. 133 sa má vykladať v súvislosti s čl. 1 ods. 2 Ústavy, nenašiel dostatočnú podporu.³⁴ Tento stav napokon podnietil Národnú radu SR, aby do pripravovanej novely ústavy zahrnula aj zmenu čl. 133 a exaktne v ňom podchytila opatrenia na dosiahnutie želaného stavu, vyznačujúcim sa konformnosťou k medzinárodným záväzkom Slovenskej republiky. Podrobnosti obnovy konania pred Ústavným súdom boli následne upravené v zákone č. 353/2014 Z. z., ktorým sa doplnil zákon o ústavnom súde o štvrtú časť s názvom Preskúmanie rozhodnutia Ústavného súdu. Pokladáme to za priamu demonštráciu nutnosti rešpektovať záruky spravodlivého procesu aj pred Ústavným súdom.

Toto dramatické vyústenie bolo vhodným riešením, keďže k obdobným záverom dospel ESLP aj mimo oblasti Slovenskej republiky, napr. v rozsudku Kounov proti Bulharsku.³⁵ Obnovu konania ako najvhodnejší prostriedok nápravy porušených práv v rámci konania pred ústavným súdom ESLP preferoval už vo veci Sejdivič proti Taliansku,³⁶ kde uviedol, že sťažovateľ sa len prostredníctvom využitia tohto inštitútu môže dostať do postavenia, ktoré by mohol mať, ak by sa do jeho práv nezasiahlo.

31 Sťažnosť č. 58688/11 z 20. 11. 2012.

32 Sťažnosť č. 59102/08 z 25. 9. 2012, pozri bod 27.

33 Sťažnosť č. 21463/08 z 23. 10. 2012.

34 Macejková, I.: Obnova konania pred Ústavným súdom SR ako prostriedok nápravy porušenia ľudského práva, s. 3. Dostupné na: www.concourt.sk/download/.../1_Macejkova_prispevek_final.pdf

35 Sťažnosť č. 24379/02 z 23. 5. 2006, pozri bod 57.

36 Sťažnosť č. 56581/00 z 1. 3. 2006.

Ďalší špecifický prienik práva na spravodlivý proces s konaním pred Ústavným súdom nastal v súvislosti s možnosťou vstúpiť do konania pred Ústavným súdom ako vedľajší účastník. V § 21 ods. 2 zákona č. 38/1993 Z. z. o Ústavnom súde sa uvádza, že „vedľajšími účastníkmi konania sú osoby, ktorým toto postavenie priznáva tento zákon.“ Zákon ho explicitne priznáva len v súvislosti s konaním o súlade právnych predpisov. Judikatúra Ústavného súdu SR však v tomto smere nie je jednoznačná.

Vyskytli sa aj určité pokusy túto nejasnosť využiť vo svoj prospech a pred orgánmi Dohovoru poukázať na porušenie zásady rovnosti zbraní ako inherentnej súčasti spravodlivého procesu. Uvedené bolo predmetom sťažnosti napríklad vo veci **Transpetrol proti Slovenskej republike**,³⁷ v ktorej sťažovateľ namietal, že Ústavný súd SR porušil jeho práva zakotvené v čl. 6 Dohovoru tým, že mu nepriznal postavenie vedľajšieho účastníka, keď v časti konania o ústavnej sťažnosti postupoval nad rámec svojej právomoci. Svojím postupom mu podľa neho uprel výhody plynúce zo zásady rovnosti zbraní.

Zdôraznil, že s predmetom konania, ktorý vymedzil účastník sporu stojaci proti Transpetrolu v konaní pred Najvyšším súdom SR sa Transpetrol nemal možnosť oboznámiť. Kým druhý účastník bol so svojím návrhom a v ňom uvádzanými argumentmi detailne oboznámený, Transpetrol o podanej ústavnej sťažnosti vôbec nevedel. Počas konania pred Ústavným súdom SR sa Transpetrolu nedostalo priestoru vyjadriť sa k otázkam, ktoré zásadne menili jeho právne postavenie. V sťažnosti uviedol, že „toto hrubé porušenie zásady rovnosti zbraní nie je možné legitimizovať s odôvodnením, že sťažovateľ sa zúčastnil na konaní pred Najvyšším súdom SR, v ktorom mohol predniesť svoje argumenty a Ústavný súd SR sa o nich z priloženého spisu dozvedel. Išlo o samostatné konanie s iným predmetom konania, než toho v konaní pred Najvyšším súdom SR.“³⁸

ESLP síce zopakoval, že konanie pred Ústavným súdom musí mať prvky spravodlivého súdneho konania, no dovoľávať sa nemožno týchto práv samoučelne a preto túto sťažnosť zamietol pre nezlučiteľnosť *ratione personae* s ustanoveniami Dohovoru.

Ďalšími a v praxi omnoho častejšími problémami, ktoré prináša aplikácia čl. 6 na procesné právo Ústavného súdu je miera uplatnenia kontradiktórnosti v rámci prejednávania veci (napr. rozsudok Krčmář a ostatní proti Českej Republike z 3. marca 2000), prepätý formalizmus pri posudzovaní ústavných sťažností ako zásah do práva na prístup k súdu (František Bulena proti Českej republike z 20. apríla 2004), alebo problematika vzťahu ústavnej sťažnosti a dovolania (za všetky precedens Zvolský a Zvolská proti Českej republike z 12. novembra 2002). Ich bližší rozbor by však presahoval potreby tohto článku.

ZÁVER

Aplikovateľnosť Rímskeho dohovoru na konanie pred ústavnými súdmi možno označiť za štandardný a správny doplnok všeobecnej ochrany ľudských práv. Prispieva k prirodzenému súladu jednotlivých druhov konaní tak, aby sa zabezpečila efektívna a účinná ochrana ľudských práv, bez teoretických a iluzórnych oprávnení, čo predstavuje základný cieľ, ku ktorému smeruje judikatúra ESLP. Hoci rozhodovacia činnosť štrasburských orgánov ochrany práva je poznačená dynamikou a prudkým vývojom, doktrína o aplikácii čl. 6 Dohovoru na „ústavné konanie“ ostane ešte dlho jej trvalou súčasťou.

Je nepochybné, že ústavnému súdu patrí osobitné postavenie v rámci štruktúry súdnictva, nebolo by však správne vyčleňovať ho zo subjektov, ktoré sú zaviazané poskytovať garancie spravodlivého procesu. Napokon Rímsky dohovor nie je jedinou medzinárodnou zmluvou, ktorá presadzuje tento záver. Aj z výkladových stanovísk OSN³⁹ k čl. 14 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach⁴⁰ vyplýva, že všetky záruky spravodlivého súdneho konania musí rešpektovať aj ústavné súdnictvo.

37 Sťažnosť č. 28502/08 z 15. 11. 2011.

38 DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2010. Str. 142.

39 Oznámenie výboru OSN pre ľudské práva č. 377/1989. IN: REPÍK, B.: Ľudské práva v súdnom konaní. Bratislava: MANZ, 1999, s. 75.

40 č. 120/1976 Zb.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ČAPEK, J.: Evropská úmluva o ochraně lidských práv: Komentář s judikaturou. I. část: Úmluva. Praha: Linde, 2010. 887 s. ISBN 978-807201789 4.
2. DRGONEC, J.: Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. Šamorín: Heuréka, 2008. 251 s. ISBN 978-80-89122-48-6.
3. DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2010. 416 s. ISBN 978-80-89447-25-1.
4. HARRIS, D. et al.: Law of the European Convention on Human Rights. Third Edition. Oxford: Oxford Univesity Press, 2014. 1080 s. ISBN 978-0199606399.
5. KMEC, J. et al.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3.
6. KOSAŘ, D. et al.: Ústavní právo. Casebook. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015. 636 s. ISBN 978-80-7478-664-8.
7. MACEJKOVÁ, I.: Obnova konania pred Ústavným súdom SR ako prostriedok nápravy porušenia ľudského práva konštatovaného EŠP. Dostupné na internete: www.concourt.sk/download/.../1_Macejkova_prispevok_final.pdf
8. REPÍK, B.: Ľudské práva v súdnom konaní. Bratislava: MANZ, 1999. 256 s. ISBN 80-85719-24-X.
9. Svák, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv). Druhé rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2006. 1116 s. ISBN 80-88931-51-7.
10. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva je prístupná v databáze HUDOC na adrese <http://hudoc.echr.coe.int/>

OBŽALoba A URČENIE SÚDNEJ PRÍSLUŠNOSTI V PROCESE S DR. VOJTECHOM TUKOM Z ROKU 1929

**ZUZANA ILLÝOVÁ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

ILLÝOVÁ, ZUZANA. OBŽALOBA A URČENIE SÚDNEJ PRÍSLUŠNOSTI V PROCESSE S DR. VOJTECHOM TUKOM Z ROKU 1929. IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 1, S. 39

Príspevok sa venuje procesu s Dr. Vojtechom Tukom, ktorý prebiehal v medzivojnovom Československu. Vojtech Tuka bol v tomto procese obžalovaný a odsúdený za trestný čin vojenskej zrady a prípravy úkladov o republiku podľa príslušných ustanovení zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky. Cieľom je ozrejmiť, čo konkrétne bolo predmetom obžaloby podanej proti V. Tukovi a akými skutkami mal Vojtech Tuka spáchať trestné činy uvedené v obžalobe. Osobitná pozornosť je v príspevku venovaná určeniu súdnej príslušnosti a námietkam Vojtecha Tuku.

ABSTRACT

ILLÝOVÁ, ZUZANA. ACCUSATION AND DETERMINATION OF FORUM JURISDICTION IN THE TRIAL PROCEEDINGS WITH DR. VOJTECH TUKA (1929). IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 1, P. 39

The paper deals with the trial proceedings against Dr. Vojtech Tuka during the period of interwar Czechoslovakia. Vojtech Tuka was accused and found guilty of committing the crimes of military treason and conspiracy against the republic as defined by the relevant provisions of the Act No. 50/1923 Coll. on the Protection of the Republic. The aim is to present and clarify the nature of the charges against Dr. Tuka and also to analyze the requisite actions of Dr. Tuka leading to the criminal charges. Our attention will also be focused both on the issue of determination of the forum jurisdiction in the trial proceedings as well as the objections raised by Dr. Vojtech Tuka.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

obžaloba, súdna príslušnosť, Vojtech Tuka

KEYWORDS

criminal accusation, forum jurisdiction, Vojtech Tuka

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Zuzana Illýová, PhD.
Zuzana.Illyova@flaw.uniba.sk
Interný doktorand
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Slovenská republika

ÚVOD

Dr. Vojtech Tuka bol počas svojho života súdený v dvoch veľkých procesoch 20. storočia. V nasledovnom príspevku budeme venovať pozornosť medzivojnovému procesu, ktorým bol Vojtech Tuka odsúdený na 15 rokov odňatia slobody. Tento proces vyvolal v danom období veľký rozruch a zapríčinil odchod HSLS z vládnej koalície. Bol sledovaný doma, no rezonoval aj zahraničnej tlači. Ústredná postava procesu, Dr. Vojtech Tuka, vždy bol a aj ostáva rozhodne pozoruhodnou postavou našich dejín. Na jednej strane to bol mimoriadne inteligentný a vzdelaný človek, ktorý mal mnoho zahraničných skúseností a sľubne rozbehnutú akademickú kariéru. V pomerne mladom veku sa stal profesorom. Na druhej strane mal po vstupe do politického života mnoho odporcov, ktorí ho upodozrievali z protištátnej činnosti. Priebeh súdneho procesu, výpovede svedkov, práca znalcov, všetky okolnosti procesu, ale aj aktivity Vojtecha Tuku po prepustení z väzenia nám poskytujú dostatok poznatkov, ktoré prispievajú k objektívnej rekonštrukcii historických udalostí. Úlohou historikov a právnych historikov je objasniť všetky tieto skutočnosti, dať ich do súvisu v politickom a aj medzinárodnom kontexte a na základe toho odhadnúť, čo bolo motiváciou pre konanie V. Tuku, a či bolo jeho odsúdenie zaslužené.

Preukázanie skutkov uvedených v obžalobe, ktorými mal V. Tuka naplniť skutkovú podstatu trestného činu vojenskej zrady, bolo mimoriadne obtiažne. Z pohľadu obžaloby bolo hlavným preukázanie trestného činu vojenskej zrady, t. j. špionáže. Kľúčovým bolo teda nájsť a legálne dokázať prepojenie Vojtecha Tuku na vyzvedačskú kanceláriu vo Viedni a zároveň preukázať, že táto kancelária bola skutočne špionážnou kanceláriou. Vďaka monitorovaniu činnosti V. Tuku totiž obžaloba o jeho protištátnej činnosti vedela. Dokonca sám Vojtech Tuka na viacerých miestach spomenul, že bol sledovaný detektívmi, alebo že mu bola otváraná pošta, preto ju posielal na inú osobu. Obžaloba ale spočiatku nedisponovala dôkazmi, ktoré by mohla využiť v súdnom procese, a tým V. Tuku legálne odsúdiť.

Cieľom tohto príspevku je ozrejmiť obsah obžaloby proti Dr. Vojtechovi Tukovi s uvedením skutkov, ktoré mu boli kladené za vinu. V tomto kontexte je zaujímavým aj určenie súdnej príslušnosti. Zákom č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky bol zriadený mimoriadny súd, tzv. Štátny súd, ktorý mal byť príslušný pre stíhanie najzávažnejších zločinov podľa tohto zákona. Cieľom tohto príspevku je ozrejmiť, prečo nebol Vojtech Tuka súdený Štátnym súdom, keďže jeho trestnú záležitosť prejednal a rozhodol Krajský súd v Bratislave.

1. PODANIE OBŽALOBY ŠTÁTNYM ZASTUPITEĽSTVOM A URČENIE SÚDNEJ PRÍSLUŠNOSTI

Obžalobu zo dňa 30. mája 1929 proti Vojtechovi Tukovi vznieslo štátne zastupiteľstvo¹ v Bratislave.² S vypracovaním konečnej verzie obžaloby malo štátne zastupiteľstvo problémy, keďže vyšetrojúci sudca Dr. František Linhart zahrnul do jej pôvodnej verzie aj skutky spáchané pred nadobudnutím účinnosti zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky.³ Vzhľadom na zrejmu retroaktivitu takáto formulácia obžaloby prípustná nebola a V. Tuka úspešne namietal vypustenie týchto skutkov. Konečný text obžaloby bol vypracovaný až 6. júna 1929.⁴ Proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva podal Vojtech Tuka prostredníctvom svojho právneho zástupcu Dr. Jána Gallu námietky.⁵

1 V zmysle § 33 zák. čl. XXXIII/1896 (uhorský trestný poriadok) povinnosťou štátneho zastupiteľstva je, aby dalo konať stopovanie vo veciach trestných činov, ktoré sa majú stíhať z úradnej povinnosti a o ktorých sa dozvedelo, a aby v trestnom konaní zastupovalo obžalobu.

2 V zmysle § 1 zák. čl. XXXIII/1896 (uhorský trestný poriadok) „V trestnej veci môže byť súdne pokračovanie zavedené len podľa zákona obžalobou a len proti tomu, na koho je dôvodné podozrenie, že spáchal zločin alebo prečin alebo prestupok.“ V zmysle § 2 citovaného zákona „obžalobu zastupuje zpravidla štátne zastupiteľstvo“.

3 HERTEL, Maroš. Dr. Vojtech Tuka v rokoch 1880-1929 pokus o politický profil. Dizertačná práca na získanie vedecko-akademickej hodnosti Philosophiae doctor (PhD.) Br., Historický ústav SAV 2003, s. 149.

4 Tamže.

5 SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.7, Námietky V. Tuku proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva a Doplňujúce námietky Dr. V. Tuku proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva.

Obžaloba navrhovala, aby sa hlavné pojednávanie konalo v zmysle §§ 16, 18 a 19 zák. čl. XXXIII/1896 Trestný súdny poriadok a § 36 ods. III zák. č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky pred trestným senátom Krajského súdu v Bratislave. V. Tuka následne namietal takto určenú súdnu príslušnosť a tvrdil, že by vec mala byť prejednaná pred porotným súdom. V. Tuka v tomto zmysle podal námietky proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva v Bratislave, v ktorých uvádza, že v prípade trestného činu úkladov o republiku spáchaného pri „zaťažujúcich okolnostiach“ by mal byť v zmysle § 36 ods. 2 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. kompetentný súd porotný, nie zborový.⁶ Uviedol tiež, že sa obžaloba obchádzaním zákona snaží vyhnúť tomu, aby bola vec prejednávaná pred porotou, pretože si jej túto záležitosť netrúfa predložiť. Porotný súd bol v zmysle § 36 ods. 2 príslušným pre zločiny uvedené v §§ 2, 3 č. 2, 6 č. 1, a 10 č. 1 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky, ak štátny zástupca navrhoval v obžalovacom spise aby bol uložený trest podľa zákonnej sadzby vyšší ako päť rokov, t. j. v prípade, ak existuje zvlášť priťažujúca okolnosť.⁷ V. Tuka bol obžalovaný za zločin podľa § 2 a bol toho názoru, že obžaloba zámerne a účelovo navrhovala trest nižší ako päť rokov, aby dosiahla príslušnosť zborového súdu. Argumentácia V. Tuku bola logická. Poukazoval na to, že zatiaľ čo pri vojenskej zrade obžaloba trvala na priťažujúcich okolnostiach, akými bolo napríklad, že túto činnosť vykonával v dobe pre štát veľmi nebezpečnej, pri trestnom čine prípravy úkladov o republiku obžaloba tieto priťažujúce okolnosti nezohľadňovala. Tým sa podľa V. Tuku vyhla tomu, aby o jeho prípade rozhodovala porota a preto poukazoval na absurditu stavu, keď si obžaloba vyberá príslušný súd a tomu prispôsobuje interpretáciu faktov a skutkového stavu. Vojtech Tuka si ako skúsený rečník veľmi dobre uvedomoval, že jeho šance na oslobodenie by sa prítomnosťou laického prvkú výrazne zvýšili.

Obžalobný senát Krajského súdu v Bratislave napokon uznesením zo dňa 25. júna 1929 potvrdil príslušnosť pre rozhodovanie vo veci senátu Krajského súdu v Bratislave a námietky V. Tuku zamietol.⁸ Vojtech Tuka však následne spochybňoval súdnu príslušnosť aj vo svojom odvolaní proti rozhodnutiu Krajského súdu v Bratislave, o ktorom rozhodoval Vrchný súd v Brne, a tiež v zmätočnej sťažnosti, ktorú adresoval Najvyššiemu súdu v Brne, ktorý taktiež rozhodol, že pre rozhodnutie vo veci je v prvom stupni príslušný riadny súd, t. j. senát Krajského súdu. Poukazoval na to, že Krajský súd v Bratislave nebol viazaný určením súdnej príslušnosti v obžalobe a bolo jeho povinnosťou skúmať svoju kompetenciu z úradnej povinnosti v každom štádiu konania až do jeho právoplatného skončenia (§ 15 uhorského trestného poriadku).

Otázkou môže byť aj to, prečo nebol príslušným Štátny súd, ktorý bol zriadený v roku 1923 zákonom č. 51/1923 Zb. z. a n. o Štátnom súde a mal byť príslušným pre najťažšie zločiny podľa zákona na ochranu republiky. Príslušnosť Štátneho súdu je stanovená v § 36 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky v prvom odseku.⁹ Z taxatívne vymenovaných trestných činov, pre ktoré bol Štátny súd príslušným, vidíme, že trestné činy, z ktorých bol obžalovaný Vojtech Tuka, tam neboli zaradené. Príslušnosť Štátneho súdu bola preto hneď vylúčená.

V odsekoch II. a III. citovaného paragrafu je stanovená príslušnosť súdu prvej stolice, ktorým je v tomto prípade Krajský súd. Odsek III. § 36 zákona č. 50/1923 Zb. z. a n., ktorý určoval príslušnosť v konaní s V. Tukom konkrétne hovorí, že „*třestní řízení pro ostatní zločiny a přečiny podle tohto zákona náleží sborovému soudu první stolice...*“.

6 SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.7, Námietky V. Tuku proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva a Doplnujúce námietky Dr. V. Tuku proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva.

7 MILOTA, Albert. Zákon na ochranu republiky. 2. přeprac. a judikaturou opatř. vyd. – Kroměříž: J. Gusek, 1930. – 210 s., s. 160 – 161.

8 SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.8, Uznesenie Obžalobného senátu Krajského súdu v Bratislave zo dňa 25. júna 1929.

9 „Konati hlavní přeličení o obžalobě pro zločiny uvedené v § 1, § 3, § 4 č.1, §5 č.1, § 7, pro zločin podle § 8, spáchaný na prezidentu republiky nebo jeho náměstku, pro zločin podle § 8 č. 2 až 5, spáchaný na ostatních osobách tam uvedených a pro zločin podle § 10 č.2, pokud jde o osobonání si právomoci vyhrazené prezidentu republiky, zákonodárnému sboru, vládě nebo guvernéru Podkarpatské Rusi, **přísluší státnímu soudu**. To platí i když zločin byl spáchan před účinností tohto zákona, pokud obžaloba v této době nenabyla ještě právní moci. Složení státního spudu a řízení před ním upravuje zvláštní zákon.“

2. PREDMET OBŽALOBY

Na základe obžaloby bol V. Tuka obžalovaný z nasledovných trestných činov:

1. Zločinu vojenskej zrady podľa § 6 č. 2 ods. III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky.
2. Zločinu prípravy úkladov o republiku podľa § 2 ods. I. a III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky.

Skutky a konania V. Tuku, ktorými mal v zmysle obžaloby naplniť skutkovú podstatu trestných činov boli nasledovné:

1. Zločin vojenskej zrady podľa § 6 č. 2 ods. III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky mal V. Tuka spáchať tým, že „za okolností zvlášť priťažujúcich v roku 1923 a neskôr v Bratislave ako aj inde v tuzemsku ako aj cudzozemsku spolu a spoločne s Antonom Sznaczkým v trestnej činnosti pokračujúc, spolčil sa s týmto a Jánom Kovátsom, Jozefom Joštiakom, Jozefom Šidom, von Seybelom, Aladárom Lonským a vošiel v priamy alebo nepriamy styk s cudzími činiteľmi vojenskými, obzvlášť s dôstojníkmi dvoch cudzozemských výzvedných kancelárií vo Viedni, s tým aby vyzvedal rozloženie, stav a výzbroj našej armády a polície, stav komunikácií a telegrafnej a telefónnej siete, počty zbraní medzi obyvateľstvom, počet automobilov, aj iné okolnosti obrany republiky, najmä Slovenska sa týkajúce, teda také skutočnosti, opatrenia alebo predmety, ktoré majú zostať utajené pre obranu republiky aby ich vyzradil priamo alebo nepriamo cudzej moci.“¹⁰
2. Zločin prípravy úkladov o republiku podľa § 2 ods. I. a III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky mal V. Tuka spáchať tým, že „v roku 1923 a neskôr v Bratislave ako aj inde v tuzemsku spolu a spoločne s Antonom Sznaczkým, v trestnej činnosti pokračujúc, spolčil sa s týmto a Jánom Kovátsom, Karolom Belanským, Jozefom Joštiakom, Jozefom Šidom a že v tejto dobe spolu a spoločne s uvedenými osobami organizoval na území Slovenska branné sily, totiž Rodobrancov, s cieľom pokusu násilného odtrhnutia Slovenska, tj. časti územia republiky a privtelenia k cudziemu štátu.“¹¹

V odôvodnení obžaloby bolo uvedené podozrenie z prepojenia V. Tuku na maďarskú iredentu a jej snahu o revidovanie hraníc Československa, a to nasledovne: „Mierovou smluvou trianonskou bolo definitívne a oficiálne stanovené spojenie Slovenska s historickými zemami. Spojenie, pre ktoré spontánne sa rozhodol slovenský národ svojimi zástupcami v Turč. Sv. Martine dňa 30. 10. 1918. Maďarsko, ktoré katastrofálne skončivší sa svetovou vojnou utratilo väčšiu časť svojho územia a tým i svoje mocenské postavenie v evrópskej politike, nemôže sa vžiť do terajšieho zmeneného stavu, nemôže zabudnúť na svoje tisícročné pánstvo, maďarský imperializmus, ktorý nielen pred svetovou vojnou ale najmä v tejto bol umelo vychovávaný a až do krajnosti vybičovaný zostal aj v súčasnom Maďarsku a prejavuje sa snahou po návratu bývalých častí Uhorska, najmä Slovenskej krajiny, ktorá pre svoju krásu a prírodné bohatstvo je Maďarskom zvlášť boľastne postrádaná. Cieľom revízie mieru a navrátenia ztrateného Slovenska pracuje sa pak jednak na forume medzinárodnom, získavaním jednotlivých veľmocí pre túto myšlienku, prípadne priaznive vlivných cudzích činiteľov, jednak zasiahovaním do politických pomerov v Československej republike zvlášte na Slovensku, hlavne pak organizovaním a všestranným podporovaním maďarskej iredenty, tj. realizovanej snahy a túhy po zpätnom privtelení Slovenskej krajiny maďarskému štátu. Táto činnosť je plánovitá a má pevnú organizačnú aj akčnú štruktúru a ruší nebezpečným spôsobom konsolidáciu pomerov na Slovensku. Javí sa zaplavovaním našej krajiny vyzvedačmi, rozhadzovaním letákov, rozširovaním nám nepriateľských tlačovín, organizovaním vzbúr a nepokojov medzi ľudom, a tak chce vsugerovať tunajšiemu obyvateľstvu, že terajší stav nie je trvalý a nezmeniteľný. Jedným z týchto prejavov maďarskej iredenty na území nášho štátu, od prevratu snád najväčším a najnebezpečnejším je prípad dra Bélu Tuku a spol.“¹²

V obžalobe je ďalej uvedené, že ešte pri sčítaní ľudu v roku 1919 sa V. Tuka hlásil k maďarskej národnosti a pri výsluchu ako obvinený v trestnej veci Tobler a spol. v roku 1920 mu musel byť protokol tlmočený do

10 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

11 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

12 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

nemeckého jazyka. Obžaloba sa tým snažila spochybniť vierohodnosť nacionálnych proklamácií V. Tuku vo vzťahu k slovenskému národu.

Obžaloba ďalej poukazuje na údajné styky V. Tuku s „osobnosťmi nášmu štátu krajne nepriateľskými“,¹³ pričom išlo najmä o stúpcov revizionizmu. Obžaloba hodnotí aj politické aktivity V. Tuku: „V novembri r. 1925 bol Dr. Tuka zvolený poslancom za ľudovú stranu, ktorá pak v janurári 1927 vstúpila do vlády. Ako Dr. Tuka sám v protokole udal, zastával v strane vždy konsekventne autonomistický smer a za tento program vždy pracoval. Od jeho verejného vystúpenia v politickom živote množia sa stále hlasy, upozorňujúce na jeho protistátnu činnosť, noviny z protivného politického tábora, ak české tak slovenské, kritizujú jeho vplyv na tunajší politický život smerujúci k priostreniu pomeru medzi Čechmi a Slovákmi a k negovaniu všetkého, čo prispieva ku konsolidácii nášho štátu. Politická činnosť dra. Belu Tuku v tomto smere vyvrcholila v jubilejnom roku našej republiky, uverejnením článku o „Vacuum Iuris“, v časopise „Slovák“ z 1. 1. 1928, ktorýž článok zjavne odhalil program a politické ciele obvineného.“¹⁴ V obžalobe bolo tiež uvedené, že V. Tuka hral veľmi významnú úlohu v maďarských opozičných stranách.

Ďalšími obvineniami, ktoré vyplývali z obžaloby proti V. Tukovi boli najmä:¹⁵

1. „Postupoval zcela plánovite, keď vstúpil do strany ľudovej, v ktorej mohol pod heslom získania autonómie štváť Slovákov proti Čechom, založiť a organizovať Rodobranu, pripraviť povstanie na celom Slovensku a tak oddeliť západné Slovensko od zemí historických. Situácia táto dovoľila by v príhodný moment, súc dovedne využitá, vpád maďarských ilegálnych formácií a pak aj maďarského vojska na Slovensko.“
2. „Cieľom prevedenia tohto sabotážneho plánu založil Dr. Tuka tak zv. Podzemnú organizáciu.[...] Členovia tejto organizácie mali v prípade revolúcie prevziať velenie vojenských revolučných sborov /Rodobrancov/, prípadne tiež velenie administratívnych úradov a ako nástroj k prevedeniu revolúcie a odtrhnutiu Slovenska bola obvineným drom Tukom a spol. organizovaná Rodobrana, jejž členovia, nevediac o konečných cieľoch niekoľko zasvätených svojich vodcov, mali byť zneužití k tomu aby priviedli svoj národ pod pánstvo Maďarov, pod ichž útlakom toľko storočí trpeli, že viac razy boli predmetom súcitu civilizovanej Európy.“...“Rodobrana bola rozsiahla organizácia, dľa mojho odhadu asi 40 – 50.000 členov a Tuka zdôrazňoval, že musí byť zorganizovaná tak, ako v Italii je zorganizovaný fašizmus.“
3. „Vojtech Kuntšcher, organizátor „Rodobraný“, keď získal dôveru obvineného, dostal pokyn od neho, aby príležitostne sbieral u miestnych dôverníkov mená bývalých aj aktívnych dôstojníkov, vojanských gážistov a četníkov autonomistického smýšľania. Obvinený [V. Tuka, pozn. Z.I.] hovoril mu, že tieto osoby potrebuje aby boli vedúcimi činiteľmi rodobraneckého hnutia. Zároveň mal sľubovať týmto osobám, že keď sa podaria plány obvineného, obdržia vlivné miesta v štátnych úradoch. Svedok odovzdal Tukovi soznam takových osob viac ako 100. Teprve neskôršie došiel k tomu názoru, že Dr. Tuka nepotrebuje tieto osoby pre ciele rodobranecké, ale že organizuje akúsi tajnú „Maffiu“, ktorá by v prípade revolúcie na Slovensku prevzala vedenie.“¹⁶
4. Vrcholom všetkého mala byť teda revolúcia, ktorou by došlo k násilnému odtrhnutiu Slovenska od Československej republiky. V tejto súvislosti sa ďalšia časť obvinení sa týkala tzv. sabotážnej akcie, ktorá mala znemožniť, resp. sťažiť mobilizáciu československých síl v prípade otvorenej ozbrojenej akcie. Toto znemožnenie sa malo dosiahnuť zničením železničného spojenia Žilina-Vrútky: „Slovensko má tri hlavné železničné trate, ktoré sa sbiehajú v západnom Slovensku v priestore Žilina-Vrútky. Tento úsek je pre znemožnenie príchodu vojenských síl z historických zemí najdôležitejší.“
5. Podľa obžaloby mal V. Tuka tiež prehlásiť, že je prípravy revolúcie potrebné „zcentralizovať v jednej zahraničnej kancelárii a síce vo Viedni.“ Pre pomenovanie revolučnej činnosti bol v obžalobe používaný termín „podzemná činnosť“ alebo „činnosť podzemnej organizácie“. „Činnosť tejto podzemnej organizácie bola jednak obstarávanie dôstojníkov a iných spoľahlivých ľudí pre prípravu revolúcie, jednak

13 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

14 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

15 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

16 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

pre spoluprácu vo špionážnych kanceláriach.“¹⁷...“Podzemná organizácia bola tudíž, odhliadnuc od činnosti výzvednej, spolením k násilnému odtrhnutiu Slovenska od našej republiky.“¹⁸

6. „Je ťažko mysliteľné, že by irredentistické tunajšie organizácie aj vo spojení s Rodobranou mohli bez cudzej pomoci previesť prevrat. Je nutné počítať s cudzou pomocou, prípadne túto pomoc vyprovokovať. Že v danom prípade jednalo sa o pomoc z Maďarska, výpoveďmi svedkov bolo už celkom objasnené.“¹⁹
7. „Z výpovedí svedeckých a celého skutkového stavu je celkom jasne dokázané, že Dr. Tuka so svojimi spoločníkmi špionáž prevádzal ale ani jinak logične mysliteľne nie je, ponevač kto chce robiť prevrat vo prospech Maďarska, musí robiť aj špionáž vo prospech tohto štátu.“²⁰

3. NÁMIETKY DR. VOJTECHA TUKU

V námietkach proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva²¹ zo dňa 6. júna 1929 žiadal Vojtech Tuka zrušenie vyšetrovacej väzby a pre prípad, ak by obžalobná rada nevyhovela jeho žiadosti o zrušenie vyšetrovacej väzby, ponúkal zloženie kaucie vo výške 200.000 Kč, prípadne aj vo väčšej sume. Okrem uvedeného V. Tuka namietal spojenie prejedávania tejto trestnej veci spolu s trestným konaním proti A. Machovi a žiadal, aby bola trestná záležitosť Alexandra Macha vyňatá z vyšetrovania. Vo svojich námietkach okrem už uvedeného V. Tuka vyčítal štátnemu zastupiteľstvu, že nepodalo obžalobu proti Karolovi Belanskému, Františkovi Szomolányimu ani Jozefovi Hanzalíkovi, keďže obžalobný spis proti V. Tukovi poukazoval aj na ich trestnú činnosť. Ďalej sa V. Tuka výslovne ohradil voči tomu, že bol obžalovaný pod menom Béla Tuka. Uviedol, že jeho slovenské meno je Vojtech a žiadal, aby bol v tomto zmysle opravený obžalobný spis. V námietkach V. Tuka poukazoval aj na to, že zatiaľ nebolo žiadnou výpoveďou dokázané, že by bol v spojení s akýmikoľvek vojenskými osobami, keďže z Belanského výpovede vyplynulo, že sa mal stretnúť v civilnom byte s civilnými osobami a bolo len vecou Belanského dojmu a úsudku, že jednu z prítomných osôb označil za ríšsko-nemeckého vojaka. Belanského výpoveď podľa V. Tuku taktiež nedosvedčovala to, že by boli na jeho osobe vyzvedané veci vojenského charakteru. V kontexte týchto skutočností preto Vojtech Tuka namietal kvalifikáciu trestného činu v obžalobe ako vojenskú zradu. V námietkach tiež uviedol, že to isté platí aj o druhom z uvedených trestných činov, keďže nebolo žiadnou z výpovedí v rámci prípravného konania dokázané, že by chcel násilím zmeniť ústavu, alebo násilím zmeniť ústavnú činnosť prezidenta alebo násilím priveliť k inému štátu územie Československej republiky a taktiež neexistoval žiaden dôkaz, ktorý by svedčil o tom, že za takýmto účelom zbieral obranné alebo pomocné sily, alebo by takého sily organizoval alebo cvičil.

Vojtech Tuka ako právnik namietal, že vykonaným dokazovaním v rámci prípravného konania neboli naplnené znaky skutkovej podstaty trestných činov uvedených v obžalobe, a to najmä z hľadiska preukázania objektívnej stránky oboch týchto trestných činov. Obžalobný senát Krajského súdu v Bratislave uznesením námietky V. Tuku zamietol.²²

ZÁVER

Vojtech Tuka bol podľa obžaloby nielen radovým členom maďarskej iredenty, ale aj jej hlavou. Obžaloba veľmi podrobne popisuje aktivity V. Tuku, ktorými mali byť naplnené znaky skutkových podstat trestných činov vojenskej zrady a úkladov o republiku. Vychádzala jednak z trestného oznámenia M. Ivanku, ktorý polícii poskytol veľké množstvo informácií, a tiež z množstva svedeckých výpovedí. Vojtech Tuka však

17 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

18 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

19 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

20 Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

21 SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.7, Námietky V. Tuku proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva zo dňa 18. júna 1929 a Doplnujúce námietky Dr. V. Tuku proti obžalobnému spisu štátneho zastupiteľstva.

22 SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.7, Uznesenie Obžalobného senátu Krajského súdu v Bratislave zo dňa 25. júna 1929.

akékoľvek obvinenia vytrvalo popieral. Trval na svojom stanovisku, že všetko čo robil bolo v záujme podpory myšlienky slovenského autonomizmu. Celkom logicky popieral akékoľvek vedomé spojenie s maďarskou iredentou.

RESUMÉ

ILLÝOVÁ, ZUZANA. ACCUSATION AND DETERMINATION OF FORUM JURISDICTION IN THE TRIAL PROCEEDINGS WITH DR. VOJTECH TUKA (1929). IN: HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 1, P. 39

The focus of the article is to describe and analyze the charges against Vojtech Tuka that led to the trial. Vojtech Tuka was accused of committing the crimes of military treason and conspiracy against the republic as defined by the relevant provisions of the Act No. 50/1923 Coll. on the Protection of the Republic. Vojtech Tuka was originally accused of violating the Act on the Protection of the Republic through committing acts that were not criminal at that time. This was successfully objected to by Vojtech Tuka what lead to the reformulation of the accusation by the state prosecution. Under the reformulated charges Tuka was accused of being the key figure of Hungarian irredentism operating in the territory of Czechoslovakia attempting to restore some of the territorial losses after the WWI in favor of Hungary. The article also focuses on the issue of the determination of forum jurisdiction in the trial proceedings against Dr. Vojtech Tuka. Since the newly established State court had no jurisdiction to hear the charges, the proceedings were conducted before the Regional Court in Bratislava.

VÝVOJ NÁRODNO- OSLOBODZOVACIEHO HNUTIA NA UKRAJINE A PRÁVA NA SEBAURČENIE NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA

**ANDRIJ KOVAĽ
LVOVSKÁ NÁRODNÁ UNIVERZITA IVANA
FRANKA, PRÁVNICKÁ FAKULTA**

Ukrajina ako súčasný európsky štát je neoddeliteľnou súčasťou politického, ekonomického a sociálneho života súčasnej Európy. Cieľom vzniknu tohto článku je osvetlenie najviac dôležitých období v dejinách na území Ukrajiny v priebehu minulých storočí, najmä na konci 19. a na začiatku 20. storočia. Autor má cieľ poukázať na svojbytnosť ukrajinského národa, ktorý využívajúc právo národa na sebaurčenie založil národný štát a k dnešnému dňu z hľadiska noriem medzinárodného a národného práva obhajuje nezávislosť a neporušenosť štátu celkovo. V úvode autor podáva krátku charakteristiku dejín Ukrajiny od starovekých čias do 19. storočia. Podľa autora toto pomôže pochopiť správanie Ukrajincov na konci 19. a na začiatku 20. storočia, a aj súčasný stav rozvoja politického a spoločenského uvedomenia Ukrajincov.

V 2. – 1. tisícročí pred Kr. (bronzová doba) sa na území súčasnej Ukrajiny formujú pastierske kmene, vzniká majetková a sociálna diferenciácia spoločnosti. Podľa S. Segedyho: *“Počas bronzovej doby na území Ukrajiny vznikali komplikované etnogenetické procesy, v ktorých sa zúčastňovali nositelia rozličných podľa pôvodu antropologických typov ... Indoárijcov a Indoiráncov, Praslovanov, Trákov, Proto-Baltov, Proto-Fínov ... Základnou jednotkou vzájomného pôsobenia týchto etnických plôch bolo územie súčasnej Kyjevskej oblasti, kde sa stretávali centrálnie indoeurópske (s praslovanským a prafrako-illiriskými komponentmi), východoeurópske (väčšinou s indoiránskou súčasťou) a uralské paleoeurópske (s ugrofínskym základom) pásma”*.

Súčasní vedci sa snažia dokázať pravdivosť rozličných hypotéz, tykajúcich sa obdobia na území vzniku Slovanov. Slovania, ako aj ich predkovia z dávnych čias sú dôležitou súčasťou obyvateľstva Európy a Veľkých eurázijskej stepí. Väčšia časť budúcich slovanských zemí v 3. – 4. storočí sčasti bola súčasťou Rímskej ríše a sčasti patrila rozličným štátnym útvarom, ktoré vznikali a mizli na týchto územiach.

Kyjevský letopisec Nestor v Ruskom letopise hovoril o pôvode Slovanov a zdôrazňoval: *“Po dlhých rokoch usídlili sa Slovania pri Dunaji, kde jest dnes uhorská zem a bulharská. Od týchto Slovanov sa rozišli po Zemi a nazvali sa menami svojimi, [od toho], kde sa usídlili, na ktorom mieste. Tí, ktorí prídúc usídlili po rieke s názvom Morava, nazvali sa Moravanmi, druhí Čechmi seba nazvali. A to – tí istí Slovania: Bieli Chorváti, Srbi a Korutánci. Keďže Valasi zaútočili na dunajských Slovanov a usadili sa medzi nimi, a utláčali ich, Slovania tí, odíduť, usídlili sa na Visle a nazvali sa Ľachmi. A od týchto Ľachov [pochádzali jedni, ktorí] sa nazvali Poľanmi, druhí Ľachovia [sa nazvali] Ľutičanmi, iní Mazovčanmi, ešte iní Pomoranmi”*.

Po trvalej dobe formovania, rozvoja a úpadku gréckeho a rímskeho antického štátu a práva, a najmä po rozdelení Rímskej ríše na Západoú a Východnú (koniec 4. storočia) a úpadku Západnej Rímskej ríše (koniec 5. storočia) na území Európy (Západnej, Strednej a Východnej) po veľkom presídľovaní Slovanov (približne roku 600) sa začínajú dejiny boja „národov“ Európy za nezávislosť.

Na území súčasnej Ukrajiny po panstve Kimerov, Skifov, Sarmatov, Venedov, Sklavenov, Antov, Rusyčov vzniká spojenie východoslovanských kmeňov pod nadvládou dynastie Rurikovcov a zakladá sa stredoveký štát, Kyjevska Rus (existovala od 9. storočia do polovice 13. storočia). Počas obdobia najväčšej moci v priebehu panovania kniežaťa Vladimíra Veľkého (980-1015) jeho územie sa tiahlo od Baltského mora na severe po Čierne more na juhu, a od horného toku Visly na západe po Tamanský polostrov na východe, od Dnestra, Karpát, Nemanu, západnej Dviny na západe po medziriečie Volgy a Oky na východe.

Podľa ukrajinského dejepisca Michala Hruševského: *“Kyeivská Rus je prvou formou ukrajinskej štátnosti”*¹. Berúc do úvahy taký záver, môžeme tvrdiť, že v období Kyjevskej Rusi boli položené základy prvých stránok v dejinách nezávislej ukrajinskej štátnosti, a tiež etnicko-kultúrne základy vytvorenia ukrajinského národa. Kyjevska Rus ako silný štát obdobia raného feudalizmu bola plnohodnotným účastníkom ekonomického, politického a kultúrneho rozvoja Európy a Blízkeho východu.

Vznik, rozvoj a ústup Kyjivskej Rusi, Haličsko-volyňského kniežatstva a bezštátneho života Ukrajincov sú popísané v letopisoch (Ruskom letopise podľa Ipatského odpisu, Povesti minulých rokov, Kyjevskom letopise, Haličsko-volyňskom letopise, Letopise samovydcu).

Haličsko-volyňské kniežatstvo (lat. Regnum Russiæ alebo Regnum Galiciae et Lodomeriae) bolo jedným z následníckych štátov Kyjevskej Rusi umiestnené na dnešnej západnej Ukrajine. Základné vojny

1 Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1991. — . — (Пам'ятки іст. думки України). — Т. 1. — 1994. — 736 с.

za nezávislosť sa viedli s kráľovstvami Poľska a Uhorska, Polovcami, so Zlatou hordou a Litvou. Veľakrát s cieľom riešenia konfliktov uzavreli spojenectvá s katolíckym Rímom alebo Teutonským rádom.

Berúc do úvahy stratu politickej a ekonomickej nezávislosti, zvláštnou stránkou na území Ukrajiny bol príbeh vzniku kozáctva a jeho ovplyvnenie vytvorenia politického povedomia ukrajinského národa.

Kozáci ako "slobodní ľudia" v priebehu 15. – 16. storočia pomocou svojej vojenskej disciplíny sformovali novú skupinu v spoločnosti (okrem roľníkov základom vojska boli rusjkí šľachtici a mešťania). Kozáci fakticky bývali na hraniciach kresťanského a moslimského sveta. Zvláštnymi v dejinách ukrajinského kozáctva boli roky 1648 – 1657, keď kozáci pod vedením hetmana Bohdana Chmeľnyckého vystúpili proti Poľsku a založili vlastný samosprávny štát Hajtmanát (existoval do roku 1764). Potom sa kozácky štát rozpadol s hranicou na Dnepre na Krajinu ľavého brehu ako súčasť Ruského cárstva a Krajinu pravého brehu ako súčasť Poľska a Záporožie – autonómnu súčasť Ruskej ríše do roku 1775.

Ivan Tyktor uvádza "Po poltavskej katastrofe kozácky štát a spolu s ním aj kozácke vojsko nachádzalo sa v plnej závislosti od Moskvy. Cár Peter I. nikdy neodpustil kozákam, ktorí sa pripojili k "zrade" Mazepu, nedôveroval ukrajinskému vojsku a pomocou všetkých spôsobov sa snažil zničiť ho"².

Končiac prehľad dejín ukrajinského kozáctva zdôrazňujeme význam zmlúv uzavretých Bohdanom Chmeľnickým ako zakladateľom ukrajinskej ústavnej tradície: Zborovskej zmluvy (1649), Perejaslavských (Marcových) článkov (1654), Haďackým traktátom (1658) a tiež iných "zmlúv" a "článkov" neskoršieho obdobia. Práve tieto spisy mali zvláštny význam ako základné spisy, na základe ktorých sa potvrdzuje status činnosti Vojska Záporožského (Hajtmanátu) ako subjektu štátnoprávných vzťahov vo vtedajšej Európe. Len taký status Vojska Záporožského mohol ovplyvniť vznik textu, ktorý napísal Pylyp Orlyk roku 1710 s dohovoreným názvom "Ústava Pylypa Orlyka" alebo "Benderská ústava roku 1710" (pôvodný názov "Právne zriadenie a Ústavy týkajúce sa práv a slobôd Vojska Záporožského, uzavreté medzi najjasnejším pánom Pylypom Orlykom – novozvoleným hajtmanom Vojska Záporožského a generálnou staršinou, plukovníkmi, a tiež aj samým Vojskom Záporožským, schválené oboma stranami a potvrdené najjasnejším Hetmanom počas slobodných volieb slávnostnou prisahou roku Božieho 1710 apríla piateho dňa v Benderoch"). Ide o "prvý konštitučný spis na Ukrajine"³.

Nasledujúca etapa v dejinách boja ukrajinského národa za obnovenie nezávislého štátu trvala od konca 18. storočia do roku 1918. Práve v tomto období Ukrajinci, nachádzajúc sa pod nadvládou dvoch ríš dokázali identifikovať sa ako jednotný ukrajinský národ, ktorý má politické práva na vytvorenie vlastného národného štátu.

Ukrajincami obývané územia sa stali súčasťou Habsburskej ríše v roku 1772 ako súčasť "Kráľovstva Galície a Lodomerie".

T. Andrusjak v svojej prednáške "Rozvoj ukrajinskej právnej myšlienky v Haliči krátko pred "Jarou národov" poznamenal: "S oveľa väčším právom ako o iných ukrajinských zemiach je možné povedať, že ukrajinský národ v Haliči predstavoval výlučne roľník, nešťastný, bez uvedomenia si svojich ľudských aj národných práv, ktorý iba zo živelnou tvrdohlavosťou konzervatíva zachovával svoje zvyky, tradície, jazyk".⁴

Roku 1831 v Lvove M. Šaškevyč, I. Vahilevyč a J. Holovackij utvorili literárnu národnú organizáciu – "Rusjká trojica", cieľom ktorej bolo "pracovať celý život pre blaho rusjkého (ukrajinského) národa a obrozenie rusjkej ľudovej slovesnosti". Od roku 1837 "Rusjká trojica" vydávala almanach "Rusalka Dnistrova", v ktorom boli vyjadrené také spoločensko-politické myšlienky, ako oddelenie Ukrajincov od Rusov a Poliakov, jednota ukrajinského národa, obrozenie rusjkej ľudovej slovesnosti aj obnovenie svojej štátnickej tradície začínajúc ešte od kniežacej doby.⁵

2 Тиктор І. Історія українського війська. Львів, 1936, С.230

3 Стецюк П.Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: Посібник для студентів.- Львів: Астролябія, 2003, С. 74

4 Андрусак Т. Розвиток української правової думки в Галичині напередодні весни народів//Матеріали регіональної науково-практичної конференції „Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні”. С.101

5 Левицький К. Первісна організація українських правників у Львові // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів (1923-1933). — Львів, 1934. С. 9

Koniec 40. rokov 19. storočia otvoril novú stránku v dejinách haličských Ukrajincov. Roku 1848 v mnohonárodnom Rakúsku sa odohrala revolúcia. Na boj za svoje sociálne a národné oslobodenie povstali aj slovanské národy (Česi, Slováci, Poliaci, Ukrajinci, Srbi, Chorváti, Slovinci), ktorí boli základnou masou obyvateľstva veľkej časti Rakúskej ríše Habsburgovcov.⁶

2. mája roku 1848 s cieľom vytvorenia kultúrnej a národnej autonómie ukrajinského obyvateľstva Haliče v Lvove bola založená prvá politická organizácia – Hlavná rusjká rada, ktorá sa obrátila na rakúsku vládu, a potom na ríšsky snem s prosbou o rozdelení Haliče na ukrajinskú a poľskú časť a o založenie osobitného “korunného” kraja s ukrajinským krajinským snemom, ukrajinskými úradmi, súdmi a školami. Proti podujatiu “Hlavnej ruskej rady” veľmi rázne sa postavili poľskí statkári a buržoázia.

Roku 1849 bola schválená nová ústava Františka Jozefa I. Roku 1867 v dôsledku zmluvy medzi Rakúskom a Uhorskom vzniklo Rakúsko-Uhorsko. V druhej polovici 19. storočia v súvislosti so schválením ústavy roku 1867 na západoukrajinských zemiach sa začína 20-ročné obdobie stagnácie liberálno-demokratického národného hnutia.

Jediným centrom rozvoja právnej vedy v polovici 19. storočia na území východnej Haliče zostávala Lvovská univerzita. Právnická fakulta Lvovskej univerzity, ku ktorej mali vzťah takí predstavitelia právnej vedy ako M. Baluďanskij, P. Lodij a množstvo iných, mala veľký význam v pozdvihnutí úrovne právnej kultúry domáceho obyvateľstva Haliče, a okrem toho ovplyvnila rozvoj národného uvedomenia občianskej spoločnosti.⁷

Roku 1862 na právnickej fakulte boli založené dve katedry s ukrajinským jazykom prednášania: katedra civilného procesu, na čele ktorej stál Emíl Lopušanskij a katedra trestného práva, na čele s Vladyslavom Srokovským. Od roku 1869 fakulta zmenila názov na fakultu práva a politických vied. Roku 1899 svoju prednášateľskú činnosť vo funkcii docenta civilného práva a vedúceho katedry začína Stanislav Dnistrjanskij.

K dôležitým centrom rozvoja vedy druhej polovici 19. storočia sa pripojila založená roku 1873 literárna a vedecká Spoločnosť T. Ševčenka, ktorá roku 1892 bola premenovaná na Vedeckú Spoločnosť T. Ševčenka (ďalej len NTŠ). V 90. rokoch 19. storočia pri spoločnosti bol založený vedecký pododdel – Právnická komisia, ktorá sa zaoberala výhradne právnymi problémami. Právnická komisia bola prvou ukrajinskou národnou právnou organizáciou, a NTŠ vcelku – hlavným centrom ukrajinskej vedy.

Napriek tomu, že ukrajinských právnikov v 70. rokoch 19. storočia už bolo veľa, predsa ešte neexistovala žiadna organizácia, ktorá by ich zlúčila. Prvý pokus zriadenia takej organizácie roku 1881 urobili ukrajinskí študenti-právnicki Lvovskej univerzity na čele s Kostom Levyckým.⁸ Ako oddelenie spoločnosti “Akademické bratstvo” (potom “Akademický Spolok”) v Lvove založili “Krúžok právnikov”. Počas prvej Plenárnej schôdze “Krúžku právnikov”, ktorá sa odohrala 19. novembra 1881, jeho členmi boli zvolení K. Levyckij, A. Čajkovskij, J. Olesnyckij, A. Mohyľnyckij a H. Dzerovyč.

Roku 1889 bol založený “Časopis právny”. Od roku 1900 časopis dostáva nový názov – “Časopis právny a ekonomický” a nového redaktora – S. Dnistrjanského, ktorý uverejnil 10 zväzkov, ktoré obsahujú okrem prác samého redaktora práce jeho žiakov a starších právnikov, ktorých sa mu podarilo zapojiť do spolupráce.

Roku 1909, po dvadsiatich piatich rokoch existencie “Krúžka právnikov” S. Dnistrjanskij založil Spoločnosť ukrajinsko-rusjých právnikov a stal sa redaktorom časopisu “Právny Vestník”, ktorý vydával až do I. svetovej vojny. Spoločnosť tvorili civilistická, kriminalistická a jazyková komisia. Jazyková komisia pracovala na právach využívania ukrajinského jazyka na súdoch a na vypracovaní právnej terminológie. Spoločnosť stmelovala veľké množstvo ukrajinských právnikov na západných zemiach a pomáhala vytvoreniu organizačnej, vedeckej a spoločenskej práce.

6 Blížšie pozri napr.: Čentěš, J. – Považan, M – Šanta, J.: Dejiny prokuratúry na Slovensku. Bratislava: Atticum, 2014, s. 11 – 14

7 Андрусак Т. Розвиток української правової думки в Галичині напередодні весни народів//Матеріали регіональної науково-практичної конференції „Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні”. С.101

8 Левицький К. Первісна організація українських правників у Львові // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів (1923 – 1933). — Львів, 1934. С. 9

Čo sa týka politického zúčastnenia sa Ukrajincov v orgánoch štátnej moci a miestnej samosprávy, podľa autora cennou je práca Ihora Čornovola "199 poslancov Haličského snemu"⁹. V práci je popísané, ako fungoval Haličský snem, činnosť ukrajinských frakcií a je podaný zoznam ukrajinských zástupcov v ríšskom parlamente.

Okrem politickej scény na začiatku 20. storočia sa Ukrajinci zoskupovali aj vo vojenských organizáciách. Schôdza ukrajinských patriotických funkcionárov Haliče 18. marca 1913 vyhlásila vytvorenie ukrajinskej vojenskej spoločnosti "Sičoví strelci" (za krátky čas boli vytvorené viac ako 50 spoločností "Sičových strelcov"). Všetci členovia sa spojili do streleckých dvojíc, stotín, kureňov, odborných dôstojníckych škôl. Ukrajinskí sičoví strelci (USS, ususi) boli jednotnou ukrajinskou národnou vojenskou formáciou v rakúsko-uhorskej armáde. Hlavným atamanom "Sičových strelcov" bol zvolený doktor Volodymyr Starosoľskij.

Vyhlásenie štátnej nezávislosti Ukrajinskej Ľudovej Republiky (ďalej len UNR) (7. novembra roku 1917) a prehra štátov Trojspolku v prvej svetovej vojne zintenzívnili národnooslobodzovacie hnutie vo Východnej Haliči, Bukovine a v Zakarpatsku. 1. novembra roku 1918 bola založená Západoukrajinská ľudová republika (ďalej len ZUNR). De facto existovala do júla roku 1919 (do času evakuácie vlády a Haličskej armády na územie UNR, de iure – do marca roku 1923, keď Rada veľvyslancov štátov Dohody dovolila inkorporáciu Východnej Haliči Poľskom.

V priebehu roku po vyhlásení UNR sa odohrávala organizácia národnooslobodzovacích hnutí. Takto 3. marca 1918 na území Východnej Haliče (v Lvove, Drohobyče, Žovkve, Tarnopoli, Berežanoch, Kolomyji atď.) sa odohrávali masové "sviatky mieru a štátnosti"; 6. marca 1918 na Ľvovskej železničnej stanici sa odohralo zhromaždenie, na ktorom ešalón kozákov mal modro-žlté stuhy s nápisom "Už ožila Ukrajina a sláva a sloboda!"); 25. marca roku 1918 v Lvove sa odohral zjazd 500 ukrajinských predstaviteľov všetkých haličských strán (okrem gratulácií k vyhláseniu nezávislej UNR nastolovali požiadavky: "*Z ukrajinských zemí Haliče a Bukoviny vytvoriť osobitný štátny organizmus; poskytnúť národným menšinám na tomto území úplne zabezpečenie ich národnej autonómie a politickej rovnoprávnosti; zastaviť násilnú kolonizáciu Cholmčiny; znovuzjednotenie všetkých národných síl*"); v septembri roku 1918 v Lvove bola vyhlásená opätovná požiadavka spojiť všetky ukrajinské zeme Rakúsko-Uhorska do jednotného korunného kraja s osobitným snemom a vedením; 16. októbra roku 1918 cisár Karl I vyhlásil reorganizáciu ríše do federatívneho štátu: "v ktorom každý národ musí založiť na svojom území vlastný štát"; 18 – 19. októbra roku 1918 v Lvove reprezentatívna schôdza ukrajinských poslancov rakúskeho parlamentu, Haličského krajinského snemu a Krajinského snemu Bukoviny a zvolilo dočasný ukrajinský parlament – Ukrajinskú národnú radu na čele s advokátom Jevhenom Petruševyčom. V svojom manifeste Ukrajinská národná rada vyhlásila na etnických územiach ríše Ukrajinský štát. Veľké zhromaždenie Ľvovských Ukrajincov 20. októbra roku 1918 podporilo "založenie Ukrajinského štátu vnútri Rakúsko-Uhorska".

1. novembra roku 1918 ukrajinskí vojaci (približne 1,5 tisíc osôb) začali kontrolovať všetky strategické objekty Ľvova, a na radnicu vyvesili modro-žltú zástavu. 9. novembra roku 1918 bola utvorená vláda – Rada štátnych tajomníkov (na čelo Štátneho sekretariátu sa postavil Košta Levycjkyj). Prezidentom Rady zvolili J. Petruševyča.

22. novembra roku 1918 ukrajinské vojská ustúpili z Ľvova. Vláda ZUNR sa presťahovala do Tarnopola. Na začiatku januára roku 1919 centrálné štátne orgány sa premiestnili do Stanislavova (dnes Ivano-Frankivsk). Ukrajinská národná rada na zasadnutí v Stanislavove 3. januára roku 1919 slávnostne vyhlásila zámer spojiť ZUNR s UNR "do jednej suverénnej Ľudovej republiky". Tieto plány sa uskutočnili Protokolom o znovuzjednotení 22. januára 1919 na Sofijivskom námestí v Kyjeve. J. Petruševyč sa stal členom Direktória UNR, ZUNR sa stala Západnou oblasťou Ukrajinskej ľudovej republiky.

Od 14. mája 1919 80-tisícova poľská armáda pod vedením Jozefa Hallera prešla do útoku na pozície ukrajinskej Haličskej armády pri Ľvove. 15. – 17. júla 1919 haličskí vojaci ustúpili a prekročili rieku Zbruč. 16. novembra 1919 Jevhen Petruševyč vyšiel z Kamenca-Podilského cez Rumunsko do Viedne, a Hlavný ataman UNR Symon Petľura sa presťahoval do Poľska.

9 Чорновол Ігор. 199 депутатів Галицького сейму. Львів. «Тріада плюс», 2010. 228 с.

23. februára 1921 parížske zasadanie Rady Ligy národov potvrdilo dočasný ráz poľskej vojenskej okupácie Východnej Haliče. Po uzavretí Rižskej zmluvy roku 1921 medzi Poľskom a Sovietskym Ruskom západoukrajinské zeme sa stali súčasťou poľského štátu. 14. marca 1923 Rada predstaviteľov štátov Dohody uznala Východnú Halič časťou poľského štátu. Vzhľadom ne neuznávanie UNR inými štátmi sa Direktórium rozhodlo UNR zlikvidovať.¹⁰ Podobné procesy v stredoeurópskom priestore neboli v 20. storočí výnimkou.¹¹

Taký krátky prehľad dejín vzniku, formovania a boja ukrajinského národa za svoj nezávislý štát pomôže nám pochopiť ďalšie dejiny ukrajinského národa v totalitnom ZSSR, a to počas hladomorov, II. svetovej vojny, až po rok 1991.

10 Litvin, M. – Naumenko, K.: *Науменко Історія ЗУНР (História ZUNR)*. Lvov: Інститут українського народопису НАВУ, 1995, 368 s.

11 Pozri napr. Považan, M.: Slovakia 1939 – 1945: Statehood and international recognition (De iure or de facto statehood?). In UNISCI Discussion Papers [elektronický zdroj], č. 36, 2014, s. 67 – 83

INŠTITÚT MANŽELSTVA V PROTIŽIDOVskej LEGISLATÍVE SLOVENSKA (1939 – 1945)

**MICHAL MALATINSKÝ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

MALATINSKÝ, MICHAL. INŠTITÚT MANŽELSTVA V PROTIŽIDOVSEJ LEGISLATÍVE SLOVENSKA (1939 – 1945). HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 1, S. 54

Autor sa v príspevku zaoberá významom inštitútu manželstva v protižidovskej legislatíve Slovenskej republiky (1939 – 1945). Prvá časť je venovaná využívaniu manželstva ako definičného kritéria toho, či možno danú osobu považovať za žida na právne účely. Ďalej sa autor zaoberá pripravám a prijatím zákazu zmiešaných manželstiev medzi Židmi a Nežidmi v tzv. židovskom kódexe, reakciami naň, ako aj ďalším aspektom tohto legislatívneho vývoja.

ABSTRACT

MALATINSKÝ, MICHAL. INSTITUTION OF MARRIAGE WITHIN THE ANTI-JEWISH LEGISLATION OF SLOVAKIA (1939 – 1945). HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 1, P. 54

The author deals with the importance of the institution of marriage within the anti-Jewish legislation of the Slovak republic (1939 – 1945). The first part examines the usage of marriage as the definitional criterion, whether certain person will be legally considered as a Jew. Furthermore, the author pays special attention to the preparation and enactment of the ban on the mixed marriages between Jews and non-Jews in the so-called Jewish Code. He also covers relevant reactions to it as well as other aspects of this legislative development.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

židovský kódex, holokaust, antisemitizmus, manželstvo, protižidovské opatrenia, Židia

KEYWORDS

Jewish Code, holocaust, anti-Semitism, marriage, anti-Jewish measurements, Jews

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Michal Malatinský, PhD.

mmalatinsky@gmail.com

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

P.O. BOX 313

810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

ÚVOD

Manželstvo ako dobrovoľný a slobodný zväzok muža a ženy je v Európe tradične uznávaný a regulovaný inštitút nielen v právnych predpisoch cirkví a náboženských spoločností, ale je upravený tiež jednotlivými štátmi v ich právnych poriadkoch. V období Slovenskej republiky (1939 – 1945) bolo manželské právo upravené v zák. čl. 31/1894 o manželskom práve¹ a v zákone č. 320/1919 Sb. z. a n. ktorým sa menia ustanovenia občianskeho práva o obradnostiach zmluvy manželskej, o rozluke a o prekážkach manželstva (tzv. manželská novela).² Počas tohto obdobia nedošlo k realizácii výraznejších zmien v oblasti rodinného práva s výnimkou tých, ktoré vyplývali z prijatej protižidovskej legislatívy. V nacistickom Nemecku boli zakázané sobáše a mimomanželské styky medzi Židmi a príslušníkmi nemeckej alebo príbuznej krvi (v nacistickej terminológii malo ísť o *Rassenschande* – znečisťovanie rasy) na základe zákona na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti, ktorý bol ako jeden z norimberských zákonov prijatý 15. septembra 1935.³ Aj na Slovensku sa v predmetnom období markantným spôsobom inštitútu manželstva dotkla postupne reglementovaná a aplikovaná protižidovská legislatíva.

1. MANŽELSTVO A DEFINÍCIA POJMU ŽID

V prvom rade treba spomenúť, že manželstvo s určitými kategóriami osôb patrilo medzi definíčné kritéria „židovstva“, teda toho, či bol niekto považovaný za žida/Žida v zmysle slovenskej protižidovskej legislatívy. Prvá definícia tohto druhu bola obsiahnutá v osnove návrhu zákona o nadobudnutí krajinskej príslušnosti a domovského práva na území Slovenskej krajiny, ktorú vypracovalo Ministerstvo dopravy a verejných prác v období medzi novembrom 1938 a marcom 1939, teda v čase autonómie Slovenskej krajiny. Krajinská príslušnosť mala byť viazaná na domovské právo v niektorej obci na území Slovenskej krajiny v deň účinnosti navrhovaného zákona a nemala byť priznaná Židom (návrh používa pojem Žid s veľkým začiatočným písmenom). V zmysle § 3 tohto návrhu zákona mal byť Židom ten, kto spĺňal aspoň jedno z piatich uvedených kritérií: (1) kto bol po 1. januári 1920 izraelitského vierovyznania alebo kto pochádzal od takej osoby; (2) kto po 1. januári 1920, alebo neskôr nebol síce izraelitského vierovyznania, ale vydával sa za osobu bez konfesie a pochádzal aspoň od jedného rodiča izraelitského vierovyznania; (3) kto uzavrel s osobou uvedenou pod predchádzajúcimi definíčnými kritériami manželstvo pred účinnosťou navrhovaného zákona, dokiaľ také manželstvo nebolo právoplatne rozlúčené; (4) kto uzavrel po dni účinnosti tohto zákona manželstvo s osobou podľa prvých dvoch kritérií bez ohľadu na to, či toto manželstvo bolo neskôr právoplatne rozlúčené; a posledne (5) kto s osobou podľa prvých dvoch kritérií žil v mimomanželskom spoločenstve.⁴ Manželstvo a mimomanželský pomer s židovskou osobou (podľa prvých dvoch, možno povedať, „pevných“ kritérií) síce nebolo zakázané, ale bolo právne stigmatizované, resp. sankcionované spôsobom, že nežidovskí partneri v týchto vzťahoch sa mali stať na právne účely Židmi a byť tak subjektom všetkých protižidovských reštrikcií a zákazov. Normotvorca sa ani netajil tým, že tieto ustanovenia mali zminimalizovať výskyt zmiešaných manželstiev a konkubinátov Nežidov so Židmi a zamedziť tak „ďalšie znehodnocovanie rasy.“⁵ Táto osnova však nakoniec nebola prijatá a pojem židovskej osoby tak bol právne vymedzený až po vzniku Slovenského štátu.

Stalo sa tak vládnym nariadením č. 63/1939 Sl. z. o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach, ktoré bolo prijaté 18. apríla 1939. Podľa § 1 ods. 1 bod 1 bol za žida (používa sa tu malé začiatkové písmeno) pokladaný príslušník izraelitského vierovyznania, pričom sa nebrali do úvahy prípadné konverzie na kresťanskú vieru po 30. októbri 1918. Nasledujúci bod označoval

1 BEŇA, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš. *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 232-234.

2 SIVÁK, Florián a kol. *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1996, s. 115.

3 WISTRICH, Robert S. *Hitler a holokaust*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 71.

4 Slovenský národný archív (SNA), fond Ministerstvo vnútra 1938 – 1945 (MV), šk. č. 161, 3449/41.

5 Tamže.

za židov aj potomkov bez vyznania čo i len jednej osoby izraelitského vierovyznania. Pod definíciu žida spadali aj potomkovia osôb z prvých dvoch odsekov, pokiaľ títo neprestúpili na niektorú kresťanskú vieru pred 30. 10. 1918. Posledné dve nariadením špecifikované kritériá nevymedzovali pojem žid na základe konfesijnej príslušnosti, ale za žida bola považovaná osoba, ktorá uzavrela manželstvo s osobou uvedenou pod bodmi 1 až 3, ale len po dobu trvania takého manželstva, čím bola táto úprava o niečo benevolentnejšia oproti vyššie opísanému návrhu. Za žida bola považovaná taktiež osoba, ktorá žila s osobou uvedenou pod bodmi 1 až 3 v mimomanželskom zväzku, ako aj ich potomkovia. Podľa Jozefa Martinku, odborového radcu predsedníctva vlády a predsedu legislatívneho zboru, spočíval zmysel týchto kritérií v uvedení si nebezpečnosti osôb, ktoré od vstupu do manželského či konkubinátneho spoločenstva so židom neodradilo ani „zákonné bilagovanie židov, ako element spoločenskému poriadku nebezpečný.“⁶ Normotvorca tak aj v realizovanej právnej úprave zvolil obdobný prístup ako vo vyššie zmienenom návrhu.

Druhá realizovaná definícia Žida, ktorá už otvorene vychádzala z rasového, biologického princípu,⁷ bola upravená v nariadení č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov z 9. septembra 1941, známom ako židovský kódex. Za Žida bola považovaná osoba bez ohľadu na pohlavie, ktorá pochádzala aspoň z troch podľa rasy židovských starých rodičov⁸ a židovský miešanec,⁹ ktorý pochádzal z dvoch podľa rasy židovských starých rodičov, ak (1) odo dňa 20. apríla 1939 konvertoval na židovské náboženstvo; (2) od 20. apríla 1939 vstúpil do manželstva so Židom v zmysle prvého kritéria; (3) pochádzal z takého manželstva; (4) pochádzal z nemanželského styku so Židom v zmysle prvého kritéria a narodil sa ako nemanželské dieťa po 20. februári 1940. Židovský kódex tak opustil predchádzajúci princíp faktického sankcionovania manželstiev s osobami židovského pôvodu, kedy boli aj nežidovské stránky v manželstve považované za Židov a znášali tak právne následky s tým spojené. Ako však uvedieme podrobnejšie nižšie, táto zmena bola doplnená zákazom tzv. zmiešaných manželstiev a vedomých mimomanželských pomerov, ako aj postihovaním nežidovských manželov Židov, teda išlo z celkového hľadiska o sprísnenie právnej úpravy, aj keď vzhľadom na presadenie rasového prístupu osoby už neboli zahrňané pod pojem Žid len zo stigmatizačných či sankčných dôvodov.

2. SNAHY O PRESADENIE RASSENSCHANDE DO SLOVENSKEHO PRÁVA

Už v začiatkoch prevádzania tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku sa vyskytovali snahy o úplnú inšpiráciu nacistickými norimberskými zákonmi a rasovým princípom, čo presadzovali radikálne pronemecké sily v rámci Hlinkovej gardy (HG) a Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLs).¹⁰ Radikálom sa však nepodarilo presadiť ich požiadavky pri príprave a prijímaní vládneho nariadenia č. 63/1939 Sl. z. V dôvodovej správe k nemu sa dokonca uvádza, že „[u] nás radikálne riešenie židovskej otázky naráža na kresťanský duch štátu a preto systém založený na čistej rasovej zásade je neprijateľný.“ Dokonca sa tam prízvukovalo aj to, že „[p]riečilo by sa kresťanskému nazeraniu na manželstvo, keby bol vyslovený všeobecný zákaz miešaných manželstiev so židmi.“¹¹

Ani to však nezabránilo tomu, aby radikálne kruhy naďalej žiadali implementáciu biologického antisemitizmu do slovenského právneho poriadku. Na stránkach *Gardistu*, politického periodika HG, bola tzv. židovská otázka už od prvých mesiacov roku 1939 prezentovaná „ako rasový a nie náboženský problém.“¹² Tento prístup sa odráža aj v známom protižidovskom pamflete *Židovstvo na Slovensku*, ktorý napísal Ctibor

6 MARTINKA, Jozef. Niekoľko poznámok k Židovskému kódexu. *Verejné právo*, 2, 1941, č. 8, s. 246.

7 DZUGAS, Jozef. Postavenie židovského obyvateľstva v normotvorbe Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. *Právnické štúdie*, 15, 1967, s. 374. HUBENÁK, Ladislav. *Rasové zákonodarstvo na Slovensku (1939 – 1945)*. Bratislava: VO PF UK, 2003, s. 51.

8 V zmysle § 1 ods. 2 židovského kódexu tu bola rozhodujúca príslušnosť k izraelitskému (židovskému) vyznaniu.

9 Pojem „židovský miešanec“ zaviedol do vtedajšieho slovenského právneho poriadku židovský kódex v ustanovení jeho § 2. Išlo tiež o inšpiráciu nacistickou antisemitskou legislatívou. VÁSEK, Anton. *Protižidovské zákonodarstvo na Slovensku*. Bratislava: Úč. Spolok v Turč. Sv. Martine, 1942, s. 20.

10 KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 32 – 33.

11 SNA, fond MV, šk. č. 161, 3449/41.

12 KLAMKOVÁ, Hana. Protižidovská propaganda: dehumanizácia Židov na stránkach *Gardistu* (1939 – 1942). In: SOKOLOVIČ, Peter (zost.). *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava: ÚPN, 2008, s. 354-355.

Pokorný a v roku 1940 vydal Úrad propagandy. V kapitole „Židia – prznitelia rasy“ sú židovskí obyvatelia opísaní ako živel przniači „rasovú podstatu slovenského ľudu“, čo malo vyplývať „z ich rasovej zvrátenosti a degenerovanosti.“ V závere kapitoly sa zdôrazňuje, že budúcnosť „národa a štátu žiada cieľavedomú a sústavnú ochranu národnej svojráznosti pred cudzokrvnými Židmi. Treba zastaviť prílev židovskej krvi do národného tela!“¹³

Zmena v prístupe „riešenia židovskej otázky“ v prospech radikálnych síl nastala po salzburských rokovaníach 28. júla 1940. Došlo k personálnym zmenám vo vláde v prospech radikálnych pro-nacistických síl a k príchodu nemeckých poradcov (beráterov) na viaceré slovenské inštitúcie.¹⁴ Ako poradca pre židovskú otázku pôsobil na Slovensku Dieter Wisliceny. Hneď v prvých mesiacoch po rokovaníach v Salzburgu nabrali protižidovské opatrenia na intenzite.¹⁵ Dôležitým momentom bolo prijatie ústavného zákona č. 210/1940 Sl. z.,¹⁶ ktorým bola slovenská vláda na jeden rok splnomocnená, aby formou nariadení vykonávala všetky opatrenia potrebné na vylúčenie Židov zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života a na prechod majetku Židov „do vlastníctva kresťanov“. Nariadenia vlády podľa tohto zmocňovacieho ústavného zákona mali platnosť zákonov a nepodliehali kontrolnej právomoci snemu na rozdiel od nariadení s mocou zákona, vydávaných v zmysle § 44 ústavy Slovenskej republiky z roku 1939, pri ktorých mohol snem do troch mesiacov vysloviť svoj nesúhlas a tým stratili platnosť. Na tomto základe boli prijaté desiatky dôležitých protižidovských predpisov.

Už v priebehu roka 1940 začal legislatívny odbor Úradu predsedníctva vlády pracovať na návrhu nariadenia s mocou zákona o neplatnosti a rozlučiteľnosti manželstiev uzavretých medzi Židmi a nežidmi. Návrh sa viackrát menil a bol aj dvakrát pripomienkovaný Slovenským najvyšším súdom (na zasadnutiach posudkového senátu dňa 22. októbra 1940 a 8. februára 1941), hoci k nemu nebola vypracovaná ani jedna dôvodová správa. Pôvodne bol návrh koncipovaný ako nariadenie s mocou zákona vydané na základe ústavy, neskôr ako nariadenie podľa ústavného zákona č. 210/1940 Sl. z. Oproti neskorším relevantným ustanoveniam židovského kódexu boli jednotlivé verzie tohto návrhu obsiahlejšie a obsahovali od 8 do 11 paragrafov. Aj z kvalitatívnej stránky možno konštatovať viacero rozdielov, napr. uzavretie manželstiev medzi židovskými miešancami rovnakého stupňa malo podliehať povoleniu Ministerstva vnútra alebo už existujúce manželstvo medzi Židom/vkou a Nežidom/vkou malo byť možné rozlúčiť na návrh nežidovského manžela aj z toho dôvodu, že jeho/jej manžel/ka je Žid/vka. Nakoniec však tieto návrhy neboli prijaté, keďže táto téma sa stala predmetom úpravy židovského kódexu. Príslušný spis Úradu predsedníctva vlády k týmto návrhom obsahuje lakonickú poznámku z roku 1941 v znení: „spojiť s Kódexom.“¹⁷ To, že už v roku 1940 bol na úrovni vlády pripravovaný zákaz zmiešaných manželstiev medzi Židmi a Nežidmi, hoci iba rok predtým bolo niečo také na vládnej úrovni odmietnuté ako nezlučiteľné s kresťanským nazeraním na manželstvo, dokumentuje radikalizáciu vlády a presadenie rasového princípu v postsalzburskom období. Osobitne treba zdôrazniť, že na rozdiel od neskoršej kódexovej úpravy tieto návrhy predpokladali aj zjednodušenie rozlučiteľnosti tzv. zmiešaných manželstiev, čo celkom nepochybne narážalo na v ústave deklarovaný kresťanský charakter štátu. Podľa učenia Katolíckej cirkvi, ku ktorej sa hlásila veľká väčšina predstaviteľov Slovenskej republiky (1939 – 1945), je totiž manželstvo nerozlučiteľné,¹⁸ čo sa týka nielen sviatostného manželstva, ale aj tzv. prirodzeného manželstva.¹⁹ Kvôli presadzovaniu protižidovskej agendy založenej na nacistickom rasovom princípe došlo tak k paradoxnému javu, kedy časť politikov konzervatívnej, až tradicionalistickej HSĽS podporovala zjednodušovanie rozlučiteľnosti inštitútu manželstva, čo spravidla patrí medzi požiadavky liberálnych či tzv. progresivistických politických prúdov.²⁰

13 POKORNÝ, Ctibor. *Židovstvo na Slovensku*. Turčiansky sv. Martin: Kompas, 1940, s. 49 – 50.

14 LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012, s. 94 – 99.

15 KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*, s. 85.

16 LIPSCHER, Ladislav. *Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945*. Bratislava: Print-servis, 1992, s. 67.

17 SNA, fond Úrad predsedníctva vlády, šk. č. 160, 1060/41.

18 NEUNER, Josef – ROOS, Heinrich. *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej magistéria*. Trnava: Dobrá kniha, 1995, s. 375.

19 SPESZ, Alexander. *Sviatosti*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1951, s. 194.

20 Pozri napr. MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a spoločnosť*. Praha: SLON, 2011, s. 208 – 2010.

3. ŽIDOVSKÝ KÓDEX A RODINNÉ PRÁVO

Židovský kódex upravoval otázky súvisiace s rodinným právom najmä v prvej časti, ktorá upravovala osobné postavenie Židov, konkrétne v tretej hlave pod marginálnou rubrikou „Obmedzenie ohľadom manželstva a mimomanželského pohlavného styku“. Podľa § 9 sa zakazovalo uzavrieť manželstvo medzi Židom (Židovkou) a Nežidovkou (Nežidom) a medzi Židom (Židovkou) a nežidovským miešancom. Vedomé prestúpenie tohto zákazu sa trestalo ako prečin väzením do troch rokov a stratou úradu a volebného práva. Rovnako bol v zmysle § 10 zakázaný a ako prečin väzením do piatich rokov trestaný vedomý mimomanželský pohlavný styk medzi Židom (Židovkou) a Nežidovkou (Nežidom). Pre úplnosť dodajme, že s rodinným právom súviselo aj ustanovenie § 14, podľa ktorého nemohli byť Židia a židovskí miešanci s dvoma podľa rasy židovskými starými rodičmi ustanovení za poručníka alebo opatrovníka Nežidov či iných miešancov.

Pri citovanom ustanovení § 9 židovského kódexu sa ponúka otázka, aké právne následky by malo uzavretie manželstva v rozpore s týmto zákazom? Nastali by iba zmienené trestnoprávne následky alebo sa s prestúpením tohto zákazu spájala aj rodinnoprávna sankcia spôsobujúca neplatnosť či zdanlivosť takého manželstva?²¹ Podľa Štefana Lubyho bolo takto uzavreté manželstvo platné, avšak trestné, teda obaja manželia mali byť súdne trestaní vyššie uvedenými trestami.²² Tento právny názor potvrdzuje aj tá skutočnosť, že spolu s vydaním židovského kódexu nedošlo v tomto smere k žiadnej novelizácii príslušných rodinnoprávných predpisov a tiež tým, že židovský kódex obsahoval aj ustanovenia namierené proti nežidovským manželom Židov. Š. Luby dopady danej právnej úpravy hodnotil nasledovne: „manželstvo uzavreté so Židom degraduje manžela-árjca na druhoradého občana, ktorý je v mnohých ohľadoch podriadený obmedzeniam platným pre Židov a židovských miešancov.“²³

Naozaj, židovský kódex rozširoval viaceré protižidovské obmedzenia aj na nežidovských manželov Židov. Napríklad, v zmysle § 12 ods. 3 títo stratili pasívne volebné právo a podľa § 15 nemohli byť zamestnaní v službách štátu, verejnoprávných korporácií a verejných ustanovizní. Zmyslom týchto ustanovení bolo zrejme vyvolať tlak na existujúce tzv. zmiešané manželstvá a negatívne „motivovať“ nežidovské stránky k ich rozlúčeniu. V tejto súvislosti sa však treba zmieniť aj o právnom probléme, ktorý bol s týmito ustanoveniami spojený. Židovský kódex bol vydaný na základe ústavného zákona č. 210/1940 Sl. z., ten však vládu splnomocňoval „iba“ na prijímanie opatrení proti Židom, nie proti nežidovským osobám. Z tohto dôvodu sa domnievame, že ustanovenia židovského kódexu, ktoré obmedzovali nežidovských manželov Židov, boli v rozpore aj so vtedajšou protižidovskou legislatívou Slovenskej republiky (1939 – 1945).

Zavedenie tzv. *Rassenschande* do slovenského právneho poriadku malo aj ďalší následok, ktorý sa týkal celej populácie. K nariadeniu ohlások, resp. k uzavretiu manželstva vôbec bolo potrebné okrem dovtedy vyžadovaných dokladov predložiť aj nové dokumenty. Podľa Smerníc Ministerstva vnútra k výkonu niektorých ustanovení nariadenia č. 198/1941 Sl. z. z 15. januára 1945 boli snúbenci povinní „písomne alebo protokolárne udať, čo je im známe o rasovej a náboženskej príslušnosti ich starých rodičov a vyhlásiť, že údaje o pôvode podali podľa svojho najlepšieho vedomia.“ Sobášiaci mal tiež „požadovať od snúbencov rodné listy a sobášne listy ich starých rodičov, ak sú mu už známe určité skutočnosti, ktoré nasvedčujú na iný pôvod, než ktorý udali snúbenci.“²⁴

Židovský kódex teda znamenal presadenie rasového princípu v protižidovskej politike na Slovensku. Vo vzťahu k citovanej dôvodovej správe z roku 1939 ohľadom kresťanského nazerania na manželstvo treba skonštatovať, že buď sa toto kresťanské nazeranie na Slovensku muselo za 2,5 roka zmeniť do takej miery, že s ním stal zákaz tzv. zmiešaných manželstiev kompatibilný, respektíve, čo je pravdepodobnejšie, došlo k presadeniu požiadaviek radikálnych kruhov, ktoré, zdá sa, ani tak nedbali na súlad s kresťankou náukou ako na súlad s nacistickými rasovými doktrínami.

21 LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné I*. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 288 – 296.

22 LUBY, Štefan. *Slovenské všeobecné súkromné právo I. sväzok*. Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty, 1941, s. 254.

23 Tamže.

24 SNA, fond MV, šk. č. 178, 57/42, Smernice k výkonu niektorých ustanovení nariadenia č. 198/1941 Sl. z, s. 10 – 11.

Ustanovenie § 9 židovského kódexu sa následne stalo terčom kritiky predstaviteľov Katolíckej cirkvi na Slovensku, ale aj Vatikánu. Vo veci židovského kódexu slovenskí biskupi adresovali predsedovi vlády Vojtechovi Tukovi memorandum zo 7. októbra 1941, v ktorom okrem iného zdôraznili, že „materialistická teória rasizmu je v priamej protive s náukou katolíckej Cirkvi o podstatnej rovnosti ľudí pred Bohom“, a poukázali na to, že § 9 kódexu je v rozpore s predpismi „cirkevného práva, keď zakazuje manželstvo dvom katolíkom,“ keďže definícia Žida bola postavená na rasových kritériách bez ohľadu na náboženstvo.²⁵ Dňa 12. novembra 1941 napísal štátny sekretár Vatikánu kardinál Luigi Maglione list slovenskému vyslancovi pri Vatikáne Karolovi Sidorovi, v ktorom bol tiež prízvukovaný rozpor zákazu tzv. zmiešaných manželstiev s katolíckou doktrínou.²⁶ Napriek týmto výzvam, aby boli predmetné predpisy zosúladené s kresťanskou náukou a cirkevnou doktrínou, nedošlo zo strany predstaviteľov štátu k ich naplneniu, hoci štát a režim sa aj naďalej deklarovali ako kresťanské, resp. z kresťanského učenia vychádzajúce. Je zaujímavé, že na spomenutý list kardinála L. Maglioneho dlho nedochádzala oficiálna reakcia predstaviteľov štátu, a to napriek opakovaným urgenciám K. Sidora. Až 8. mája 1942 dostal K. Sidor príspevok z Ministerstva zahraničných vecí, ktorý však neobsahoval oficiálnu odpoveď, ale iba úpravu pre neho, ako mal odpovedať vatikánskym predstaviteľom. V tomto príspevku je § 9 židovského kódexu obhajovaný tým, že trestá iba snúbencov a nie oddávajúceho, platnosť takeého manželstva je rešpektovaná a taktiež sa tu odkazuje na knihu kardinála Pietra Gasparriho *Tractatus canonicus de matrimonio*, podľa ktorej môže štát „z dôvodov verejného dobra (...) v jednotlivých prípadoch niektoré manželstvá v danom čase zakázať alebo klásť svoje podmienky tým, čo chcú uzavrieť také manželstvo“.²⁷ Išlo o značne účelovú a ťažko udržateľnú argumentáciu, ktorá sa ani len nesnažila uviesť údajné dôvody verejného dobra pre ustanovenie § 9 kódexu a opomenula i nedávne vyhlásenia pápežov o nezlučiteľnosti biologického rasizmu, ktoré boli obsiahnuté okrem iného v encyklike *Mit brennender Sorge* Pia XI. z roku 1937 a encyklike *Summi Pontificatus* Pia XII. z roku 1939. Koniec efektívneho uplatňovania týchto ustanovení, rovnako ako ďalších protizidovských predpisov, tak nastal až spolu s faktickým zánikom štátu v priebehu prvých mesiacov roku 1945.

ZÁVER

Manželstvo ako fundamentálny právny inštitút rodinného práva sa dostal do centra záujmu tvorcov protizidovskej legislatívy na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Spočiatku, od roku 1939 znamenalo uzavretie manželstva s osobou, ktorá bola podľa primárnych konfesijných kritérií pokladaná za žida, to, že daná osoba bola po dobu trvania takeého manželstva tiež považovaná za žida. Ešte v roku 1939 bolo zavedenie rasového princípu pri tzv. riešení židovskej otázky na vládnej úrovni jednoznačne odmietané pre rozpor s kresťanským učením. Situácia sa však zmenila v tzv. postsalzburskom období, kedy sa už od roku 1940 pripravoval zákaz zmiešaných manželstiev medzi Židmi a Nežidmi. S prijatím židovského kódexu v septembri 1941 došlo k úplnému presadeniu rasového princípu a zákazu tzv. zmiešaných manželstiev. Porušenie tohto zákazu však prinášalo následky iba v trestnoprávnej rovine, nespôsobovalo neplatnosť takeého manželstva. Tieto ustanovenia sa dostali do zrejmeého rozporu s deklarovaným kresťanským zameraním štátu, za čo bola vláda kritizovaná o. i. slovenskými biskupmi, ale aj Vatikánom. Napriek tomu k zmene predmetných ustanovení židovského kódexu už nedošlo.

25 BRANDMÜLLER, Walter. Šoa na Slovensku a Katolícka cirkev. Bratislava: PostScriptum, 2013, s. 109 – 111.

26 KAMENEC, Ivan – PREČAN, Vilém – ŠKORVÁNEK, Stanislav (zost.). *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945) Dokumenty*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1992, dok. č. 41, s. 73.

27 SIDOR, Karol. *Šesť rokov pri Vatikáne*. Bratislava: PostScriptum, 2012, s. 127 – 129.

HYBRIDNÉ VOJNY – VOJNY 21. STOROČIA?

**PETER MATUŠKA
KATEDRA ÚSTAVNÉHO PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

MATUŠKA, PETER. HYBRIDNÉ VOJNY – VOJNY 21. STOROČIA? HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 1, S. 61

Príspevok sa zaoberá problematikou definície termínu Hybridných vojen. Snaží sa objasniť pojem a to v spoločnej súvislosti s pojmami ako asymetrická vojna a proxy wars. Zadefinovaním kľúčových charakteristík a použitím konkrétnych prípadov vojny v Sýrii a na Ukrajine sa v tomto článku pokúšame nájsť na odpoveď, či ide o ojedinelý fenomén alebo o vzor pre vojny nového storočia.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

hybridná vojna, asymetrická vojna, proxy war, konflikt na Ukrajine, vojna v Sýrii

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Peter Matuška
Peter.Matuska@flaw.uniba.sk
Katedra ústavného práva
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6, P.O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

ÚVOD

Pri termíne vojna si väčšina z nás predstaví klasické zobrazenie vojny podľa **Jacques-Louis David**, kde tisíce vojakov pochodujú vo farebných uniformách, jednotným krokom a v unitárnom útvare na pláni v ústrety nepriateľskej armáde. Máločo môže byť tak vzdialené dnešnej vojnovéj realite ako táto romantická predstava. Dnes sa mnohé vojenské operácie odohrávajú prostredníctvom bezpilotných lietadiel, namiesto otvoreného boja sa preferuje asymetrická vojna, obrovské škody dokáže spôsobiť hacker z miesta vzdialeného tisíce kilometrov a teroristické útoky sa stali pre niektorých aktérov hlavným nástrojom na získanie prevahy nad protivníkom. Vojnové operácie v 21. storočí reflektujú tieto zmeny a preto sa stávame svedkami nových pojmov ako asymetrické vojny, proxy wars a v neposlednom rade hybridné vojny. Existujú rozporuplné stanoviská na koncept tzv. „hybridných vojen“ od úplne zamietavých,¹ až po striktných zástancov. Faktom ostáva, že sme svedkami nového spôsobu vedenia vojenských operácií a preto je nevyhnutné adekvátne reagovať. Prvej časti príspevku sa pozrieme na rôzne definície pojmu hybridné vojny a pokúsime sa analyzovať ich obsah. V druhej časti sa prostredníctvom vojnových konfliktov na Ukrajine a Sýrii pokúsime vytvoriť teoretickú konštrukciu hybridných vojen a spôsobu ich vedenia.

1. HYBRIDNÉ VOJNY AKO TERMINUS TECHNICUS

Pojmy ako „hybridná vojna“ alebo „hybridný spôsob boja“ sa v posledných rokoch čoraz častejšie spomínajú politikmi, akademikmi a v neposlednom rade aj vojenskými predstaviteľmi. Hybridné vojny predstavujú nový spôsob vedenia boja, resp. určitú modifikáciu tradičnej predstavy vojnových operácií.² Táto zmena je zapríčinená technologickým rozvojom, ktorý kráča ruka v ruke s meniacou sa geopolitickou situáciou. Predikcie o ústupe tradičných vojenských konfliktov medzi štátmi na úkor rozrastania sa bojov ozbrojených a paramilitaristických skupín sa objavujú už od konca osemdesiatych rokov.³ V dnešnej dobe je možné pozorovať postupné preklápanie misiek váh v prospech hybridných vojen na úkor tradičného vojnového konfliktu medzi dvoma štátmi. Existujú aj predikcie, že vojny v 21. storočí sa budú nazývať ako hybridné.⁴

Termín „hybridná hrozba“ sa začal prvýkrát rozsiahlejšie spomínať najmä v súvislosti s druhou Libanonskou vojnou Izraelu proti libanonskému hnutiu Hizbaláh v roku 2006.⁵ Úzko súvisí s pojmom „asymetrická vojna“, ktorá je charakterizovaná stretom dvoch strán s absolútne rozdielnymi kapacitami vo vojenskej oblasti.⁶ Asymetrická vojna je prezentovaná ako jedna z mála možností ako protivník, ktorý je oveľa slabšie technologicky vybavený, môže vzdorovať nepriateľovi.

Pojem hybridná vojna sa používa skôr v negatívnom vymedzení voči „tradičnej“ konvenčnej vojne. Snaha poukázať na odlišnosti sprevádzajúce vojnové konflikty v súčasnosti, resp. nedávnej minulosti vedie k používaniu daného pojmu. Podľa Schroefela a Kaufmana je možné vnímať vojny v Afganistane a Iraku

- 1 Ako typického predstaviteľa zamietavého postoju k pojmu hybridná vojna je možné uviesť estónskeho prezidenta Toomasa Hendrika, ktorý sa vyjadril na konferencii Globsec v Bratislave: „Z hybridnej vojny sme urobili fetiš. Nie je to nič nové. História hybridnej vojny je rovnako dlhá ako dejiny vojen. Estónsko toho bolo svedkom v roku 1924. Ako vyzerá viedajší pokus o puč? Zapojili sa do toho miestni rebeli s podporou zahraničných vojakov. Toto je však história konfliktov.“ <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/362395-aj-studena-vojna-mala-pravidla-teraz-je-rusko-ine/>
- 2 Vyskytujú sa názory, že hybridná vojna predstavuje iba modernú verziu „compund warfare“, ktorú uplatňoval už Wellington pri vojenských operáciách v Španielsku proti Napoleonovi. WILKIE Robert. Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New. Air & Space Power Journal. 2009. s.15.
- 3 CREVELD van Martin. The Transforming War, New York: Free Press, 1991 via WILKIE Robert. Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New. Air & Space Power Journal. 2009. s.14
- 4 GLENN W. Russell, All Glory Is Fleeting, Insights from the Lebanon Second War, National Defence Research Institute, Pittsburgh, 2013. s. 73.
- 5 Pôvodne sa pojem Hybridná vojna v tomto konflikte používal na opis situácie kedy aktér neštátneho charakteru dosiahol vojenské možnosti, ktoré boli dovtedy výhradne asociované iba so štátmi. Pozri aj. BACHMANN S.D & GUNNERIUSSON H.: Hybrid wars: The 21st century's new threats to global peace and Security, South African Journal of Military Studies, Vol 43, No. 1, 2015. s. 78.
- 6 JOHNSON David A. Military Capabilities for Hybrid War: Insights from the Israel Defense Forces in Lebanon and Gaza. Arroyo Center. Pittsburgh, 2010. s.2 – 3.

ako hybridné vojny, pretože „predstavujú zmes prvkov etnických i kmeňových prvkov, ideologicky založené vzbury a organizovaný zločinom, kde každý s aktérov predstavuje navzájom sa prelínajúce prvky s častokrát protichodnými cieľmi“.⁷ Hybridnú vojnu vnímajú nielen ako asymetrickú vojnu (z pohľadu vojnových operácií), ale najmä ako situáciu, kde nie je možné presne určiť rolu tej či inej zložky.⁸

Pojem hybridné vojny sa používa aj v inom kontexte. Podľa Bachmanna a Gunnersiussona pojem charakterizuje nové výzvy ako sú napr. kyberterorizmus, terorizmus, pirátstvo, etnické konflikty.⁹

Asi najznámejšia definícia pochádza od Hoffmana, ktorý definuje hybridné vojny ako pojem „obsahujúci celý rad rôznych spôsobov vedenia vojny, vrátane konvenčných možností, asymetrickej taktiky, teroristické činy vrátane svojvoľného násilia a nátlaku.“¹⁰

Ako jedna z najlepších definícií sa javí definícia zverejnená v októbri 2007 v dokumente pre námornú stratégiu:

„Globalizácia taktiež formuje migráciu, zdravie, vzdelanie, kultúru a samotné [vojnové] konflikty. Konflikty stále viac predstavujú hybridnú zmes tradičnej a nepravidelnej taktiky, decentralizované plánovanie a realizáciu a v neposlednom rade sú tu nešťatní aktéri, ktorí využívajú inovatívnym spôsobom jednoduché, ale aj sofistikované technológie.“¹¹

Nevyhnutné je spomenúť aj koncepciu hybridných vojen podľa ruského generála a náčelníka generálneho štábu Valeryja Gerasimova. Ruský prístup je viac zameraný na samotné následky akcií ako ich priebeh. Je pomerne ťažké nazvať Arabskú jar vojnovým konfliktom, na druhej strane je nespochybniteľné, že zanechala na niektorých miestach viac zdevastovanú krajinu ako mnohé iné konflikty.¹² Podľa Gerasimova sa metódy vojny zmenili a dnes zahŕňajú politické, ekonomické, informačné, humanitárne opatrenia, spolu s nevojenskými opatreniami.¹³

Pod hybridnú „zmes“ je možné podradiť mnohoraké spôsoby boja ako pirátstvo, kyberterorizmus, korupciu alebo migráciu. Pojem hybridné vojny, resp. hybridné hrozby môžu slúžiť ako dáždnik, ktorý pokrýva všetky vyššie uvedené metódy boja.¹⁴ Naskytuje sa otázka, či je nevyhnutné vôbec používať nový pojem, keďže tieto hrozby existovali aj v minulosti. Ako odpoveď je možné uviesť niektoré prípady nedávnych konfliktov na Ukrajine alebo v Sýrii.

Vojny sa v dnešnej dobe modifikovali a prebiehajú špecifickým spôsobom, napr. na polostrove Krym počas diskutabilného referenda pôsobili tzv. zelení muži, u ktorých absentovali vonkajšie znaky definujúce ich príslušnosť k regulárnym štátnym vojenským jednotkám. Popierali svoju príslušnosť k ruským vojenským zložkám a svoju prítomnosť priznali až po uplynutí niekoľkých týždňov.¹⁵ Pri štandardnom vojenskom konflikte by bolo pomerne jednoduché určiť bojujúce strany (napr. štát A proti štátu B) avšak v ukrajinskom prípade, sa tieto rozdiely stierajú, keďže bojuje časť obyvateľstva proti zvyšku krajiny s podporou ďalšieho štátu, ktorý to popiera. Tieto rozporuplné situácie stierajú hranice a robia konflikt značne neprehľadným.

7 Ako príklad uvádzajú Ahmeda Wali Karzaia, brata bývalého afgánskeho prezidenta SCHROEFEL Josef & KAUFMAN Stuart. Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37, 2014. s. 862 – 863. V prípade Ukrajiny je možné uviesť oligarchu Ihora Kolomoyskyi.

8 SCHROEFEL Josef & KAUFMAN Stuart. ref 1. s. 863.

9 BACHMANN S.D & GUNNERIUSSON H.: Hybrid wars: The 21st century's new threats to global peace and Security, *South African Journal of Military Studies*, Vol 43, No. 1, 2015. s. 79.

10 HOFFMAN Frank G. *Conflict in the 21st century: The rise of Hybrid wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia December 2007. s. 14.

11 *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*. October 2007. Dostupné na https://www.ise.gov/sites/default/files/ Maritime_Strategy.pdf s. 6.

12 GALEOTTI Mark, The „Gerasimov Doctrine“ and Russian Non-linear War. <https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>

13 ROTĂRESCU Carmen, Ukrainian Hybrid War –Quo Vadis?, *Bulletin Stiintific*, Nr.1 (39) 2015. s. 72.

14 K hybridným hrozbám je možné zaradiť aj klimatické zmeny ako rozširovanie púšti, nedostatok pitnej vody alebo devastácia životného prostredia, čo môže viesť k migrácii obyvateľstva. Pozri aj. Joachim Sanden a Sascha. Dominik Bachmann. Countering Hybrid Eco-threats to Global Security Under International Law: The Need for an Comprehensive Legal Approach. *Liverpool Law Journal*. *Liverpool Law Rev* (2013) 34: 261 – 289.

15 <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/29/russia-ukraine-war-asking>

Vojna v Sýrii je ukázkový prípad tzv. *Proxy wars*, t. j. zástupných vojen, kde viaceré krajiny podporujú finančne, materiálno-vojenským vybavením rôzne strany konfliktu bez jednotiacej línie, resp. stratégie.¹⁶

Vojna v Sýrii vytvorila podmienky k vzniku nového fenoménu známemu Islamský štát (IS). IS ovláda už viac ako rok značné územie Sýrie a Iraku, vytvára vlastnú ekonomickú štruktúru, právny poriadok a v neposlednom rade bojuje proti vládnym vojskám oboch krajín. Vojnu proti IS vedú viaceré strany: tzv. Západná koalícia pod vedením USA, Ruská federácia, jednotky Kurdov, armádne vojská, hnutie Anonymous, jednotky Hizballáhu a jednotky Iránu. Vojna IS proti svojim nepriateľom (platí to aj naopak) je typickým príkladom hybridnej vojny 21. storočia.

2. OBSAH POJMU HYBRIDNÁ VOJNA

Ako je vidieť, aj napriek faktu, že termín hybridná vojna je používaný *de facto* na každodennej báze, jeho jednotná definícia nielenže neexistuje, ale naopak častokrát sa používa pre opis rozdielnych motívov a akcií. Hybridná vojna má viacero definícií, avšak podstatnejší je samotný obsah pojmu a preto sa pokúsime v ďalšej časti načrtnúť, resp. zdefinovať aspekty, ktoré sú charakteristické pre hybridnú vojnu a odlišujú ju od predstavy klasického vojnového konfliktu:

- I. Bojujúce strany majú rozličné záujmy, ktoré sú navzájom mnohokrát protichodné (Ako príklad je možné uviesť správanie sa ku kurdským bojovníkom alebo diskusie o budúcom osude sýrskeho prezidenta Assada).
- II. Vojna nemá presne vymedzený začiatok, resp. koniec, preto sa stáva amorfnou. (Nehľadiac na jednotlivé politické vyhlásenia, presný začiatok konfliktu sa nedá určiť). Hranice medzi mierom a vojnovým stavom je skoro nemožné určiť. Kde je hranica medzi obyčajným kriminálnym činom a terorizmom? Podľa rozsudku Tadić¹⁷ je nevyhnutné vziať do úvahy samotný základ, rozsah a intenzitu konfliktu spolu s identitou a úrovňou organizácie samotných aktérov. Tieto kritéria môžu poslúžiť ako určujúce pri rozlíšení ozbrojeného konfliktu od banditizmu, neorganizovaného a krátkodobého povstania alebo teroristického povstania, ktoré nie sú súčasťou medzinárodného humanitárneho práva.¹⁸
- III. Bojujúce strany sa spoliehajú na rôzne metódy boja zahrňujúce od klasického vojnového ťaženia, asymetrického vedenia vojny, teroristických útokov až po tzv. informačnú vojnu.¹⁹
- IV. Bojujúce strany predstavujú zmes štátnych a neštátnych aktérov, kde samotný neštátny aktér môže disponovať podobnými kapacitnými možnosťami ako samotný štát. Ako príklad je možné uviesť hnutie Hizballáh v Libanone alebo Ansar al-Sharia/AQAP²⁰ (Al- Qaeda in the Arabian Peninsula).
- V. Vojna sa odohráva aj vo „virtuálnej realite“, keďže značná časť komunikácie prebieha prostredníctvom kyberpriestoru a bojujúce strany sa snažia obmedziť nepriateľove možnosti v tejto oblasti.²¹ Ako typický príklad je možné uviesť situáciu z Estónska z roku 2007. Po rozhodnutí o odstránení pomníku venovanému 2. svetovej vojne nasledoval hackerský útok na vládne servery, čo spôsobilo výpadky serverov na niekoľko dní.²²

16 Ako príklad je možné uviesť situáciu Kurdov. Zatiaľ čo niektoré krajiny NATO ako napr. USA podporujú dodávkami zbraní ich vojnové úsilie proti Daesh (ISIL/IS), tak Turecko predstavuje presný protipól a snaží sa minimalizovať ich vojenské možnosti.

17 ICTY, Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-I-T, Opinion and Judgment (Trial Chamber II), 7 May 1997.

18 PAULUS Andreas & VASHAKMADZE Midia. Asymmetrical war and the notion of armed conflict – a tentative conceptualization. *International Review of the Red Cross*. Vol. 91 Number 873 March 2009. s. 99 – 100.

19 Pod informačnou vojnou je možné rozumieť situáciu kedy sa nepriateľská strana značí vyvolať oslabenie bojového rozhodnutia nepriateľa, prostredníctvom dezinformácií, šíriť neistotu, poprípade paniku. Ako vrcholné štádium informačnej vojny je možné vnímať situáciu, kedy sa civilné (ale aj vojenské) zložky stotožňujú s *casus belli* protivníka.

20 Pozri aj *Al Qaeda: The Transformation of Terrorism in the Middle East and North Africa*. Denise N. Baken, Ioannis Mantzikos. Praeger 2015. ISBN 978-1440828706.

21 SCHROEFEL Josef & KAUFMAN Stuart. ref 1. s. 868.

22 <http://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstories3.russia>

- VI. Vojna nemá presné územné vymedzenie, ale odohráva sa na viacerých frontoch, resp. miestach.²³ IS útočí proti svojim protivníkom aj prostredníctvom teroristických útokov odohrávajúcich sa ďaleko od bojových zón ako napr. zničenie civilného lietadla Ruskej federácie zo dňa 31. októbra, bombové útoky 12. novembra v Bejrúte alebo teroristické útoky v Paríži 13. novembra 2015. Všetky útoky spáchal IS proti štátom, ktoré voči nemú vedú bojové operácie.²⁴
- VII. Oslabenie funkcie, resp. postavenia medzinárodného humanitárneho práva. Ako non-state actors sa mnohé bojujúce strany odmietajú riadiť IHL,²⁵ a to aj napriek tomu, že sú nimi viazané.²⁶
- VIII. K hybridným vojnám patrí aj fenomén tzv. hybridného vojaka. Ide o situáciu, keď proti sebe bojujú vojaci, ktorí by za bežných okolností mali bojovať v spoločnej jednotke alebo nemali bojovať vôbec. Ako vynikajúci príklad nám môžu poslúžiť súčasné konflikty v Sýrii a na Ukrajine.

Vojenský konflikt v Sýrii prináša situácie, keď občan jedného štátu bojuje v radoch IS proti vlastným jednotkám. Táto situácia sa týka napr. Veľkej Británie, Ruskej federácie alebo Francúzskej republiky.²⁷ Títo vojaci nie sú trénovaní svojím domovským štátom, ale získavajú tréning, až keď sa pripoja k vojenskej organizácii. Na rozdiel od žoldnierov nie sú motivovaní peniazmi, ale najmä samotnou vierou v to, za čo bojujú, ako napr. náboženský radikalizmus.²⁸ Začiatkom roku 2015 to bolo viac ako 19 000 bojovníkov pochádzajúcich z viac ako 90 krajín.²⁹

Tento koncept hybridného vojaka je úzko spätý aj s koncepciou tzv. proxy wars. Proxy wars je možné opísať ako vojny, kedy hlavní činitelia stoja v pozadí a namiesto aktívnej participácie svojich vojsk sa zameriavajú na využívanie iných štátov, resp. na výcvik, verbovanie a využívanie iných non-state actors.³⁰ Niektorí môžu namietnuť, že táto taktika nie je ničím prevratná, veď aj Spojené štáty americké sa pôvodne angažovali vo vietnamskej vojne prostredníctvom svojich vojenských poradcov a až neskôr vyslali regulárnu armádu.

Dnešné proxy wars skôr pripomínajú situáciu v Západorímskej ríši na jej sklonku, keď armádne zložky neboli schopné ochrániť hranice a preto si najímali cele vojská barbarov na ich ochranu. Podstatný rozdiel, ktorý odlišuje vyššie uvedené prípady s dnešným konceptom Proxy wars je, že Rímska ríša nebola bojaschopná, ale štáty stojace v pozadí majú lepšie technické aj ľudské vybavenie ako skupiny bojujúce s ich podporou. Pri porovnaní americkej angažovanosti vo Vietname s dnešnou situáciou na Ukrajine sa javí ako najväčší rozdiel to, že zatiaľ čo americké vojská boli na oficiálnej misii, tak jednotky tzv. zelených mužičkov to popierali.

Zásadnou otázkou je, čo motivuje vyspelejšieho aktéra, a to po stránke technicko-technologickej, koordinačnej a s lepšími ľudskými zdrojmi, aby namiesto osobného angažovania využíval tzv. hybridných vojakov. Je možné za tým vidieť snahu o zakrytie vlastných cieľov, poprípade úsilie vyhnúť sa priamej zodpovednosti, ktorá nevyhnutne prichádza s priamym podieľaním sa na bojových operáciách.

23 Ak súhlasíme s názormi, že aj Ukrajinská vojna predstavuje formu Hybridnej vojny (napr. Koskoniemi) tak toto kritérium môže byť spochybniteľné. Vojenské operácie sa odohrávajú výlučne v Donetskej a Luhanskej oblasti a nezasahujú do iných častí.

24 Libanonská armáda nebojuje proti IS, ale Libanon je domov šiitskeho hnutia Hizballah, ktoré sa svojimi jednotkami podieľa na boji proti IS v Sýrii.

25 Vráťané jeho zvyklostí. K zvyklostiam pozri aj International Committee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/customary-law>

26 K povinnostiam non-state actors pozri aj Human Rights obligations of non-state actors in conflict situations. CLAPMAN Andrew. *International Review of the Red Cross* Vol. 88 Number 863 September 2006. s. 491-523.

27 Pre VB sa stal typický tzv. Mohammed Emwazi známy aj ako Jihadi John a pre Rusko tisíceky radikálov najmä z kaukazských oblastí.

28 SCHROEFEL Josef & KAUFMAN Stuart. Ref 1. s. 869

29 GARAMONE Jim, "Special Ops Commander Discusses Challenges, Priorities," DoD News, 27 January 2015. Available at <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=128047>

30 Existujú aj názory, ktoré opisujú vojnu v Sýrii ako Semi-Proxy war, aby zdôraznili významnú rolu, ktorú zohrávajú non-state actors v danom konflikte. Pozri aj, CRAGIN Kim R. Semi Proxy Wars and U.S. Counterterrorism Strategy, *Studies in Conflict & Terrorism* 38:5, 2015, s. 312.

- IX. Jedným zo základných znakov Hybridných vojen je taktiež tzv. informačná vojna. Mnohokrát sme konfrontovaní s tvrdením o „vedú proti nám informačnú vojnu“, „používajú propagandu na demoralizáciu“ atď. Tu je nevyhnutne potrebné vysvetliť, že tzv. informačná vojna sa vedie prakticky v každej vojne.
- X. Na to, aby sme mohli hovoriť o hybridných vojnách, je nevyhnutné, aby sme mali hybridných aktérov.³¹ Ako hybridných aktérov môžeme vnímať už vyššie spomenuté non-state skupiny, schopné vykonávať niektoré funkcie štátu ako napr. kontrola územia, vydávanie a kontrola dodržiavania právnych predpisov, finančná politika, t. j. *de facto* vykonávať plnohodnotnú správu nad územím.

Výpočet znakov hybridnej vojny nie je taxatívny a je možné polemizovať o jeho rozšírení. Ako jednoznačne problematická sa javí otázka financovania samotnej hybridnej vojny. Pri každom vojnovom konflikte zohrávala finančná otázka mimoriadne dôležitú úlohu. Jedna vec je zabezpečiť výcvik poprípadne vyzbrojenie jednotlivých aktérov, avšak zvládnutie operácie po finančnej a logistickej stránke môže predstavovať nemenej ťažkú výzvu. Ak sa pozrieme na hybridnú vojnu v Sýrii, tak zistíme, že otázka financovania sa stáva kľúčovou. Podľa niektorých stanovísk je IS financovaný z viacej ako 40 štátov a jeho finančný príjem predstavuje kombináciu štátnych a súkromných zdrojov.³² Častokrát sa využívajú na financovanie krajiny, ktoré sú známe praním špinavých peňazí, resp. rôzne fondy, vďaka čomu je skoro nemožné odhaliť, poprípadne potrestať financovanie. Problematika financovania súkromnými osobami je iba ďalšou zložkou mozaiky celých hybridných vojen a je úzko previazaná na fakt, že non-state actors dokážu vykonávať určité funkcie, ktoré boli donedávna výsadou iba štátov.

ZÁVER

Vojnové operácie sa s príchodom nového storočia bohužiaľ neskončili, ale naopak ich rozsah je väčší ako na sklonku 20. storočia. V dôsledku technologického rozvoja, ale najmä nového spôsobu boja sa ukazuje, že je potrebný nový prístup k vedeniu vojenských operácií ako takých. Bojové operácie sa už netýkajú iba samotného boja, ale obsahujú v sebe prvky ekonomického a psychologického nátlaku, informačných vojen a podporovania non-state actors. Konflikty, ktoré sa odohrali v posledných rokoch v Libanone, Afganistane, Iraku, Ukrajine a Sýrii, ukázali, že je potrebný nový prístup v tejto oblasti. Vojenské špičky krajín ako Nemecká spolková republika, Spojené štáty americké alebo Ruská federácia akceptujú pojem hybridnej vojny ako špecifickú formu vedenia boja a prijali potrebné opatrenia voči nim.³³ Stále nad nami visí otázka, či sú hybridné vojny iba novým špecifickým spôsobom boja alebo naopak predstavujú kompletnú mutáciu vojenských operácií a preto je možné dať spojovník medzi pojmy vojna 21. storočia a hybridná vojna? Na túto otázku je v danej chvíli nemožné odpovedať jednoznačne, realita nám však ukazuje, že hybridné vojny sú prítomné a zrejme budú hrať viac ako dôležitú úlohu v budúcnosti.

31 KORHONEN, Outi. Deconstructing the Conflict in Ukraine: The Relevance of International Law to Hybrid States and Wars. In *German Law Journal* No. 3 (2015). s.461.

32 <http://www.belfasttelegraph.co.uk/video-news/isis-financed-from-40-countries-including-g20-members-says-vladimir-putin-34206679.html>

33 Pozri aj United States Army Special Operations Command, Counter –Unconventional Warfare, White Paper. September 2014. Dostupné na <https://info.publicintelligence.net/USASOC-CounterUnconventionalWarfare.pdf>

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower. October 2007. Dostupné na https://www.ise.gov/sites/default/files/Maritime_Strategy.pdf
2. BACHMANN S.D & GUNNERIUSSON H.: *Hybrid wars: The 21st century's new threats to global peace and Security*, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, Vol 43, No. 1, 2015, pp. 77 – 98.
3. CLAPMAN Andrew. Human Rights obligations of non-state actors in conflict situations *International Review of the Red Cross*. Vol. 88 Number 863 September 2006. s. 491-523
4. CRAGIN Kim R. Semi Proxy Wars and U.S. Counterterrorism Strategy, *Studies in Conflict y Terrorism* 38:5, 2015, s. 311-327.
5. CREVELD van Martin. *The Transforming War*, New York: Free Press, 1991
6. GALEOTTI Mark, The „Gerasimov Doctrine“ and Russian Non-linear War.
7. GARAMONE Jim, “Special Ops Commander Discusses Challenges, Priorities,” DoD News, 27 January 2015. Available at <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=128047>
8. GLENN W. Russell, *All Glory Is Fleeting, Insights from the Lebanon Second War*, National Defence Research Institute, Pittsburgh, 2013
9. HOFFMAN Frank G. *Conflict in the 21st century: The rise of Hybrid wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia December 2007.
10. <http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/362395-aj-studena-vojna-mala-pravidla-teraz-je-rusko-ine/>
11. <http://www.belfasttelegraph.co.uk/video-news/isis-financed-from-40-countries-including-g20-members-says-vladimir-putin-34206679.html>
12. <http://www.nato.int/docu/Review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/index.htm>
13. <http://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstories3.russia>
14. <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/29/russia-ukraine-war-asking>
15. <https://info.publicintelligence.net/USASOC-CounterUnconventionalWarfare.pdf>
16. <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>
17. <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/customary-law>
18. ICTY, Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-1-T, Opinion and Judgment (Trial Chamber II), 7 May 1997,
19. Joachim Sanden a Sascha. Dominik Bachmann. Countering Hybrid Eco-threats to Global Security Under International Law: The Need for an Comprehensive Legal Approach. *Liverpool Law Journal*. *Liverpool Law Rev* (2013) 34:261–289
20. JOHNSON David A. *Military Capabilities for Hybrid War: Insights from the Israel Defense Forces in Lebanon and Gaza*. Arroyo Center. Pittsburgh, 2010. ISBN 978-0-8330-4926-1
21. KORHONEN, Outi. Deconstructing the Conflict in Ukraine: The Relevance of International Law to Hybrid States and Wars. In *German Law Journal* No. 3 (2015)
22. PAULUS Andreas & VASHAKMADZE Midia. Asymmetrical war and the notion of armed conflict – a tentative conceptualization. *International Review of the Red Cross*. Vol. 91 Number 873 March 2009. s. 95-125.
23. ROTĂRESCU Carmen, *Ukrainian Hybrid War –Quo Vadis?*, *Bulletin Stiintific*, Nr.1 (39) 2015. P 70-78.
24. ROTĂRESCU Carmen, *Ukrainian Hybrid War –Quo Vadis?*, *Bulletin Stiintific*, Nr.1 (39) 2015. P 70-78.
25. SCHROEFEL Josef & KAUFMAN Stuart. Hybrid Actors, Tactical Variety: Rethinking Asymmetric and Hybrid War. *Studies in Conflict & Terrorism*, 37, 2014
26. United States Army Special Operations Command, *Counter –Unconventional Warfare*, White Paper. September 2014.
27. WILKIE Robert. *Hybrid Warfare: Something Old, Not Something New*. *Air & Space Power Journal*. 2009. s.14-17.

LEGISLATÍVNA ÚPRAVA ČINNOSTI OZBROJENÝCH ZLOŽIEK NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 – 1945

**ONDREJ PODOLEC
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
Ondrej.Podolec@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6, P.O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

ÚVOD

Väčšia časť obdobia šiestich rokov existencie Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 spadá do 2. svetovej vojny, pričom armáda nového štátu sa aj priamo zapojila do nemeckého ťaženia proti Poľsku i ZSSR. Tieto skutočnosti mali, samozrejme, dopad aj na obsah i rozsah legislatívy upravujúcej činnosť ozbrojených zložiek.

Rezort obrany patrila medzi ministerstvá, ktoré sa na Slovensku začali vytvárať až po vzniku samostatného štátu, keďže aj počas obdobia autonómie patrila medzi oblasti delegované do kompetencie celoštátnych orgánov. Vznikol 15. marca 1939, podobne ako ostatné ministerstvá na základe vládneho nariadenia č. 4/1939 Sl. z.¹ Predstavoval najvyšší úrad slovenskej armády s veliteľskou oblastnou a právnou kompetenciou. Podliehalo mu bývalé Krajinské vojenské veliteľstvo (dovtedy najvyššie veliteľstvo s administratívnou i správnu právomocou, vzťahujúcou sa na všetky veliteľstvá a útvary armády), ktorého pôsobnosť naňho prešla vládny nariadením č. 270/1939 Sl. z. z 24. októbra 1939.

Rezort obrany prešiel niekoľkými reorganizáciami. K dôležitej organizačnej zmene došlo za mimoriadnych okolností po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP), keď na základe nariadenia s mocou zákona zo septembra 1944 bolo ustanovené, že „pôsobnosť Ministerstva vnútra vo veciach verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, verejného pokoja, verejnej mravnosti, do toho počítajúc aj pôsobnosť vo veciach žandárskych a zborov uniformovanej a neuniformovanej stráže bezpečnosti, prenáša sa na čas pohotovosti štátu na ministerstvo národnej obrany.“²

Na čele rezortu sa vystriedali dvaja ministri – Ferdinand Čatloš pôsobil v oboch vládach – od vzniku samostatného štátu v roku 1939 až do roku 1944 a Štefan Haššík bol ministrom vo vláde Štefana Tisu.

Dôležitosť právneho postavenia ozbrojených zložiek vyplývala aj s faktu, že sa Slovenská republika postupne ocitla vo vojnovom stave s viacerými štátmi. S dvoma najsilnejšími veľmocami európskeho západu sa tak stalo priamym zapojením sa do útoku voči Poľsku v septembri 1939, keď s ňou Francúzsko i Veľká Británia prerušili diplomatické styky a začali ho fakticky považovať za okupované územie. Vyhlásenie vojny USA a Veľkej Británii bolo závažným porušením ústavy, keď bola okrem snemu vynechaná z tohto procesu aj hlava štátu. Podľa vládneho vyhlásenia sa Slovensko malo od 12. decembra 1941 nachádzať „vo vojnovom stave so Spojenými štátmi americkými a Veľkou Britániou“. ³ Aj pri neskoršom zapojení sa do nacistického ťaženia proti ZSSR, snem odmietol dodatočne schváliť protiústavné kroky vlády.⁴ V súvislosti s ním bol však na Slovensku vyhlásený stav brannej pohotovosti štátu, ktorý platil od 22. júna 1941 (vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR) nepretržite až do zániku štátu roku 1945.⁵

1. BRANNÉ ZÁKONY

Základnou právnou normou pre organizovanie občanov vo vojenských silách štátu bol branný zákon. Počas krátkej existencie štátu boli dokonca prijaté jeho dve právne úpravy – v roku 1940 a 1943.

Branný zákon z roku 1940 nadviazal vo viacerých otázkach na analogickú právnú normu z čias 1. ČSR. Za jeho hlavné „dobové špecifikum“ možno pritom označiť diskriminujúce včlenenie istej skupiny občanov do pracovnej služby (ako jednej z dvoch alternatív vojenskej prezenčnej služby), a to predovšetkým na základe rasového kľúča.⁶ Viaceré ustanovenia tiež v porovnaní so zákonmi z čias prvej Československej republiky

* Štúdia bola spracovaná v rámci projektu VEGA č. 1/0531/14 Vývoj notárstva, zodpovedný riešiteľ: doc. JUDr. Jiří Bílý, PhD.

1 Vládne nariadenie č. 4/1939 Sl. z.

2 Nariadenie s mocou zákona č. 137/1944 Sl. z., porov: BIELIK, František. – SOPKO, Július. Ústredné orgány štátnej moci a správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Sborník archivních prací*, roč. XIII. (1963), č. 2, s. 138.

3 Bližšie pozri: KORČEK, Ján. Slovenský štát vo vojnovom stave so západnými spojencami. In: *Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918-1945. Zborník referátov a vybraných diskusných príspevkov prednesených na vedecko-vojenskej konferencii v Trenčíne v dňoch 15.-16.1.1992. 1. časť. Trenčín 1992*, s. 71 – 73.

4 Slovenský národný archív (SNA), fond Národný súd, Tn ľud 11/47 .

5 Vyhláška č. 115/1941 Sl. z.

6 Zákon č. 85/1939 Sl. z.

viac zatažovali obyvateľstvo v jeho povinnostiach voči obrane štátu, čo bolo zapríčinené najmä vojnovým stavom v Európe. Doba prezenčnej služby sa napríklad zvýšila na 24 mesiacov a zákon tiež vláde umožňoval o dva roky zvyšovať vekové rozpätie brannej povinnosti.⁷ Gesčný parlamentný výbor bol ochotný meritórne sa zaoberať až prepracovanou verziou vládneho návrhu, v rámci ktorého urobil len niekoľko zmien, väčšinou technického, alebo štylistického charakteru. V prvom rade nesúhlasil s paušálnym zaradením Cigánov do pracovnej služby. Požiadal preto vládu, aby definovala pojem „Cigán“ a zároveň tak umožnila vojenskú službu cigánskym brancom, poukazujúc na fakt, že viaceré rodiny pochádzajúce z tohto etnika boli či už sobášmi, ale najmä spôsobom života asimilovaní medzi ostatné obyvateľstvo. Pri zaraďovaní cigánov (na rozdiel od Židov) do pracovnej služby tak mal byť rozhodujúci viac kultúrno-sociálny ako rasový aspekt. O upravenom zákone už Branný výbor snemu konštatovať, že „...branný zákon je stručný a jasný ako vojenský povel a preto odporúča, aby slávny snem osnovu jeho prijal“.⁸

Vývoj na frontoch a skúsenosti s aplikáciou právnej úpravy viedli na jar 1943 Čatlošovo ministerstvo k príprave rozsiahlych modifikácií branného zákona z roku 1940. Rezort obrany nakoniec dospel k rozhodnutiu vypracovať nanovo celú rozsiahlu právnu úpravu, namiesto novelizácie platného zákona.

K základným zmenám patrilo zvýšenie právomocí ministra národnej obrany, ktoré malo priniesť väčšiu akcieschopnosť rozhodovacieho procesu „oprávňujúce ho v rámci tohto zákona k niektorým samostatným opatreniam a rozhodnutiam...“. Zvyšovanie právomocí výkonnej moci akceptoval aj často kritický branný výbor snemu, čo zdôvodnil tým, že „...takéto splnomocnenia nie sú síce v legislatíve vo všeobecnosti vítaným zjavom, no vzhľadom na nutnosť rýchleho rozhodovania, ktoré dnešný vojenný čas vyžaduje a vzhľadom na to, že sa tu vychádza zo získaných skúseností a želateľnej pružnosti, – špeciálne v tomto zákone možno ich vrele odporúčať.“⁹ Okrem toho sa znížila o jeden rok veková hranica odvodovej povinnosti (na 19 rokov).¹⁰

Štátna moc sa rozhodla reagovať aj na formovanie exilových jednotiek československej armády v zahraničí. Formou trestnoprávneho vyrovnania sa s touto skutočnosťou bola revízia právnej úpravy tzv. politických trestných činov, ktorá obsahovala aj nové skutkové podstaty. Okrem dovtedy platnej trestnosti služby v nepriateľskom vojsku, teda postihovala aj toho „kto najíma, sprostredkuje alebo dodáva slovenských štátnych príslušníkov do služieb nepriateľského vojska alebo ozbrojeného nepriateľského zboru“.¹¹

2. PRÁVNÁ ÚPRAVA BRANNEJ VÝCHOVY

S branným zákonom úzko súvisela aj otázka brannej výchovy, s ktorou branný zákon počítal v rámci predvojenskej a povojenskej výchovy. Zákon podobného charakteru bol po dlhšej, takmer trojročnej príprave, schválený už za prvej ČSR – v roku 1937. V tomto období patrila mimoarmádna branná výchova v rôznych podobách k európskemu štandardu.¹² Dovtedy platná legislatíva 1. ČSR ohraničovala povinnosť brannej výchovy začatím školskej dochádzky, pričom na občanov starších ako 30 rokov sa vzťahovala už len povinnosť výcviku civilnej protiletectkej ochrany, ktorá trvala do dosiahnutia 50 (za istých okolností až do 60) rokov veku.¹³

7 Zákon č. 30/1943 Sl. z.

8 Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica [online] Snem Slovenskej republiky (1939 – 1945), Parlamentné tlač č. 84, 105.

Dostupné na internete:

<http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=85>

<http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=146>

9 Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica [online] Snem Slovenskej republiky (1939 – 1945), Parlamentné tlač č. 714, 721.

Dostupné na internete:

<http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=754>

<http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=761>

10 Zákon č. 30/1943 Sl. z.

11 Zákon č. 320/1940 Sl. z.; zákon č. 166/1941 Sl. z., porov.: zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.

12 ČAPLOVIČ Miloslav. *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava 2001, s. 63n.

13 Zákon č. 184/1937 Sb. z. a n.

Vládny návrh nového zákona, ktorý tento rámec podstatne rozširoval vyvolal v sneme pomerne veľký odpor. Povinne totiž podroboval každého občana od 6. do 60. roku života brannej výchove v špecializovaných útvaroch, do riadenia ktorých zasahovali až tri zložky štátnej moci: prezident, ministri vnútra a národnej obrany a nakoniec štátna strana – Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty (HSLS). Podľa názoru väčšiny poslancov sa mala vojenská výchova detí do 14 rokov realizovať v rámci školskej dochádzky. Viacerým poslancom (najmä kňazom, vyznávajúcim tradičný kresťanský pohľad na úlohu ženy v rodine) prekážal tak vysoký stupeň militarizácie spoločnosti, ktorý do polovojenských štruktúr zapájal aj ženy – matky.

Kultúrny a následne rozpočtový výbor, odmietli návrh zákona ďalej prerokovávať, odvolávajú sa na jeho formálne nedostatky (nedostatočná dôvodová správa, chýbajúce stanovisko ministerstva školstva či vyčíslenie dosahu na štátny rozpočet). K ich zamietavému stanovisku sa nakoniec pridal aj rozhodujúci, t. j. ústavnoprávny výbor, čím sa proces prijímania zákona, militarizujúceho obyvateľov štátu už od útleho veku, odložil o dva roky. V prepracovanej podobe bola nakoniec branná výchova uzákonená až spolu s novým branným zákonom na jar 1943.¹⁴

Na pôde legislatívneho zboru – Snemu Slovenskej republiky rezonovala otázka armády pravidelne. Rezortný minister predstupoval každoročne pred gesčný branný výbor, aby v dôvernom kruhu predniesol expozé o činnosti ministerstva, jeho momentálnom stave a plánoch do budúcnosti. Zaujímavosťou bolo, že vystúpenia ministra obrany sa značne líšili od informácií oficiálne prezentovaných verejnosti. Vojenská propaganda totiž väčšinou býva veľmi vzdialená od reality, keďže obvykle slúži ako jedna zo zbraní bojujúcej strany. Vystúpenia ministra Ferdinanda Čatloša sa preto konali na prísne uzavretých zasadaniach, keď z miestnosti boli vykázaní aj všetci referenti ministerstiev. Predovšetkým po dramatickom stalingradskom obrate na východnom fronte sa objektívne informácie o vývoji na bojiskách stávali čoraz nebezpečnejším artiklom, a tak je vo výborovej dokumentácii k ministrovmu vystúpeniu v novembri 1943 výslovne uvedené: „...o prednesenom expozé neboli zaznačené žiadne záznamy...“.¹⁵ Podľa zachovaných zlomkov iných záznamov Čatloš otvorene hovoril o problémoch slovenskej armády na východnom fronte, ktoré vyplývali najmä z nedostatočného materiálneho zabezpečenia. Na druhej strane zápalisto obhajoval dôležitosť účasti Slovenskej republiky vo vojne, predovšetkým vzhľadom na udržanie jej medzinárodnopolitickej pozície. Podľa zaužívanej zvyklosti minister po svojom vystúpení reagoval na otázky poslancov.

Predseda snemu M. Sokol sa spolu s väčšinou poslancov tiež snažil rôznymi prostriedkami postupne minimalizovať anabázu slovenskej armády na východnom fronte, predovšetkým prostredníctvom snahy o obmedzovanie rozpočtu armády.¹⁶ Azda najostrejšie vyjadril svoj odpor proti vojenskému angažovaniu sa slovenskej armády v roku 1944, keď sa zúčastnil na porade komitétu hospodárskych ministrov, ktorí rokovali o nemeckej požiadavke na vyslanie ďalších 11 práporov na front: „*Treba zastaviť ihneď mobilizáciu a vojakov poslať domov! (...) Páni, povedzme si to už raz úprimne, je škoda každej kvapky slovenskej krvi, ktorá vytečie za germánske záujmy.*“¹⁷

3. POLÍCIA A ŽANDÁRSTVO

K ozbrojeným zložkám štátu patrili aj polícia a žandárstvo. Krátko po vzniku štátu bola vytvorená provizórna štruktúra polície, podliehajúca ministerstvu vnútra. Modifikovala recipovanú štruktúru z čias prvej ČSR a pozostávala z dvoch nových policajných riaditeľstiev (v Prešove¹⁸ a v Žiline) a policajných úradov

14 Zákon č. 30/1943 Sl. z.

15 SNA, fond Snem Slovenskej republiky, k. 46.

16 Tamže.

17 Tamže.

18 Vyhláška ministra vnútra Slovenskej krajiny č. 34/1938 Úr. n.

(v Nitre, Banskej Bystrici, Kežmarku¹⁹, Michalovciach²⁰ a vo Zvolene). Neskôr prešla právomoc týchto úradov na orgány miestnej správy.²¹

Ministrovi vnútra podliehalo aj žandárstvo (do októbra 1939 ešte používalo český názov z čias ČSR – „četnictvo“), ktoré bolo riadené prostredníctvom osobitnej kancelárie v rámci ministerstva a jej vedúci plnil úlohu styčného dôstojníka. Na čele hierarchickej štruktúry Zboru žandárstva Slovenskej republiky stálo Hlavné veliteľstvo žandárstva, ktorému boli podriadené župné veliteľstvá, veliteľstvo žandárskeho školstva a od roku 1943 mu priamo podliehali aj oblastné veliteľstvá. Súčasťou hlavného veliteľstva bola aj Kriminálna ústredňa.²² V niektorých oblastiach (výkon bezpečnostnej služby) podliehalo žandárstvo aj orgánom miestnej správy.²³

4. PRÁVNA ÚPRAVA SLOVENSKÝCH POLOVOJENSKÝCH ORGANIZÁCIÍ

Osobitná legislatíva zakotvovala aj existenciu polovojenských organizácií, ktoré boli pridruženými organizáciami politických strán. Z príslušnosti k štátnej strane – HSLS vyplývala dôležitosť postavenia Hlinkovej gardy (HG) a Hlinkovej mládeže (HM). Postavenie a charakter HG (a analogicky aj HM) musela právna úprava riešiť z niekoľkých aspektov.

Prvým problémom bolo, že pridružená organizácia štátnej strany sa postupne posúvala do pozície štátneho orgánu. Dialo sa tak vďaka trom prebiehajúcim procesom. V prvom rade išlo o legislatívne „zoštátnenie“ materskej strany na základe ústavy a dvoch zákonov o HSLS,²⁴ ďalej pohltením (absorbovaním) pluralitného spektra kultúrnych športových a polovojenských organizácií a tiež tendenciou legislatívy poverovať ju úlohami typickými pre štátne alebo orgány alebo verejnoprávne korporácie.

Druhým závažným problémom bol vzťah HG k slovenskej armáde. Jeho problematickosť vychádzala predovšetkým z prirodzenej averzie regulérnej armády voči polovojenským organizáciám v štáte a tiež z politickej orientácie determinovanej genézou oboch organizácií. Zatiaľ čo väčšina dôstojníckeho zboru, prebratého z armády bývalej republiky, bola pročeskoslovenskej orientácie, príslušníkmi gardy boli zväčša predstavitelia radikálnych síl v rámci opozičnej autonomisticky orientovanej strany.

Tretím aspektom bolo hľadanie mechanizmu podriadenia vedenia oboch polovojenských organizácií orgánom štátu, resp. štátnej strany, ktoré sa dialo na pozadí latentného politického boja dvoch krídel vtedajšej slovenskej politiky. Tisovi prívrženci ovládajúci vedenie HSLS sa snažili o ich inštitucionálne podriadenie štátnej strane, ktoré by eliminovalo snahy o vytvorenie konkurenčného mocenského centra. Naopak, pronacistické krídlo sa snažilo o čo najväčšiu nezávislosť na strane. HG i ďalšie zložky represívneho aparátu štátu sa totiž postupne stávali mocenskou bázou radikálneho pronacistického politického krídla vtedajšej slovenskej politiky. Zmeny právnej úpravy HG sa tak stali jedným z viditeľných znakov latentného vnútropolitického zápasu.

Po viac-menej pololegálnej existencii organizácie, ktorej organizačné základy boli na základe rodobraneckej tradície položené v roku 1938, bolo potrebné postaviť jej fungovanie do zákonného rámca. Vzhľadom na úlohy, ktorými mala byť poverená v rámci štruktúr štátu, malo sa tak stať osobitnou právnou úpravou, ktorou by sa zároveň vyriešili aj vyššie uvedené otázky.²⁵

19 Vyhláška ministra vnútra č. 48/1938 Úr. n.

20 Vyhláška ministra vnútra Slovenskej krajiny č. 35/1938 Úr. n.

21 Vládne nariadenie č. 314/1939 Sl. z.; tiež: CHREŇOVÁ, Júlia. Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 (Prehľad). Bratislava 1977, s. 71.

22 LACKO, Martin – SABO, Ján. Žandár troch režimov. *Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi v rokoch 1942 – 1972*. Bratislava 2011, s. 10; CHREŇOVÁ. Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku, s. 72.

23 TIŠLIAR, Pavol. *Okresné zriadenie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Krakov 2013, s. 125.

24 Ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z.; zákon č. 245/1939 Sl. z.; zákon č. 215/1942 Sl. z.

25 K problematike genézy HG a HM pozri: SUŠKO, Ladislav. Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovanie (1938 – 40). In: *Zborník Múzea SNP II.*, 1969, s. 167 – 262; ČAPLOVIČ. Branné organizácie, s. 63n; ČAPLOVIČ Miloslav. Čs. dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939). In: *Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000*. Bratislava 2000, s. 105 – 116; BAKA, Igor. Vznik, Organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940. *Vojenská história*, roč. 8, 3/2004, s. 21 – 40.

Prvou právnou úpravou HG bolo nariadenie autonómnej vlády z 28. októbra 1938, ktoré rozpustilo polovojské organizácie ostatných politických strán a explicitne zakotvilo výlučnosť HG. Pôvodná polovojská organizácia jednej z parlamentných strán sa tak stala novým ozbrojeným zborom štátu podriadeným vláde a popri štandardných silových zložkách (armáda, polícia, žandárstvo, finančná stráž) získali jej príslušníci oprávnenie nosiť zbraň.²⁶ Následné nariadenie z 5. decembra 1938 likvidovalo pluralitu telovýchovných organizácií a ustanovilo výlučnosť existencie HG aj v tejto oblasti.²⁷ Napriek histórii svojho vzniku formálne teda nadobudla HG charakter viac štátnej ako straníckej organizácie. Do 14. marca 1939 bol hlavným veliteľom K. Sidor. Deň vzniku samostatného štátu však znamenal jeho koniec vo vysokej slovenskej politike, a tak sa jeho nástupcom sa stal na jeho formálne odporúčanie Alexander Mach.

„Provizórne“ právne úpravy malo nahradiť vládne nariadenie z 5. septembra 1939, ktoré ustanovovalo, že *„Hlinkova garda je polovojským, organizovaným zborom v rámci Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (strany národnej jednoty).“* Novým prvkom bolo povinné členstvo v HM a HG pre mužov slovenskej národnosti *„vo veku od 6 do 60 rokov, vynímajúc židov“*.²⁸ Toto nariadenie svojou radikálnosťou vyvolalo odpor, ktorý mal vnútrostranícky (umiernené krídlo HSLS), ale aj širší spoločenský (napr. konfesiónálny) záber.

Po troch mesiacoch teda bolo nahradené novým nariadením, ktoré sa vrátilo k dobrovoľnému charakteru členstva a neobsahovalo už ani formuláciu, ktorá z neho explicitne vylučovala z členstva Židov. Preformulované bolo aj poslanie gardy – zostala výchova oddaných vlastencov (ale už nie *„na život a na smrť“*), participácia (už nie výlučnosť) na brannej výchove, pozorovanie verejného života s možnosťou podávať podnety príslušným orgánom (už nie explicitné *„pozorovanie“* dodržiavania zákonov), pomocná úloha (už nie *„spolupôsobenie“*) pri udržiavaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti, pričom v nariadení z 21. decembra 1939 bola v týchto prípadoch explicitne vyjadrená podriadenosť ministerstvu vnútra i ministerstvu národnej obrany. V druhom nariadení (december 1939) už prezident nebol symbolickým najvyšším veliteľom HG, ale zostalo mu právo menovať na návrh širšieho predsedníctva HSLS hlavného veliteľa HG. Tiež v ňom bolo jasnejšie vyjadrené organizačné včlenenie HM do štruktúr HG, keď sa stala jedným z dvoch jej zborov (formálne teda HG tvorili HM a „Garda“).²⁹

Prijatie nového nariadenia, korigujúceho činnosť gardy do rámca rešpektujúceho právomoci „štandardných“ štátnych orgánov, pacifikovalo revolučný potenciál radikálov z gardy. Z ich hľadiska akoby sa len znova obnovoval konflikt s exponentmi starého československého režimu, ktorí boli bohato zastúpení v štruktúrach štátnej správy, represívneho aparátu i armády. Ako najneprijateľnejší sa im javil fakt podriadenosti gardy týmto orgánom, ktorý nová legislatíva zakotvovala. Ich prejavy nespokojnosti začali „presakovať“ z latentnej roviny aj do verejných prejavov a novinových článkov. Radikálne prejavy vyzývajúce k revolučným riešeniam zazneli aj porade župných a okresných veliteľov HG v Trenčianskych Tepliciach v prvých januárových dňoch roku 1940. Táto fáza konfliktu eskalovala demisiou hlavného veliteľa HG A. Macha, ktorú prezident J. Tiso prijal až po troch mesiacoch (21. 5. 1940) a za jeho nástupcu vymenoval Františka Galana.³⁰ Neskorší návrat A. Macha do funkcie hlavného veliteľa HG bol následkom „salzburského“ zásahu do vnútropolitických pomerov slovenského štátu v roku 1940.

O niekoľko týždňov neskôr odhlasoval snem ovládaný Tisovými prívržencami nový zákon o HG a HM, ktorý ešte zvýraznil trendy sledované decembrovým nariadením. Podriadený vzťah voči *„právnymi predpismi na to určeným orgánom pri udržiavaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti“* bol formulovaný ešte pregnantnejšie, keďže „nápomocnou“ mala byť garda *„spôsobom, ktorý určí minister národnej obrany alebo minister vnútra“*.

Podriadenosť štátnej strane bola ešte zvýraznená faktom, že hoci išlo v praxi o tú istú osobu, nepodliehala už najvyššiemu ústavnému činiteľovi, ale predsedovi strany, ktorý sa stal z titulu funkcie „najvyšším veliteľom“ s právomocou menovať hlavného veliteľa HG (opäť na návrh širšieho predsedníctva).

26 Nariadenie Slovenskej vlády č. 15/1938 Úr. n.

27 Nar. Vlády Slovenskej krajiny č. 70/1938 Úr. n.

28 Vládne nariadenie č. 245/1939 Sl. z.

29 Vládne nariadenie č. 245/1939 Sl. z.; porov.: Nariadenie s mocou zákona č. 310/1939 Sl. z.

30 LETZ, Róbert. Hlinkova slovenská ľudová strana (Pokus o syntetický pohľad). In: LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (eds.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006, s. 74n.

Novým prvkom sledujúcim podriadenie gardy strane tiež bolo, že podpredsedovia strany boli automaticky zástupcami najvyššieho veliteľa HG. Vedenie HG tvorili okrem najvyššieho a hlavného veliteľa aj náčelník štábu (po roku 1943 náčelník Hlavného veliteľstva HG) a Hlavné veliteľstvo HG. Podliehali im regionálne štruktúry – župné inšpektoráty HG (najprv ich bolo 12, neskôr 6) a okresné inšpektoráty. Do štruktúry patrili aj odborné oddelenia (osobné a organizačné, spravodajské, výcvikové, kultúrne a propagačné, sociálne a hospodárske) i osobitné služby HG (letecká, spojovacia, automobilová, dopravná).³¹

K ďalšej podstatnejším zmenám postavenia HG došlo až po potlačení SNP na jeseň 1944. Po zániku slovenskej armády sa mali jej oddiely pôvodne stať základom nových slovenských ozbrojených síl (Domobrany). V novej situácii sa už na úplne inom organizačnom základe začali formovať Pohotovostné oddiely HG (POHG). Vzhľadom na aktuálne mocensko-politické pomery sa však tieto zmeny už nediali cestou klasického legislatívneho procesu.³² Služba v POHG postupne nadobúdala charakter služby v ozbrojených silách, o čom svedčí aj nariadenie z 13. decembra 1944, ktorým boli ich príslušníci podriadení pod jurisdikciu vojenského súdnictva.³³

Zákon z roku 1940 tiež inštitucionálne osamostatnil Hlinkovu mládež, ktorej vzťah k HSĽS bol upravený analogicky ako k HG, t. j. podliehala priamo predsedovi (ktorý menoval hlavného veliteľa HM), resp. podpredsedom štátnej strany.³⁴ Organizačná štruktúra bola veľmi podobná HG. Organizácia sa rozdeľovala na dva zbory – chlapčenský a dievčenský a najvyššiemu, resp. hlavnému veliteľovi boli podriadené župné a okresné vodcovstvá.

Zákon z roku 1940 navyše zvýraznil doplnkový charakter aktivít HG a HM, t. j. jej členovia nemali byť „*hatení v riadnom konaní povinností svojho povolania alebo iných svojich zákonitých povinností*“. Fakultatívny charakter malo mať aj nosenie uniforiem HG a HM.³⁵

5. PRÁVNÁ ÚPRAVA NEMECKÝCH POLOVOJENSKÝCH ORGANIZÁCIÍ

Osobitná sieť pridružených polovojenských organizácií sa formovala aj v rámci politickej strany nemeckej menšiny – Deutsche Partei (DP). Obdobou HG a HM bola polovojenská organizácia Freiwillige Schutzstaffel (FS) a jej dorast – Deutsche Jugend (DJ). Formovať sa začala už v lete 1938 a v marci 1939 boli jej príslušníci nasadení na maďarských a poľských hraniciach. V septembri 1939 potom na slovenskom území „asistovali“ nemeckému Wehrmachtu pri ťažení do Poľska.³⁶ Ich pôsobenie bolo dodatočne legalizované vládny nariadením z 27. septembra 1939, ktoré bolo nahradené o tri mesiace novou normou. FS bola typickým prejavom výlučnosti postavenia nemeckej menšiny na Slovensku, keďže existenciu vlastných ozbrojených útvarov strán národnostných menšín všeobecná právna úprava menšinových práv nepredpokladala. Bola teda zriadená „ad hoc“ osobitnými normami, ktoré ju charakterizovali ako organizačnú súčasť DP, ktorá je financovaná aj so slovenského štátneho rozpočtu – v prvom prípade ako „*polovojensky organizovaný zbor*“ a v druhom ako „*...podľa vojenských zásad organizované zbory*“. Zároveň bola príkladom snáh o budovanie priamych exteritoriálnych väzieb medzi nemeckou menšinou a jej „materskou“ krajinou, hoci na prvom mieste deklarovala cieľ vychovávať „*oddaných mužov slovenskému štátu*“ a zároveň aj „*nemeckej národnostnej skupine na Slovensku*“. Analogicky voči HG a HM zároveň pre slovenských Nemcov vykonávali FS a DJ niektoré štátne úlohy, napríklad v oblasti povinnej brannej výchovy. Decembrová norma už zakotvila aj existenciu osobitných jednotiek Einsatztruppe (neskôr postupne súčasť ozbrojených síl iného štátu – Waffen SS), avšak bez toho, aby ich bližšie definovala. Nová právna úprava o FS a DJ sa zrodila pod tlakom DP a obmedzila sa ňou jurisdikcia slovenských štátnych orgánov nad oboma organizáciami. Pôvodne bol totiž prezident

31 Bližšie pozri: SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava 2009.

32 KORČEK, Ján. *Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava 1999, s. 158n.

33 Nariadenie č. 232/1944 Sl. z.

34 Zákon č. 166/1940 Sl. z.

35 Tamže.

36 KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945)*. Bratislava 1991, s. 159 – 160.

republiky najvyšším veliteľom FS a DJ a menoval hlavného veliteľa FS. Podľa novej normy už prezidentovi titul neprislúchal a hlavného veliteľa menoval výlučne na návrh vodcu nemeckej národnej skupiny.³⁷

V júli 1944, najmä v súvislosti s partizánskymi akciami proti nemeckým civilistom, sa vedenie DP rozhodlo založiť organizáciu na báze domobrany – Heimatschutz, ktorá sa začala reálne formovať v septembri, až po vypuknutí SNP.³⁸

ZÁVER

Legislatíva upravujúca činnosť ozbrojených zložiek v Slovenskej republike (1939 – 1945) sa vyvíjala v podmienkach štátu vo vojnovom stave, v ktorom vládol nedemokratický politický režim. Stupeň militarizácie spoločnosti, ako aj rozsah a obsah tejto legislatívy však s výnimkou rozsiahlej právnej úpravy polovojských organizácií týmto predpokladom celkom nezodpovedali.

37 Vládné nariadenie č. 240/1939 Sl. z.; porov.: vládné nariadenie č. 311/1939 Sl. z.

38 SCHVARC, Michal. Heimatschutz – medzi realitou a ilúziou (organizácia a formovanie nemeckej domobrany). In: LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III*. Trnava 2004, s. 301 – 325.

PORUŠENIE PRÁVA BOJUJÚCIMI ŠTÁTMI PRI OZBROJENÝCH KONFLIKTOCH A JEHO HISTORICKÝ KONTEXT

MARTIN SKALOŠ
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ
BYSTRICI, PRÁVNICKÁ FAKULTA

ÚVOD

Právo ozbrojených konfliktov ako odvetvie medzinárodného práva je podriadené normám medzinárodného práva, ako aj sankciám za ich porušenie. A tak, v súlade s medzinárodno-právnou zodpovednosťou, štát musí nahradiť škody, ktoré spôsobil porušením práva ozbrojených konfliktov. Medzinárodná konferencia o ochrane vojnových obetí (Ženeva, 30. 08. – 01. 09. 1993) potvrdila, že štáty, ktoré porušili medzinárodné humanitné právo, musia nahradiť všetky odôvodnené škody. Valné zhromaždenie OSN ohľadne konfliktu v bývalej Juhoslávii uviedlo, že štáty budú zodpovedať za porušenie ľudských práv, ktorého sa dopustili ich predstavitelia na vlastnom území alebo na území iných štátov. Rozsah tejto zodpovednosti v rámci ozbrojených konfliktov má špecifiká, ktoré závisia od toho, či je konkrétny konflikt medzinárodný alebo vnútroštátny.¹

1. MEDZINÁRODNOPRÁVNÁ REGULÁCIA OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Existujú dva základné medzinárodné stavy – stav mieru a stav vojny. Každému z nich zodpovedá svojbytný systém pravidiel medzinárodného práva. Pravidlá vedenia vojny existovali ešte skôr ako medzinárodné právo získalo ucelenú podobu.²

Vojnovým právom v širšom zmysle slova (*ius belli*) sa podľa tradičného medzinárodného práva vysvetľovalo celé osobitné odvetvie medzinárodného práva, obsahujúce všetky pravidlá, týkajúce sa vojny. Toto odvetvie zahŕňalo jednak právo na vojnu (*ius ad bellum* – právo na vojnu predstavujú pravidlá, normy medzinárodného práva, regulujúce subjektívne právo štátu siahnuť po vojne³) a právo platné v priebehu vojny (*ius in bello* – vojnové právo v užšom zmysle stanovuje práva a povinnosti štátov počas ozbrojeného konfliktu⁴). Dnes sa toto odvetvie skôr označuje presnejšie ako právo ozbrojených konfliktov.⁵

Ius belli – vojnové právo v širšom zmysle⁶ tvoria pravidlá upravujúce postavenie bojujúcich strán i neutrálnych štátov, ako aj postavenie jednotlivcov počas vojny a ozbrojených konfliktov. Vojnové právo obmedzuje voľnosť bojujúcich štátov vo výbere prostriedkov a spôsobov vedenia vojny na základe zásady vojnovkej účelnosti a zásady humanity.⁷

Medzinárodné právo ozbrojených konfliktov (*ius in bello*) tvoria dve skupiny pravidiel. Prvú z nich predstavujú Haagske dohovory z rokov 1899 a 1907 a druhú Ženevské dohovory z rokov 1949 a 1977. Tieto medzinárodné dokumenty majú obligatórnu povahu, pretože uplatňovanie ich pravidiel je pre bojujúce strany záväzné a nie je založené na princípe reciprocity.⁸

Medzinárodné právo ozbrojených konfliktov je obsahovo „neutrálne“, pretože je určené na rovnaké a nediskriminačné používanie všetkými bojujúcimi stranami bez ohľadu na to, či niektorá z nich začala konflikt v súlade alebo v rozpore s *ius ad bellum*. V praxi to znamená, že žiadna z bojujúcich strán nemôže ospravedlňovať porušovanie pravidiel ozbrojených konfliktov s poukazovaním na to, že druhá bojujúca strana začala ozbrojený konflikt v rozpore s medzinárodným právom.⁹

Ozbrojený stret proti sebe stojacích územných suverénov neprebíha v anarchii, ale je právne regulovaný. Opodstatnenosť vojnového práva neustúpila ani potom, čo uplatnenie ozbrojenej sily v medzinárodných stykoch stratilo pôvodnú voľnosť a stalo sa kogentne postihovaným protiprávnym konaním.

1 MRÁZ, S.: Medzinárodná zodpovednosť bojujúcich štátov. In: Medzinárodné vzťahy: vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov EU, 2003, roč. 1, č. 2, s. 83.

2 TÜRKE, D.: Základy mezinárodního práva. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010, s. 453.

3 MRÁZ, S.: Základy medzinárodného práva verejného. Bratislava: Akadémia policajného zboru SR, 1996, s. 164.

4 KRÁLIK, J. a kol.: Heslár verejného práva. Výkladový slovník. Bratislava: Eurounion, 2005, s. 288.

5 MRÁZ, S.: Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, s. 485.

6 TOMKO, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava: Obzor, 1988, s. 358.

7 KULAŠÍK, P. a kol.: Slovník bezpečnostných vzťahov. Bratislava: Smaragd, 2002, s. 223.

8 KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 440.

9 KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 445.

Subjektívne právo viesť proti agresorovi ozbrojené akcie odvetdy realizuje už len strana donucujúca agresora zastaviť jeho konanie. Avšak aj agresor je potom zaviazaný rešpektovať pravidlá ním začatého ozbrojeného konfliktu. Zatiaľ čo samotné pristúpenie k nepriateľstvu postaví z právneho hľadiska jeho účastníkov proti sebe, jeden predstavuje stranu konajúcu protiprávne, teda agresora, druhý je vykonávateľom svojho subjektívneho oprávnenia k donúteniu agresora, v priebehu ozbrojeného konfliktu sú v postavení rovnom, pretože obe strany sú rovnako viazané dodržiavať pravidlá vojnového práva.¹⁰

Lauterpacht kontroverzne označil právo ozbrojených konfliktov ako „medzeru medzinárodného práva“, pretože je vraj najmenej dodržiavaným a najteoretickejším odvetvím nielen medzinárodného práva, ale práva ako takého.¹¹

Často sa prezentuje názor, že aj pravidlá medzinárodného práva pre vedenie bojových operácií sa v skutočnosti nikdy nedodržiavali. Všetky významné ozbrojené konflikty boli totiž údajne vždy sprevádzané nerozlišujúcim bombardovaním a napádaním civilných objektov. Veľmi často sa však zabúda na skutočnosť, že vo vojne bohužiaľ vždy dochádza k omylom, nepresnostiam v plánovaní, identifikácii cieľov a podobne. Vojna je sama osebe násilím, ktoré vyúsťuje do utrpenia, avšak základné pravidlá pre vedenie bojových operácií v ozbrojených konfliktoch napokon preukázali svoju opodstatnenosť a realistickú povahu.¹²

2. POČIATKY MEDZINÁRODNOPRÁVNEJ REGULÁCIE

História ľudstva je z veľkej časti históriou vojen a potvrdzuje, že výdobytky ľudského umu sa v rôznych technických disciplínach po prvýkrát obvykle uplatňujú vo vojenskej oblasti pre potreby nových, účinnejších zbraní. Tým sa vojny stávali krutejšími a počet obetí vojen neustále narastal. Až následne sa štáty pokúšali prostredníctvom medzinárodného práva o ich prípadné obmedzenie či zakázanie. Napriek vývoju medzinárodného práva až do začiatku 20. storočia prakticky neexistovali pravidlá medzinárodného práva, upravujúce podmienky, za ktorých možno začať vojnu.¹³

Úprava práv a povinností strán počas ozbrojeného konfliktu vznikala postupne ako súbor vojnových zvyklostí, pričom rozhodujúcim obdobím pre ich formovanie sa stala druhá polovica 19. storočia. Takto sformované pravidlá (zvyklosti a medzinárodné obyčaje) sa medzinárodné spoločenstvo na začiatku 20. storočia pokúsilo skompletizovať a dať im písomnú podobu. Stalo sa tak počas prvej a druhej Haagskej mierovej konferencie v rokoch 1899 a 1907, keď bolo prijatých celkovo 14 medzinárodných dohovorov upravujúcich jednotlivé otázky pozemnej a námornej vojny, ako aj neutralitu.

Najvýznamnejší z nich je štvrtý Haagsky dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny, ku ktorému je pripojený Poriadok pozemnej vojny. Norimberský vojenský tribunál v roku 1946 a Tokijský vojenský tribunál v roku 1948 potvrdili, že pravidlá obsiahnuté v tomto dohovore sú písomným vyjadrením obyčajových pravidiel a zvyklostí uznávaných civilizovanými národmi počas ozbrojených konfliktov. Zatiaľ čo pôvodne sa tento systém označoval ako medzinárodné vojnové právo, v súčasnosti je známy ako medzinárodné právo ozbrojených konfliktov.

a) Vznik moderného humanitárneho práva

Aj v období pred vznikom medzinárodného humanitárneho práva v dnešnom ponímaní sa vyskytlo pomerne veľké množstvo snáh o akúsi právnu reguláciu vojen. Toto úsilie je rovnako staré ako vojna sama. Vojna bola v minulosti chápaná ako tradičný spôsob, resp. prostriedok riešenia vzťahov. Pravidlá regulujúce vojnu na rozdiel od súčasnosti ešte nevychádzali predovšetkým zo zásad ľudskosti a civilizovanosti, ale ich cieľom boli zo začiatku skôr taktické, ekonomické alebo hospodárske záujmy štátov (napríklad zákaz tráviť studne, zákaz zabíjania rukojemníkov ako budúcich otrokov a pod.).

10 ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s.681.

11 MRÁZ, S.: Zodpovednosť za porušenie práva pri ozbrojených konfliktach. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007. s.7.

12 FUCHS, J.: Zakladní pravidla mezinárodního práva pro vedení bojových operací. In: Právník, 2006, roč. 145, č. 1, s. 85.

13 KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 439.

Zásady vedenia vojny mali v prevažnej miere podobu obyčají a zvyklostí dodržiavaných počas ozbrojeného konfliktu. Prvé pokusy o pravidlá regulujúce vojnu zaznamenávame už u starovekých civilizácií. Patria sem napríklad Chammurapiho zákoník, staré hinduistické texty v knihe Manu, dielo čínskeho spisovateľa Sun Tzu nazvané Umenie vojny alebo zbierka vojnových zákonov vydaná západorímskym cisárom Mauritiusom s názvom Strategica a mnohé ďalšie. Dokonca určité pravidlá vojny obsahujú aj náboženské knihy hlavných náboženstiev Biblia a Korán, resp. šaría.

Jednou z najznámejších právnych pamiatok je zachovanie zákonníka kráľa Chammurapiho. Tento babylónsky kráľ napísal kódex Chammurapiho, ktorý sa týkal ochrany slabých proti útlaku silných a ktorý apeloval, aby zajatci boli prepustení po zaplatení výkupného. Z najznámejších zachovaných písomných zmlúv medzinárodného charakteru je zmluva medzi Egyptom a Chetitskou ríšou, konkrétne medzi panovníkmi, na egyptskej strane faraónom Ramsesom II. a chetitským panovníkom Chattušilišom III. z roku 1278 pred n. l. Táto zmluva bola spečatená sobášom s dcérou chetitského panovníka a ukončila tak storočné vojny Egyptanov s Chetitmi. Svojím obsahom bola predovšetkým mierovou zmluvou a spojeneckou dohodou, pretože obidvaja panovníci si tak navzájom sľúbili poskytnúť pomoc proti vonkajším nepriateľom.¹⁴

V tomto období boli položené aj prvé a najväčšie základy vojnového práva v zákonoch Manu, ktoré boli jedným z najrozšírenejších staroindických textov o zvykoch, morálke a práve. Pravidlá, ktoré boli uvedené v tomto diele, ovplyvnili vývoj diplomatického práva, lebo obsahujú ustanovenia o vysielaní poslovov do inej krajiny pri osobitných príležitostiach, napríklad pri uzatváraní mierových zmlúv. Ďalej tiež obsahuje pravidlá, ktoré sa týkajú náboženskej povahy vedenia vojny. Cieľom bolo znížiť ničivé dopady konfliktu tak, aby vojenské oddiely nemali neobmedzenú voľnosť vo voľbe prostriedkov proti nepriateľovi. Už v tomto období bolo zakázané zabiť alebo zraniť zajatcov, ranené a neozbrojené osoby, či osoby prosiace o milosť a používať jedovaté alebo ozubené šípy. Veľmi sa poukazovalo na nutnosť ušetriť roľnícke obyvateľstvo.

V Číne bol pôvodne zavedený systém právnych obyčajov a medzinárodných zmlúv. Myslenie obyvateľov na tomto území bolo značne ovplyvňované zdvorilosťnými a náboženskými pravidlami. Jednou z hlavných postáv, ktorá sa zaoberala vojnovým právom, bol Lao-c', ktorý vystupoval proti nespravodlivým vojnám. Ďalej Muo-Ti, ktorý učil o neprípustnosti dobyvačných vojen. Konfucius, najznámejší staroveký čínsky mysliteľ, poukázal na potrebu svetovej medzinárodnej organizácie. Z aktívnej diplomatickej činnosti, ktorú štáty starej Číny vykonávali, bola uzatvorená v roku 546 pred n. l. prvá zmluva o neútočení.

Vojny v starovekých gréckych mestských štátoch boli obzvlášť kruté, pričom vo vojne bolo dovolené zabíjať zajatcov a súčasťou vojnového práva bolo aj dovolenie brať do otroctva vojakov, ženy alebo deti, avšak zakázané bolo búranie chrámov. Gréci viedli vojnu podľa toho, kto bol ich nepriateľ. To znamená, že ak medzi sebou bojovali grécke mestské štáty, vojny boli vedené relatívne humánne a naopak vojny s nepriateľmi mimo ich civilizácie, napríklad s Peržanmi, boli vedené mimoriadne kruto.

Počas vojny alebo mieru dodržiavali grécke mestské štáty určité pravidlá a obvyklá bola aj arbitráž. Z tohto obdobia je zmluva o pokojnom riešení medzinárodných sporov z roku 421 pred n. l., uzavretá medzi Aténami a Spartou na 30 rokov mierového spolužitia. V nej bolo stanovené, že každý ďalší spor medzi obidvoma mestskými štátmi sa má riešiť podľa práva, a to súdom, ktorý si sporné strany zvolia. Zmluva obsahovala aj stáleho rozhodcu pre spory medzi zmluvnými stranami.

Rím sa podieľal na rozvoji vojnového práva, ktoré presadzovalo výslovne expanzívne ciele. Veľmi známy je Cicerov výrok: „Vo vojne právo mlčí.“ Rimania používali štyri dôvody pre vojnu:

- porušenie rímskeho domína, teda vlastných práv;
- ublíženie vyslancom, nedotknuteľnosť parlamentárov;
- porušenie zmlúv;
- podpora, ktorú poskytol štát doposiaľ priateľský nepriateľovi Ríma.¹⁵

14 Bližšie pozri HERYNK, J. – VLČEK, Z.: Vybrané teze z mezinárodního humanitárního práva. Vyškov: Vysoká vojenská škola pozemního vojska – Fakulta řízení vojenských systémů, 1996, s. 5.

15 KADLECOVÁ, M. a kol.: Právní dějiny. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 686.

V prípade, kedy štát poskytol primeranú satisfakciu, bola vojna ospravedlnená. Rimania poskytovali svojím zajatcom právo na život. Na rozdiel od práva vojnového v Indii, rímske právo na vojnu zakazovalo len používanie jedu, a preto boli vojnové konflikty riešené neobyčajne kruto. Vojne predchádzalo vyslanie poslov, ktorí vzniesli obžalobu a požadovali zadostučinenie. Pokiaľ ju nedostali, nasledovala 33-denná čakacia lehota. Po skončení bolo prijaté rozhodnutie o vyhlásení vojny. Vojna mohla skončiť prímerím, mierovou zmluvou, kapituláciou alebo dobytím územia.

Ani v období stredoveku sa však vo vojnovom práve nedosiahol pokrok. Vojny boli vedené príliš kruto a nerobili sa rozdiely medzi normálnym obyvateľstvom a vojakmi. Ranení a chorí boli bez práv a ponechaní osudu. Mestá sa vypaľovali a lúpili. Ten, kto zajal nejakého zajatca, mohol s ním naložiť podľa svojho uváženia.

Postoje cirkvi vzhľadom na ovplyvňovanie alebo právnu reguláciu vojnového konfliktu možno rozdeliť na dve časti. Na jednej strane cirkev veľmi tvrdo zasahovala proti inovercom a náboženské boje boli vedené priam až fanaticky. Na strane druhej cirkev zakazovala niektoré spôsoby vedenia vojny, bojovať v určité dni alebo sviatky a ponúkala útočisko v kostoloch alebo chrámoch.

Cirkvi patrili aj prvé pokusy kodifikovať vojnové právo na konciloch, kde boli dohodnuté pravidlá, ktoré chránili určité kategórie osôb pred útokmi bojujúcej armády. Ochrana sa týkala predovšetkým žien, roľníkov, študentov, detí a obchodníkov, ale aj poľnohospodárskeho dobytku alebo rôznych remeselníckych nástrojov. Ďalej cirkev na Lateránskom koncile zakázala používanie lukov a kuší. Použitie jedu, trávenie studní alebo zneužitie cudzej vlajky sa pokladalo za neprípustné. Inak v tomto období použitie akýchkoľvek vojnových prostriedkov nepodliehalo žiadnemu obmedzeniu. Po skončení vojnového konfliktu alebo pri vojnovej okupácii bol väčšinou skonfiškovaný súkromný a štátny majetok a bojaschopné obyvateľstvo bolo donútené bojovať.

Aj v tomto období boli niektorými panovníkmi alebo kniežatami vypracované idey o vytvorení mierových organizácií. Tieto plány však boli vo svojej dobe utopické a skôr neuskutočniteľné. Za významný, ale skôr nadčasový projekt možno pokladať dielo Antonia Mariniho z Grenoblu, ktoré sa týkalo univerzálnej mierovej organizácie.

Vojna medzi kresťanskými štátmi sa mala prehlásiť za protiprávnu. Pokiaľ by došlo k napadnutiu jedného člena tohto spolku iným štátom, tak ostatní členovia spolku mali byť viazaní ho vojensky a finančne podporiť. Pokiaľ by spory vznikli medzi členmi dohody, mali sa zaviesť obligatórne sprostredkovacie a urovnávacie rokovania. Štruktúra tohto spolku sa v mnohom zhoduje s princípmi Európskej únie. Pôvodný Mariniho návrh na ustanovenie vojnového spolku proti Turkom nahradila širšia a závažnejšia koncepcia mierovej únie európskych panovníkov – mierový projekt českého panovníka Juraja z Poděbrad. Ďalšiu myšlienku mierového zjednotenia národov mal Dante Alighieri, ktorý tvrdil, že jedine mierová organizácia môže ľudstvu zabezpečiť rozvoj ich intelektuálnych a mravných hodnôt.

V stredoveku platilo právo silnejšieho a ten, kto vojnu vyhral, sa už viac nestaral o katastrofálne dopady. Vlastne možno povedať, že až do konca 19. storočia tradičné medzinárodné právo neobsahovalo žiadnu pozitívne právnu normu, ktorá by akékoľvek použitie ozbrojenej sily zakazovala alebo by ju aspoň obmedzovala.

V období medzinárodného práva tradičného (od polovice 17. stor. do polovice 19 stor.) vojna nebola zakázaná, vo vojne záležalo na tom, kto bol víťazom, po vojnách nasledovali mierové rokovania, vznikali mierové zmluvy, ktoré boli často nejakým diktátom víťaza, boli výhodné najmä pre neho.

Rozvíja sa koncept tzv. spravodlivej vojny – snaha ospravedlňovať vojnu, koncept spravodlivej vojny sa nikdy nestal právne záväzným, rovnako bolo rozhodujúce, kto vo vojne zvíťazil – často teda i ten, ktorý spravodlivý dôvod k útoku nemal, ale vojnu vyhral, si diktoval podmienky, zaberal územie a pod.

V 18. storočí sa nad vedením vojny zamýšľal Jean-Jacques Rousseau vo svojom učení o spoločenskej zmluve. Podľa tohto učenia vojna nie je vzťahom človeka k človeku, ale je vzťahom medzi štátmi, v ktorom sa jednotlivci stávajú nepriateľmi len náhodou, to nie však ako ľudia, ale ako vojaci. Z toho logicky vyplýva, že na vojakov možno útočiť, len pokiaľ sami bojujú, a len čo zložia zbrane, stávajú sa opäť ľudskými bytosťami. Takto boli položené filozofické základy pre vznik moderného medzinárodného humanitárneho práva, ku ktorému došlo v polovici 19. storočia.

Pri zrode moderného medzinárodného práva humanitárneho stáli dve osobnosti – švajčiarsky štátny občan Henry Dunant a nemecký emigrant v USA Francis Lieber. Myšlienka zavedenia ochrany lekárskeho personálu, aby aj za ozbrojeného konfliktu mohol plniť svoje poslanie, viedla k prijatiu prvých skutočných medzinárodných zmlúv vrátane Ženevského dohovoru z 22. augusta 1864, a myšlienka založenia nestrannej ľudomilnej organizácie, ktorej hlavným poslaním malo byť práve starostlivosť o obeť ozbrojených konfliktov, viedla k vzniku Medzinárodného výboru Červeného kríža (1880). Takto boli položené základy tzv. „ženevského práva“.¹⁶

O modernom medzinárodnom humanitárnom práve môžeme hovoriť od podpísania ženevského dohovoru o zlepšení osudu ranených a chorých v poľných armádach z roku 1864¹⁷, ktorý sa stal základom pre neskoršiu kodifikáciu medzinárodného humanitárneho práva. Dohovor bol ďalej revidovaný v rokoch 1906, 1929, 1949 a doplnený Dodatkovým protokolom I. z roku 1977.

Na druhej strane Atlantického oceánu americké ministerstvo vojny vydalo v roku 1863 všeobecný rozkaz č. 100, inak známy ako Lieberov kódex, ktorý položil základy tzv. „haagskeho práva“. Lieberov kódex je výsledkom prieniku osvietenského racionalizmu do sféry ozbrojeného konfliktu a jeho najväčší teoretický prínos spočíva vo vytýčení vojenskej nevyhnutnosti ako základného pravidla na obmedzenie násilia. Jeho vplyv ďaleko presiahol hranice USA. Stal sa predlohou pre viacero vojenských manuálov iných štátov a významne prispel k dohodnutiu Petrohradskej deklarácie (1868), ktorá zakázala výbušné strely ľahšie ako 400 g, pretože spôsobujú nadmerné útrapy. Rovnako Lieberov kódex inšpiroval Bruselskú deklaráciu z roku 1874, ktorá sa ďalej stala inšpiračným zdrojom pre haagske dohovory z roku 1899 a 1907.

Požiadavka humanizácie vojny sa neskôr odrazila i v Haagskych dohovoroch z rokov 1899 a 1907, ktoré zakotvili základné pravidlá a normy platné v pozemných vojnách, a tvoria základ Haagskeho práva. Nové formy nepriateľstiev, sústavné zdokonaľovanie prostriedkov a spôsobov vedenia vojny a skúsenosť s prvou svetovou vojnou podnietili ďalšie kodifikačné úsilie v tejto oblasti, ktoré sa pretavilo do veľkého množstva dohovorov prijatých v období do druhej svetovej vojny, aj keď je potrebné konštatovať, že po prvej svetovej vojne došlo, najmä vplyvom Spoločnosti národov, k istému spomaleniu nastúpeného trendu v kodifikačnom úsilí humanitárneho práva.

b) Kodifikácia moderného medzinárodného humanitárneho práva

V roku 1899 prebehla v Haagu mierová konferencia. Z iniciatívy Ruska sa v Haagu zišli členovia zastupiteľských štátov na I. Haagskej mierovej konferencii. Jej cieľom bola humanizácia vedenia vojen a tiež zakázanie výroby a použitia niektorých zbraní. Hlavnou zásadou haagskych dohovorov je, že bojujúce strany nemajú neobmedzené právo na voľbu prostriedkov a spôsobov vedenia vojny a že nepriateľstvo v ozbrojenom konflikte nemá prekračovať stanovené medze. Ďalším prínosom bolo dovtedajšie zhrnutie praxe o vedení pozemných vojen v Dohovore o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny.

Na tejto konferencii boli prijaté 3 zásadné dohovory:

- O pokojnom riešení medzinárodných sporov;
- O zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny;
- O rozšírení Ženevskej konvencie (1864) na vojnu na mori.¹⁸

Po prvej haagskej konferencii začalo nadobúdať význam mierové hnutie, ktorého cieľom bolo urovnanie všetkých medzinárodných sporov arbitrážou alebo rozhodnutím medzinárodného súdu. V dôsledku toho bolo uzatvorených mnoho rozhodcovských zmlúv a Stály rozhodcovský súd, ustanovený v Haagu, vydal v roku 1902 svoj prvý a v roku 1914 svoj pätnásty nález.

16 ONDŘEJ, J. – ŠTURMA, P. – BÍLKOVÁ, V. – JÍLEK, D. et al., Medzinárodní humanitární právo. Praha: C.H. Beck, 2010, s. 95.

17 Tento prvý Ženevský dohovor bol uzavretý na prvej ženevskej konferencii zvolanej švajčiarskou vládou 8. 8. 1864.

18 Boli prijaté aj ďalšie dokumenty, napríklad o zákaze vrhania striel z lietadiel, o zákaze striel s jedovatými plynmi, o zákaze striel upravených tak, aby sa v tele roztriešili, a tým spôsobili kruté bolesti (tzv. strely dum-dum).

Ďalším, veľmi dôležitým medzníkom, ktorý bol uskutočnený v tomto období, bola II. Medzinárodná mierová konferencia. Konala sa v Haagu v r. 1907. Konferencia nadviazala na konferenciu z r. 1899. Všetky akty z r. 1899 boli revidované a ďalej rozvinuté.

Hlavným výsledkom konferencií v Haagu bolo prijatie dohovorov a ďalších dokumentov v oblasti vojnového práva – základ kodifikácie vojnového práva. Vojnové právo samo o sebe nezakazuje použitie sily, nezakazuje vojnu, ale určitým spôsobom koriguje túto oblasť, zakazuje určité postupy vo vojne, snaží sa zmierňovať zbytočné utrpenie. Dokonca vojnové právo ani nerozlišuje útočníka a napadnutého, všetky pravidlá vojnového práva platili rovnako pre všetkých adresátov.

Konferencie v Haagu neboli výsledkom žiadneho ozbrojeného konfliktu, štáty sa stretli v snahe riešiť určité otázky medzinárodného záujmu. Stretli sa štáty nielen európske a ich postavenie na konferenciách bolo rovnaké. Mala sa konať ešte tretia haagska mierová konferencia v roku 1915, ale tá sa kvôli vojne nekonala.

Po skončení prvej svetovej vojny došlo k nevyhnutným mierovým rokovaniam. Hlavnou postavou týchto rokovaní bol prezident USA Thomas W. Wilson. V roku 1918 (8. januára) predniesol text, ktorý je dnes známy pod názvom Štrnásť bodov prezidenta Wilsona. V týchto 14. bodoch prezident Wilson navrhol modely vzájomného správania sa krajín. Reagoval na dlhotrvajúce problémy a vznikajúce konflikty v medzinárodných vzťahoch. K najdôležitejším bodom patrí posledný 14. bod, ktorý predznamenal vytvorenie Spoločnosti národov.¹⁹

Výsledkom Parížskej mierovej konferencie v roku 1919 bola Versailleská mierová zmluva, ktorej súčasťou je Pakt Spoločnosti národov (zmluva zakladajúca Spoločnosť národov). Versailleská mierová zmluva potvrdila zodpovednosť nemeckého cisára Wilhelma II. za porušenie pravidiel medzinárodného vojnového práva.²⁰ Pakt Spoločnosti národov ešte vojnu nezakazuje, v pakte sa stretávame s chápaním vojny legálnej a vojny nelegálnej.

Štáty majú povinnosť najskôr vyvinúť snahu riešiť problémy mierovou cestou (tu je už povinnosť, predtým to bola iba akási alternatíva, doporučené) použitím arbitrážneho konania či cez Radu bezpečnosti. Ak zlyhá riešenie Rady bezpečnosti, môžu sa uchýliť k vojne, potom je to vojna legálna. Pokiaľ by sa k vojne pristúpilo hneď, bola by to vojna nelegálna.

Mechanizmus Spoločnosti národov ako reagovať na vojnu legálnu bol slabý, v Pakte nebolo uvedené, kto posúdi, či išlo o nelegálnu vojnu. Vychádzalo sa z toho, že toto určia štáty, navyše sa vychádzalo z toho, že ostatné štáty automaticky prerušia všetky styky s porušiteľským štátom (automaticky bez toho, že by došlo k nejakému rozhodnutiu). Počítalo sa aj s tým, že by Rada bezpečnosti navrhla nejaké doporučenia vojenského zásahu.

Takzvaný Ženevský protokol z roku 1924 zakotvoval princíp zákazu útočnej vojny, avšak nevstúpil do platnosti z toho dôvodu, že neboli ratifikované všetky zmluvy. Vylúčenie ozbrojenej vojny bolo definitívne zavedené až neskôr a to v roku 1928, čo uvádzal Briand-Kelloggov pakt:

- prvá zmluva, ktorá zakazuje útočnú vojnu ako prostriedok politiky štátov
- povinnosť riešiť spory pokojnými prostriedkami
- nebol vytvorený žiadny mechanizmus, ktorý by zabezpečil dodržiavanie tohto paktu (Spoločnosť národov bola neskôr už veľmi slabá, nemohla realizáciu tohto paktu zabezpečiť)
- odvtedy môžeme hovoriť aj o práve na sebaobranu (súvisí so zákazom útočnej vojny); ťažko rozlíšiť hranicu medzi sebaobranou a nejakou represiou.

V roku 1928 bol prijatý aj Generálny pakt o pokojnom riešení medzinárodných konfliktov, ktorý ďalej rozvíjal možnosti riešenia konfliktov za pomoci arbitráže a prípadného možného odovzdania konfliktov, ktoré neboli vyriešené, a to Stálemu dvoru medzinárodnej spravodlivosti.

Po 2. svetovej vojne (1945) na základe Charty OSN vzniká Organizácia spojených národov. Charta obsahuje zákaz použitia sily a hrozby silou (nielen použitie sily, ale aj hrozba silou znamená porušenie

19 WAISSOVÁ, Š.: Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 20 – 21.

20 KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2004, s. 26.

medzinárodného práva) a vytvára normatívne základy práva medzinárodnej bezpečnosti (vytvorený mechanizmus kolektívnej bezpečnosti, ktorý má zabezpečovať dodržiavanie noriem medzinárodného práva).

Zásada zákazu použitia sily a hrozby silou je obsiahnutá v čl. 2 ods. 4 Charty OSN. Ide o zákaz formulovaný pomerne stručne. Formulácia zákazu použitia sily vyvoláva rôzne interpretačné otázky (napr. ako chápať samotnú silu, ako chápať územie). Na výklad zásad, ktoré sú obsiahnuté všeobecne v Charte, slúži Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi z roku 1970, prijatá Valným zhromaždením. Deklarácia nie je právne záväzná.

Charta zakazuje použitie sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti štátu. Zákaz hrozby a použitia sily je v súčasnosti považovaný za výraz všeobecného obyčajového medzinárodného práva a teda práva záväzného pre všetky štáty (túto myšlienku použil Medzinárodný súdny dvor v roku 1986 v prípade sporu USA a Nikaraguy). Ozbrojená sila môže byť použitá ako sila nepriama, štát môže podporovať napr. teroristov (aj v tomto zmysle ide o použitie sily a porušenie medzinárodného práva).

Existujú prípady dovoleného použitia sily (3 prípady legálneho použitia sily v Charte OSN). Štáty sú odvtedy oprávnené siahnuť po vojenskej sile proti druhému štátu len v týchto prípadoch:

- ak sa zúčastnia na ozbrojenej akcii proti útočníkovi na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN podľa kapitoly VII Charty OSN,
- ak sa zúčastnia na vojenskej akcii proti útočníkovi v rámci regionálnej organizácie, keď na to boli Bezpečnostnou radou OSN splnomocnené,
- pri výkone práva individuálnej alebo kolektívnej sebaobrany proti ozbrojenému útoku druhého štátu podľa čl. 51 Charty OSN.

Tento vývoj viedol k tomu, že z pôvodného subjektívneho práva na vojnu vôbec, teda aj útočnú, zostalo po zákaze použiť vojenskú silu len právo štátu viesť obrannú vojnu.²¹

Štát má právo sa v prípade ozbrojeného útoku brániť – právo na sebaobranu je jediný dôvod pre legálne použitie sily uvedený v Charte OSN. Právo na sebaobranu môže byť individuálne i kolektívne, systém kolektívnej bezpečnosti v podobe Bezpečnostnej rady – Bezpečnostná rada môže rozhodnúť o použití ozbrojenej sily. Bezpečnostná rada môže splnomocniť nejaký oblastný orgán alebo oblastnú medzinárodnú organizáciu, aby použila ozbrojenú silu.

V praxi možno nájsť aj snahy o iné dôvody použitia ozbrojenej sily – napr. krajná núdza (krajná núdza nie je upravená v Charte OSN); krajná núdza sa uplatňuje väčšinou v prípadoch bez použitia ozbrojenej sily a humanitárna intervencia – zásah aj bez súhlasu Bezpečnostnej rady (tento zásah má smerovať k záchrane životov, nie proti danému štátu).

V prípade humanitárnej intervencie v Juhoslávii nešlo o sebaobranu a preto bol na ňu potrebný mandát Bezpečnostnej rady OSN, ktorý v prípade Juhoslávie udelený nebol – porušenie medzinárodného práva, sporné použitie bojových prostriedkov ako aj fakt, že dopad na civilné obyvateľstvo mohol prevýšiť vojenskú výhodu.

Dôsledky druhej svetovej vojny, nárast civilných obetí vojny a nedostatky v platnej právnej úprave vedenia ozbrojených konfliktov boli impulzom k ďalšiemu kodifikačnému úsiliu, ktorého výsledkom boli štyri ženevské dohovory z roku 1949. Reakciou na nové trendy vo vývoji právnej úpravy medzinárodných ako aj vnútroštátnych konfliktov sú dva Dodatočné protokoly k ženevským dohovorom z roku 1949, prijaté na diplomatickej konferencii v Ženeve v rokoch 1974 – 1977²² a Dodatočný protokol z roku 2005.

Štyri Ženevské dohody o ochrane obetí ozbrojených konfliktov z roku 1949:

- Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli,
- Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených, nemocných a stroskotancov ozbrojených síl na mori,
- Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami a
- Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny.

21 MRÁZ, S.: Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007, s. 485 – 486.

22 KRÁLIK, J.: Ženevské dohovory a Dodatočné protokoly (Medzinárodné humanitné a vojnové právo). Bratislava: Úvaha, 2002, s. 4 – 6.

Dohovory z roku 1949 boli pozmenené troma dodatkovými protokolmi:

- Protokol I (1977): Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov
- Protokol II (1977): Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter
- Protokol III (2005): Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o prijatí ďalšieho rozoznávacieho znaku (znakom je dodatočný emblém – Červený kryštál – ktorý má rovnaký medzinárodný štatút ako emblémy Červeného kríža a Červeného polmesiaca).

Tieto štyri Ženevské dohovory obsahujú spolu 450 článkov a so 150 článkami Dodatkových protokolov z roku 1977 tvoria tzv. Chartu humanity a sú hlavným nástrojom práva ozbrojených konfliktov.

Pri problematike práva ozbrojených konfliktov sa môžeme stretnúť s pojmom Miniatúrny dohovor. To je neoficiálne označenie pre spoločný článok 3 všetkých Ženevských dohovorov z roku 1949. Tento zaväzuje zmluvné strany, aby sa v konflikte riadili aspoň akýmsi minimálnym štandardom ľudskosti, napriek tomu, že vnútorné násilnosti nedosahujú intenzitu ozbrojeného konfliktu.

V súčasnosti sú Ženevské dohovory používané univerzálne a všetky štáty sveta (194) sú ich zmluvnými stranami. Tieto Ženevské dohovory majú podstatný význam aj pre slovenský právny poriadok. Napríklad slovenský trestný zákon upravuje kategóriu trestných činov vojnových v súlade so Ženevskými dohovormi a ich Dodatkovými protokolmi.

3. ZODPOVEDNOSŤ BOJUJÚCICH ŠTÁTOV PODĽA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

Štáty, ktoré sa stali zmluvnými stranami ženevských dohovorov a dodatkových protokolov, sa zaviazali stíhať akékoľvek porušenie týchto dohovorov. Rovnako nastala povinnosť zakotviť a prijať rôzne legislatívne opatrenia postihujúce osoby, ktoré sa dopustili vážnych porušení týchto dohovorov.

Ženevské dohovory a dodatkové protokoly obsahujú spoločný článok 1, ktorý zmluvným stranám nariaďuje „za všetkých okolností zachovávať“ a „zabezpečiť zachovávanie“ ich ustanovení. Každá strana, ktorá sa zúčastní vojnového konfliktu, môže byť zodpovedná za porušenie zákazu použitia ozbrojenej sily, pravidiel vedenia vojny a zákazu zločinu proti ľudskosti. Okrem tejto medzinárodnoprávnej zodpovednosti sa každá strana zaväzuje, že bude trestné stíhať všetky osoby, ktoré by výrazne porušili dohovory alebo by na to vydali rozkaz.

Závažné porušenie medzinárodného humanitárneho práva sa pokladá za vojnové zločiny. Spáchané medzinárodné zločiny sa trestajú nielen podľa vnútroštátneho práva, ale aj na medzinárodnej úrovni. Osoby, ktoré by sa tohto dopustili, stali by sa vojnovými zločincami a musia byť za všetkých okolností vždy a všade trestne stíhané.

V minulosti mohla trestať osoby, ktoré sa dopustili uvedených zločinov, buď bojujúca strana, alebo protivník. Zločinci boli potrestaní až vtedy, keď padli do rúk druhej bojujúcej strany.

Porušenie týchto dohovorov vyvoláva ako medzinárodno-právnu zodpovednosť štátu, tak aj osôb, ktoré sa takého konania dopustili. K presadzovaniu a dodržiavaniu medzinárodného humanitárneho práva slúži medzinárodné trestné právo. Najväčšie negatívne dôsledky majú predovšetkým vážne porušenia ženevských dohovorov, ďalej aj prípady závažného porušovania zákonov a obyčají, zvyklostí platných v medzinárodných ozbrojených konfliktoch, ktoré sa považujú za vojnové zločiny a sú stíhané Medzinárodným trestným tribunálom.

Bojujúci štát je povinný nahradiť všetku škodu spôsobenú počas ozbrojeného konfliktu osobami patriacimi k jeho ozbrojeným silám. Zodpovednosť štátu za porušenie medzinárodného humanitárneho práva je upravená v článku 3 Haagskeho dohovoru IV a článku 91 Dodatkového protokolu I, z ktorého vyplýva, že štát zúčastnený na ozbrojenom konflikte je povinný nahradiť všetku spôsobenú škodu, ak k nej došlo porušením ustanovení ženevských dohovorov a protokolu. Štát zodpovedá za:

- a) porušenia spáchané jeho orgánmi vrátane ozbrojených síl,
- b) porušenia spáchané osobami alebo entitami splnomocnenými na výkon časti štátnej moci,
- c) porušenia spáchané osobami alebo skupinami konajúcimi na základe pokynov štátu alebo pod jeho riadením alebo kontrolou, ako aj
- d) porušenia spáchané súkromnými osobami alebo skupinami uznanými a prijatými za konajúce v záujme štátu alebo v jeho mene.²³

Princíp zodpovednosti štátu za porušenie medzinárodného humanitárneho práva má obyčajovú povahu. V prípade povstania nesie štát medzinárodnú zodpovednosť jednak za porušenia spáchané povstalcami v prípade, že sa im podarilo zmocniť vlády, resp. zvíťazili, ako aj za konanie predchádzajúcej vlády.²⁴

ZÁVER

Z historického hľadiska je zrejmé, že vojna je jedným z najväčších problémov ľudstva. Ozbrojené konflikty sprevádzajú ľudstvo po celú dobu jeho vývoja. Aj našu súčasnú spoločnosť zmieta množstvo ozbrojených konfliktov. Každá vojna, predovšetkým však vojny „totálne“, ako boli I. a II. svetová vojna, poukázali na nutnosť riešenia určitých právnych zásad počas ozbrojených konfliktov. Preto sa začalo formulovať medzinárodné humanitárne právo, ktoré ako jediné upravuje začiatok, priebeh a nakoniec aj dopad vojnových konfliktov a snaží sa tiež zmierniť utrpenie tých, ktorí na konflikte neboli priamo zúčastnení, alebo tých, ktorí boli z konfliktu z nejakého dôvodu vyradení.

Porušenie práva ozbrojených konfliktov prináša so sebou sankcie, ktoré sa ukladajú prostredníctvom aplikácie klasických noriem zodpovednosti štátov, pokiaľ normy porušil štát, alebo celého radu medzinárodného trestného práva, ak bola naplnená skutková podstata medzinárodného trestného činu.

Klasická medzinárodná zodpovednosť a trestná medzinárodná zodpovednosť sa navzájom neprelínajú ani nevyklúčujú. V každej z nich je vlastná sféra aplikácie, a niekedy dochádza k tomu, že z porušenia práva ozbrojeného konfliktu vyplýva zodpovednosť štátu porušiteľa, ale nie medzinárodná trestná zodpovednosť alebo naopak, vyplývajú obidve zodpovednosti súčasne. Závisí to od toho, či sa konkrétne porušenie považuje len za protiprávne konanie štátu alebo aj za medzinárodný trestný čin.

23 ZAYAS, A. d.: Human rights and indefinite detention. In: International review of the Red Cross, Volume 87, March 2005, Issue 857, p. 15.

24 MRÁZ, S.: Medzinárodné humanitárne právo. In: Vojenská osveta, 2005, s. 63 – 65.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. AZUD, Ján. *Medzinárodné právo*. Bratislava: VEDA, 2003. 456 s. ISBN 80-224-0753-4.
2. ČEPELKA, Čestmír. – ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 761 s. ISBN 80-86432-52-7.
3. FUCHS, Jiří. *Medzinárodné humanitární právo*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2007. 235 s. ISBN 978-80-7278-424-0.
4. FUCHS, Jiří. Základní pravidla mezinárodního práva pro vedení bojových operací. In: *Právník*, 2006, roč. 145, č. 1, s. 76-86. ISSN 0231-6625.
5. HERYNK, Jiří – VLČEK, Zdeněk. *Vybrané teze z mezinárodního humanitárního práva*. Vyškov: Vysoká vojenská škola pozemního vojska – Fakulta řízení vojenských systémů, 1996. 173 s. Por. č. tlače S10256.
6. KADLECOVÁ, Marta a kol. *Právní dějiny*. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005. 816 s. ISBN 80-86861-10-4.
7. KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2004. 296 s. ISBN 80-890437-90-4.
8. KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: IURA EDITION, 2008. 683 s. ISBN 978-80-8087-219-1.
9. KRÁLIK, Juraj a kol. *Heslár verejného práva. Výkladový slovník*. Bratislava: Eurounion, 2005. 447 s. ISBN 80-88984-75-0.
10. KRÁLIK, Juraj. *Ženevské dohovory a Dodatkové protokoly (Medzinárodné humanitné a vojnové právo)*. Bratislava: Úvaha, 2002. 246 s. ISBN-80-85690-19-5.
11. KULAŠIK, Peter a kol. *Slovník bezpečnostných vzťahov*. Bratislava: Smaragd, 2002. 270 s. ISBN 80-89063-08-X.
12. MRÁZ, Stanislav. *Medzinárodné právo verejné*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007. 564 s. ISBN 978-80-8083-451-7.
13. MRÁZ, Stanislav. *Základy medzinárodného práva verejného*. Bratislava: Akadémia policajného zboru SR, 1996. 218 s. ISBN 80-88751-66-7.
14. MRÁZ, Stanislav. *Zodpovednosť za porušenie práva pri ozbrojených konfliktoch*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007. 140 s. ISBN 978-80-8083-462-3.
15. MRÁZ, Stanislav. Medzinárodná zodpovednosť bojujúcich štátov. In: *Medzinárodné vzťahy: vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*. Bratislava, Fakulta medzinárodných vzťahov EU, 2003, roč. 1, č. 2, s. 83-96. ISSN 1336-1562.
16. ONDŘEJ, Jan – ŠTURMA, Pavel – BÍLKOVÁ, Veronika – JÍLEK, Dalibor a kol.: *Medzinárodné humanitární právo*. Praha: C.H. Beck, 2010. 536 s. ISBN 978-80-7400-185-7.
17. TOMKO, Ján a kol. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Obzor, 1988, 421 s.
18. TÜRK, Danilo. *Základy mezinárodního práva*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2010. 556 s. ISBN 978-80-904209-9-1.
19. WAISSOVÁ, Šárka. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 250 s. ISBN 978-80-7380-339-1.
20. de ZAYAS, Alfred-Maurice. Human rights and indefinite detention. In: *International review of the Red Cross*, Volume 87, March 2005, Issue 857, pp. 15-38. ISSN 1816-3831.

KREOVANIE FILADELFSKEJ DOHODY A UŽHORODSKÉHO MEMORANDA AKO VÝSLEDOK EMANCIPAČNÝCH SNÁH RUSÍNŮV NA SKLONKU PRVEJ SVETOVEJ VOJNY¹

**JÁN ŠTEFANICA
KATOLÍCKA UNIVERZITA
V RUŽOMBERKU, FILOZOFICKÁ FAKULTA**

1 Táto práca bola podporená grantom VEGA 1-0283-14.

ABSTRAKT

Emancipačné snahy Rusínov po skončení prvej svetovej vojny presadzovali najmä krajanské organizácie na území Spojených štátov amerických. Na základe štátoprávných snáh došlo k založeniu hlavnej organizácie dňa 23. júla 1918 v Homesteade, v Spojených štátoch amerických, kde vznikla Americká národná rada Uhorských Rusínov vedená Grigorijom I. Žatkovičom. Snahy o získanie územnej a národnej autonómie viedli k jeho stretnutiu s Tomášom G. Masarykom, reprezentujúcim Česko-Slovenskú Národnú radu. Vzájomné rokovania vyústili do prijatia Filadelfskej dohody zo dňa 26. októbra 1918. Pri týchto rokovaniach Tomáš G. Masaryk prisľúbil, v prípade pripojenia k Československej republike, osobitné postavenie rusínskeho národa v rámci celého štátu. Na základe vzájomnej dohody by Rusíni získali autonómiu a hranice Podkarpatskej Rusi mali byť stanovené tak, aby plne uspokojovali ich požiadavky. V náväznosti na túto dohodu pristúpili domáci politickí predstavitelia Rusínov k vytvoreniu spoločného zastupiteľského orgánu pod názvom Centrálna rusínska národná rada. Vznikol dňa 8. mája 1919 spojením Užhorodskej, Prešovskej a Chustskej národnej rady. Výsledkom rokovania Centrálnej rusínskej národnej rady bolo prijatie Užhorodského memoranda, ktoré vyjadrovalo súhlas s požiadavkami rusínskej emigrácie v severnej Amerike. Užhorodské memorandum tak prezentovalo vôľu domácich Rusínov pripojiť sa k Československej republike a byť jej autonómnou súčasťou.

ABSTRACT

Emancipatory efforts of Rusyns after the end of World War II were supported from the side of many organizations of emigrants in the United States. Based on same effort on July 23, 1918 in Homestead, in the United States was the US National Council of Hungarian Rusyns established and led by Grigory I. Žatkovič. Efforts to obtain territorial and national autonomy led to his meeting with Tomas G. Masaryk, representing the Czecho-Slovak National Council. Mutual negotiations resulted in the adoption of Philadelphia Agreement dated 26 October 1918. In those negotiations, Tomas G. Masaryk promised the special status of the Ruthenian nation after their connection to Czechoslovakia. Following these agreement home political leaders of the Rusyns created the joint representative body called the Central Ruthenian National Council. It was established on 8 May 1919 merging the Uzhgorod, Presov and Khust National Council. The result of meeting the Central Ruthenian National Council was the adoption of Uzhgorod memorandum which expressed agreement with the requirements of the Ruthenian emigration in the North America. Uzhgorod memorandum presented that the Rusyns will join the Czechoslovak Republic with the Carpatho-Ukraine as an autonomous part of the republic.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Filadelfská dohoda, Užhorodské memorandum, Rusíni, Podkarpatská Rus, štátoprávny vývoj, autonómia, Grigorij I. Žatkovič, Tomáš G. Masaryk, Centrálna rusínska národná rada

KEYWORDS

Philadelphia agreement, Uzhgorod memorandum, Rusyns, Carpatho-Ukraine, constitutional development, autonomy, Grigory I. Žatkovič, Tomáš G. Masaryk, Central Rusyn National Council

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Ján Štefanica, PhD.
jan.stefanica@gmail.com
Katedra politológie
Filozofická fakulta KU
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
Slovenská republika

Koniec prvej svetovej vojny umožnil národnú emancipáciu viacerým národom, ktoré boli po stáročia začlenené v mnohonárodných štátnych útvaroch. Medzi takéto národy sa zaradili aj Rusíni žijúci najmä v rakúsko-uhorskej monarchii, Spojených štátoch amerických a Kanade. K rozprúdeniu emancipačných snáh Rusínov na sklonku prvej svetovej vojny prispela v prvom rade exilová emigrácia zo štátov severnej Ameriky. Kreovaniu novej štátoprávnej koncepcie Rusínov mohla najviac pomôcť intenzívna spolupráca medzi domácou a zahraničnou politickou reprezentáciou, táto však absentovala hlavne z dôvodu rozdielnych názorov medzi zástupcami pravoslávnej i gréckokatolíckej cirkvi a taktiež pre odlišný pohľad domácej inteligencie. Ich neuralgickým bodom sa stala otázka rozdielneho postoja na ďalšie štátoprávne smerovanie rusínskeho národa.

Odboj na území Podkarpatskej Rusi kreoval pomerne veľký počet národných rád. Ich hlavné sídla sa nachádzali v Užhorode, Svaljave, Chuste, Marmarošskej Sihoti, ale aj na dnešnom východnom Slovensku: v Prešove a Starej Ľubovni. Postupne sa, ako základné, vyprofilovali tri národné rady s centrami v Užhorode, Prešove a Chuste. Všetky tri fungovali nezávisle od seba. Historicky prvá národná rada vznikla síce v Sihoti, ale v priebehu ďalšieho vývoja došlo k jej preorganizovaniu v meste Chust, ležiacom na sútoku riek Tisy a Riky, v blízkosti dnešných hraníc Ukrajiny s Rumunskom. Vo svojom programe sa držala zásady: „*Svoj k svojmu*.“¹ a presadzovala ideu spojenia všetkých Rusínov v jeden veľký, autonómny národný štát. Podobný ideový program presadzovala aj rusínska národná rada sídliaca v Prešove. Členstvom v nej boli spojení Rusíni žijúci na územiach Spiša, Šariša a Zemplína. Najmenšou z rusínskych národných rád bola Užhorodská národná rada, ktorá prepojená s inými menšími radami čakala na ďalší vývoj medzinárodných pomerov. Vo svojom programe chcela predovšetkým zaistiť autonómiu užšieho podkarpatoruského územia zo strany prvej vlády povojnového Maďarska. Táto snaha sa však stala len malou epizódou ďalšieho historického a politického vývoja udalostí, keďže podľa maďarského zákona č. X. z 21. decembra roku 1918 o „Ruskej krajine“² sa mala stať autonómnu len jedna časť Podkarpatskej Rusi, čo však bolo v striktnom rozpore s predstavami väčšiny členov Užhorodskej národnej rady.

Ťažisko hlavného politického vývoja Rusínov sa tak presunulo za oceán, na územie Spojených štátov amerických, kde taktiež vzniklo viacero koncepcií budúceho štátoprávneho smerovania Rusínov. V rámci idey oslobodenia Rusínov spod maďarskej vlády sa stali smerodajnými tri základné koncepcie. Krajanská organizácia pod názvom Americko-rusínska národná obrana, ktorá bola vedená Nikolajom Pačutom³, uvažovala spočiatku najmä o spojení Rusínov s ruským mocnárstvom. Skupina rusínskych emigrantov združená okolo rusínskeho gréckokatolíckeho biskupa Štefana Ortinského⁴ si stanovila za cieľ zlúčenie Rusínov z oblastí Podkarpatska, Haliče a Bukoviny. Možnú autonómiu Podkarpatskej Rusi v rámci Uhorského štátu si vytýčila za svoj program skupina Rusínov združených v Americkom gréckokatolíckom zväze, vedenom mladým právnikom a zároveň zamestnancom firmy General Motors, Grigorijom I. Žatkovičom. Predstavy o ďalšom štátoprávnom vývoji Podkarpatskej Rusi sa však u všetkých exilových skupín menili v súvislosti s neustále sa vyvíjajúcou medzinárodnou situáciou. Podobnej názorovej zmene pohľadu na ďalší vývoj Podkarpatska v meniacich sa časoch podliehali aj domáci zástupcovia rusínskych národných rád. Ako o jednej z najprospernejších možností pripadajúcich do úvahy, sa postupne začalo uvažovať o pripojení Podkarpatskej Rusi k novovznikajúcemu spoločnému štátu Čechov a Slovákov. Zo štátoprávneho pohľadu sa ako najvýhodnejšia možnosť javila forma územnej autonómie.

1 Tak charakterizoval jej hlavný ideový program poslanec A. Vološin, neskorší predseda autonómnej vlády Podkarpatskej Rusi, vo svojom prejave pred Národným zhromaždením ČSR dňa 4. marca 1926. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/012schuz/s012006.htm> (dostupné k 20. 08. 2015)

2 Predstavitelia Rusínov mali predstavu o začlenení omnoho väčšieho územia do autonómnej oblasti a táto ponuka ich už neoslovila, práve naopak, ešte viac prestávali dôverovať maďarskej vláde.

3 Nikolaj Pačuta bol známy svojim rusofilským postojom. Na dňa 13. júla 1917 zvolal v New Yorku, spolu s ďalšími rusofilmi z Haliče a Bukoviny, Rusínsky kongres, ktorý schválil memorandum o zjednotení Podkarpatskej Rusi, teda Haliče, Bukoviny a Uhorskej Rusi a jej následnom pripojení k Rusku. Svoju žiadosť o „*čo najužšiu autonómiu a zjednotenie so staršou sestrou – veľkým demokratickým Ruskom*“ adresoval N. Pačuta, z pozície hlavného reprezentanta rusínskeho kongresu, Ministerstvu zahraničných vecí Spojených štátov amerických a veľvyslanectvám európskych štátov v USA. Tento krok sa však stretol s negatívnou odozvou ostatných skupín Rusínov v zahraničí. HOREC, Jaromír. *První kroky svobody: Podkarpatská Rus 1918 – 1920*. Praha: Česká expedice, 1999, str. 7.

4 Prvého gréckokatolíckeho rusínskeho biskupa pre Ameriku, ktorý pochádzal z Haliče.

Exiloví Rusíni žijúci v Spojených štátoch amerických kreovali svoju hlavnú organizáciu dňa 23. júla 1918 v meste Homestead. Na tomto mieste sa uskutočnila aj schôdza vedúcich predstaviteľov rusínskych svetských a náboženských združení, na ktorej došlo ku vzájomnému konsenzu a vzniku Americkéj národnej rady Uhorských Rusínov (oficiálna skratka ANRUR). Táto sa po svojom založení vyhlásila za jediného legitímneho reprezentanta rusínskej emigrácie v Spojených štátoch amerických. Grigorij I. Žatkovič bol poverený vypracovaním memoranda, ktoré by vystihovalo ciele Rusínov a mohlo byť ako ideový program predložený prezidentovi W. Wilsonovi, podporujúcemu myšlienku samostatnej cesty malých stredoeurópskych národov. Poverenie zastupovať Americkú národnú radu Uhorských Rusínov pred americkým prezidentom Woodrowom Wilsonom bolo udelené taktiež Grigorijovi I. Žatkovičovi. Prezident Woodrow Wilson ho prijal dňa 21. októbra 1918. Žatkovič mu predložil návrh Memoranda o rusínskej nezávislosti a na tomto spoločnom rokovaní uznal prezident Spojených štátov amerických Rusínov za samostatný národ. Podľa Žatkovičových spomienok prezident W. Wilson nepovažoval vznik malého samostatného rusínskeho štátu za reálny a odporúčal mu, že bude vhodnejšie uvažovať o spojení s iným štátom, s výnimkou Maďarska, vo forme autonómie.⁵ Spolupracovníci W. Wilsona následne odporúčali G. I. Žatkovičovi zvážiť možnosť spojenia existencie Rusínov s novovznikajúcou Československou republikou, ktorej vznik prezident Spojených štátov amerických podporoval.⁶ Žatkovičova delegácia v návaznosti na to nadviazala kontakt s T. G. Masarykom, ktorý v tom čase aktívne pôsobil v Spojených štátoch amerických. Na spoločnom stretnutí predložil Žatkovič Masarykovi kópiu Memoranda, na ktorú si T. G. Masaryk poznamenal: „So Žatkovičom a jeho priateľmi vo Filadelfii radšej, obšírne 26. Oct. 1918 o možnostiach ich pripojenia k nášmu štátu. Dajú návrh.“⁷

Neskoršie rokovania G. I. Žatkoviča zastupujúceho Americkú národnú radu Uhorských Rusínov s T. G. Masarykom, ako vtedajším zástupcom Česko-slovenskej Národnej rady, vyústili do prijatia Filadelfskej dohody zo dňa 26. októbra 1918. Vo Filadelfii pokračovali rozhovory medzi Žatkovičom a Masarykom aj o ďalšom vývoji Podkarpatských Rusínov v Československu a zároveň došlo k podpísaniu Vyhlásenia stredoeurópskych národov, medzi ktorými figurovali popri Ukrajincoch aj Rusíni. V periodiku New York Times bola dňa 23. októbra 1918 publikovaná krátka, ale výstižná správa o pripravovanom podpísaní Deklarácie spoločných cieľov nezávislosti stredoeurópskych národov, ktorá mala byť prijatá v Sieni nezávislosti⁸ vo Filadelfii, Pensylvánia, USA.⁹

V dňoch 23. až 25. októbra 1918 sa vo Filadelfii konal zjazd Stredoeurópskej únie. Na tomto mieste bola delegácia za Americkú národnú radu Uhorských Rusínov oficiálne prijatá za členov zjazdu. Pri tejto

5 ŽATKOVIČ, I. Grigorij. *Otkrytie – eksposé Dr. J. Žatkoviča, byvšeho Gubernatora Podkarpatskoj Rusi*. Homestead, 1921, str. 1.

6 A. Vološin uvádza: „Správy o Wilsonovej rade, aby sa podkarpatskí Rusíni spojili s Čechmi a Slovákmi a o rozhodnutí amerických Rusínov, rýchlo spojili všetky naše národné rady v jednu centrálu, ktorá už v prvých dňoch mesiaca januára 1919 prijala myšlienku, aby sa Podkarpatská Rus dobrovoľne pripojila k Československé republike.“ <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/012schuz/s012005.htm> (dostupné k 20. 08. 2015)

7 ŠVORC, Peter. *Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918 – 1920)*. Česko-slovenská historická ročenka 1997, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1979, str. 49.

8 V sále bola prijatá Deklarácia nezávislosti Spojených štátov amerických. Miesto bolo vybrané zámerne, malo vzbudilo ohlas v periodikách a zdôrazniť istú analógiu oboch deklarácií.

9 „Proklamácia slobody v Sieni nezávislosti. Nová deklarácia pre 65 000 000 obyvateľov strednej Európy je vypracovaná. Exkluzívne pre The New York Times. Washington, 22. októbra. Profesor T. G. Masaryk, premiér novej Československej republiky a zástupcovia národov, ktoré predstavujú 65 000 000 obyvateľov strednej Európy, odišli dnes popoludní z Washingtonu do Filadelfie na konferenciu, ktorá sa bude konať v Sieni nezávislosti s cieľom vypracovať a prijať spoločné vyhlásenie nezávislosti. Konferencia sa bude konať v dňoch 25. a 26. októbra v Sieni nezávislosti, na pozvanie starostu mesta Filadelfia za účasti národov, Čiech, teraz zjednotených v novej Československej republike, Juhoslávie, Poľska, (Iredentistov) Talianskeho Rakúska, Ukrajiny (Halič), Litvy, Rumunskej Národnej ligy, a Uhorských Rusínov. Pred odchodom s delegáciou do Washingtonu profesor Masaryk povedal: „Tieto organizácie a ich zástupcovia sú oprávnení pomôcť pri formulácii vyhlásenia nezávislosti ich národov v Európe: John F. Smulski za poľský výbor; Dr. John Szlupas za litovskú Národnú radu, kapitán Vasile Stoica za rumunskú Národnú ligu, Dr. H. Hinkovic za Národnú radu Juhoslovanov, Charles J. Tomazolli za talianskych Iredentistov, M. Sičinsky za Ukrajinskú federáciu a Gregory I. Zatkovič za americkú Národnú radu Uhorských Rusínov. Možno ďalší predstavitelia sa tiež rozhodnú pripojiť svoj podpis k dokumentu, ktorý, verím, sa zapíše do histórie utláčaných národov Európy. Pripojiť sa ešte môžu jeden alebo dva ďalšie národy. Ak sa tak stane, bude to oznámené neskôr. Za česť a privilégium považujeme tú pozoruhodnosť, že konferencia, konaná na základoch princípu sebaurčenia a spolupráce medzi všetkými skupinami proti germánskej agresii, bude prebiehať v priestoroch, kde bola vypracovaná a zverejnená americká Deklarácia nezávislosti. Budeme robiť svoju prácu pod tieňom veľkou tradíciou.“ New York Times, vydanie zo dňa 23. októbra 1918, str. 8. <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9405E2DA1539E13ABC4B51DFB6678383609EDE> (dostupné k 06. 09. 2015)

príležitosti, dňa 25. októbra 1918, odovzdali členovia rusínskej delegácie T. G. Masarykovi návrh o „*spojení celého podkarpatského národa s Československým štátom na autonómnom základe*“¹⁰. O deň neskôr, 26. októbra 1918, podpísal G. I. Žatkovič z pozície predsedu Americkéj národnej rady Uhorských Rusínov vo Filadelfii Deklaráciu spoločných cieľov nezávislosti. Urobil tak ako jeden zo zástupcov dvanástich utláčaných stredoeurópskych národov. Pred jej podpísaním zdôraznil vo svojom vystúpení osobitosť uhorských Rusínov a ich rozdielnosť od Ukrajincov, pričom podotkol, že dejiny uhorských Rusínov boli odlišné od dejín Ukrajincov, no pripustil ich jazykovú podobnosť a blízkosť.¹¹ Počas osobitých česko-slovensko-rusínskych rokovaní prebiehajúcich po podpise Deklarácie spoločných cieľov nezávislosti, mal podľa dostupných zdrojov T. G. Masaryk prisľúbiť G. I. Žatkovičovi s ohľadom na zahraničnopolitickú situáciu, že v prípade pripojenia k Československej republike by rusínsky zvrchovaný národ získal v rámci Československa autonómiu a že hranice Rusi by boli také, aby uspokojovali Rusínov.¹² Podľa takto koncipovanej Filadelfskej dohody by, v prípade pripojenia k Československu, získal rusínsky národ autonómiu a hranice by boli stanovené tak, aby plne uspokojovali rusínske požiadavky, čím bolo myslené začlenenie rusínskych žúp do autonómnej oblasti.¹³ Na základe výslednej koncepcie Americkéj národnej rady Uhorských Rusínov sa Uhorská (Podkarpatská) Rus pripojí k Československu s formou najširšej samosprávy založenej na federatívnom základe, a s podmienkou, že k území Rusi musia patriť všetky pôvodné rusínske župy ako: Šariš, Zemplín, Abov, Gemer, Boršod, Užhorod, Ugoča, Bereg a Maramaroš.¹⁴ V tomto kontexte je potrebné konštatovať, že otázka pripojenia Podkarpatskej Rusi k Československu mala v úvahách T. G. Masaryka o povojnovom usporiadaní strednej Európy veľký význam. O tom svedčí aj jeho telegram E. Benešovi: „*Uhro-Rusíni tu navrhujú federáciu s naším štátom. Kdeby bolo možné pripojiť Uhro-Rusínov k nám, boli by sme susedmi Rumunská.*“¹⁵ V rovnakej dobe však T. G. Masaryk odmietol návrh N. Pačuta, ktorý navrhoval pripojenie absolútne všetkých karpatských Rusínov, vrátane tých z Haliče, k Československej republike.

Deklarácia spoločných cieľov nezávislosti stredoeurópskych národov bola pre Rusínov významným dokumentom, ktorý oficiálne predstavoval Rusínov ako národ, majúci právo na vlastnú štátoprávnú budúcnosť. Síce sa v českých i slovenských dejinách na ňu pozabúda, najmä z dôvodu neskoršie prijatej Washingtonskej deklarácie (ktorá mala na ďalší vývoj spoločného štátu väčší vplyv) avšak z pohľadu Rusínov znamenala prelomový medzinárodný dokument. V deklaratórnej forme jej preambuly boli Rusíni zaradený vedľa Poliakov, Rumunov či Ukrajincov ako národ, ktorý má právo na vlastné rozhodovanie o forme svojej vlády a existencii svojho štátu.¹⁶ Tomáš G. Masaryk v mene všetkých zástupcov odoslal Deklaráciu spoločných cieľov

- 10 Rokovanie sa týkalo nielen možného pripojenia k Česko-Slovensku, o postavení Rusínov v ňom, ale aj o hraniciach – krajinskej hranici medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Síce T. G. Masaryk sľúbil plnú autonómiu. Avšak predpokladáme, že v danom sľube mal na mysli predstavy republiky z roku 1915, ale G. I. Žatkovičovi svoje predstavy bližšie nevysvetlil. *Dějiny Světa. Sv.5, Praha: NPL, 1963, s. 114.* Taktiež podľa <http://www.rusin.sk/data/files/13.pdf> (dostupné k 15. 08. 2015)
- 11 *Dějiny Světa. Sv.5, Praha: NPL, 1963, s. 114* podľa <http://www.rusin.sk/data/files/13.pdf> (dostupné k 20. 09. 2015)
- 12 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Praha: Libri, 2008, s. 277* taktiež HÉVIZI, Józsa, *Autonomies in Hungary and Europe: A Comparative Study. Buffalo, Corvinus Society, 2004, s. 119* ale aj *Dějiny Světa. Sv.5, Praha: NPL, 1963, s. 114.*
- 13 Ako uvádza G. I. Žatkovič vo svojich spomienkach, T. G. Masaryk im prisľúbil úplnú autonómiu a hranice stanovené tak, že budú spokojní. ŽATKOVIČ, I. Grigorij. *Otkrytie – eksposé Dr. J. Žatkoviča, býveho Gubernatora Podkarpatskoj Rusi. Homestead, 1921, str. 5, aj HÉVIZI, Józsa. Autonomies in Hungary and Europe: A Comparative Study. Buffalo: Corvinus Society, 2004, s. 119.* Zmieňuje sa o tom aj GUSTAVSSON, R. Sven. *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. s. 31.*
- 14 Zo strany Slovákov (ale aj českej politickej reprezentácie, ktorá sa nechcela so Slovenskom dostať do konfliktu hneď na začiatku) to však bolo problematické, keďže „*pôvodné rusínske*“ župy takto uvedené, boli obývané väčšinovým slovenským obyvateľstvom. Týkalo sa to najmä Šariša a Zemplína.
- 15 <http://www.rusin.sk/ivan-pop-osobnosti-nasich-dejin-masaryk-tomas-garrigue/> Ivan Pop: Osobnosti našich dejín – MASARYK Tomáš Garrigue. (dostupné k 20. 09. 2015)
- 16 „*My, predstavitelia dohromady viac ako päťdesiat miliónov ľudí, národov ktoré tvoriacich reťazec krajín ležiacich medzi Baltským, Jadranským a Čiernym morom, zahŕňajúc Čecho-Slovákov, Poliakov, Juhoslovanov, Ukrajincov, Uhorských Rusínov, Litovčanov, Rumunov a talianskych Iredentistov, neoslobodených Grékov, Albáncov, Sionistov a Arménov, úplne alebo sčasti pod cudzou nadvládou, hlboko oceňujeme podporu a pomoc poskytovanú našim národom vládou a ľuďom Spojených štátov Amerických a dohodových spojencov, menom nás a našich bratov doma, týmto slávnostne prehlasujeme, že ponúkame všetko – naše národy a prostriedky – k dispozícii našim spojencom, pre ich použitie proti nášmu spoločnému nepriateľovi, a aby celý svet vedel, čo budeme považovať za základné a dôležité doktríny, ktoré musia byť zakotvené v ústavách a sú prijaté ľuďmi našich nezávislých národov, ako aj cieľ, ktorými sa riadi náš spoločný a jednotný postup, a ktoré budeme akceptovať, prihlasujeme sa k týmto základným princípom všetkých slobodných národov.*“ Fotokópia originálu na <http://www.carpatho-rusyn.org/fame/proc.htm> (dostupné k 13. 09. 2015)

nezávislosti prezidentovi W. Wilsonovi a vo svojom sprievodnom liste predkladal Deklaráciu ako protipól nemeckej koncepcie strednej Európy. Rekonštrukciu a reorganizáciu Európy predstavil ako najvýznamnejšiu povojnovú úlohu. W. Wilson v reakcii na list T. G. Masaryka prijal takto koncipované záväzky Filadelfskej dohody za vlastné. Vo vzťahu k týmto otázkam vystupoval W. Wilson v mene najvyššieho predstaviteľa štátu so všetkými medzinárodnoprávnymi dôsledkami vyplývajúcimi z takéhoto uznania.

Situáciu, ktorá nasledovala v domácom odboji, popísal poslanec A. Vološin v Národnom zhromaždení.¹⁷ O obsahu tejto dohody informoval G. I. Žatkovič Americkú národnú radu Uhorských Rusínov dňa 12. novembra 1918 na zjazde v pensylvánskom meste Scranton a informácia sa pomerne rýchlo dostala aj na Podkarpatskú Rus. Medzi rusínskymi reprezentantmi bolo zvažovaných niekoľko variant, okrem možnosti včlenenia do Československa, to bola aj otázka autonómie v rámci Maďarska, možnosť pripojenia k Ukrajine, ale aj získanie samostatnosti. Zjazd sa nakoniec rozhodol pre československú variantu s garantovanou rusínskou autonómiou. Grigorij I. Žatkovič presadil, aby sa medzi americkými Rusínmi o budúcnosti Podkarpatskej Rusi uskutočnil plebiscit, v ktorom bude mať každých 50 členov krajanských skupín jeden hlas. Bol realizovaný v decembri 1918 a napriek relatívne malej účasti krajanských združení, prezentoval vôľu viac než 55-tisíc politicky aktívnych Rusínov v USA, čo predstavovalo 1102 celkových hlasov. V hlasovaní sa 67% hlasov vyjadrilo za pripojenie k Československu, 28% hlasov pre spojenie s Ukrajinou, 2,5 % hlasov bolo za úplnú samostatnosť, necelé 1% hlasov za pripojenie k Rusku a iba 0,8% hlasov bolo za pripojenie k Maďarsku.¹⁸ Výsledky plebiscitu boli zaslané E. Benešovi ako zástupcovi Československej republiky a taktiež W. Wilsonovi ako predstaviteľovi Spojených štátov amerických. Stali sa aj základom pre vyjednávanie na mierovej konferencii v Paríži. Po vyjadrení sa rusínskej inteligencie na zasadnutí Americkej národnej rady Uhorských Rusínov v Scrantone bolo dôležité, aké stanovisko prijímajú domáce politické smery, v tom čase ešte stále roztrieštené do viacerých samostatných národných rád.

Názory domácej reprezentácie na ďalší štátoprávny vývoj Podkarpatskej Rusi sa však menili ešte aj na začiatku roku 1919. Národná rada v Chuste prejavila v januári záujem o pričlenenie k Ukrajine. Pričom Užhorodská rada zas nekompromisne trvala na požiadavke autonómie v rámci Maďarska. Národná rada v Prešove naproti tomu súhlasila s plánom amerických Rusínov na autonómiu Podkarpatskej Rusi a presadzovala jej začlenenie do Československej republiky. Situácia sa v domácom odboji definitívne vyriešila až dňa 8. mája 1919. V tento deň spojením Užhorodskej, Prešovskej a Chustskej národnej rady vznikol spoločný zastupiteľský orgán Centrálna rusínska národná rada. Záverečné rokovanie Ústrednej národnej rady v Užhorode prebehlo ešte toho istého dňa. Výsledkom rokovaní bolo prijatie Užhorodského memoranda, ktoré vyjadrilo súhlas s výsledkami plebiscitu zo Scrantonu, prezentovalo vôľu pripojiť sa k Československej republike a stať sa jej autonómnou súčasťou. Rada zároveň navrhla Grigorija I. Žatkoviča na pozíciu budúceho prvého ministra rusínskeho štátu v Československu. Memorandum tak konečne preukázalo jednotnosť domácej a zahraničnej politickej reprezentácie v otázke postoja k budúcnosti Podkarpatskej Rusi. Deklarácia spoločných cieľov nezávislosti stredoeurópskych národov, Filadelfská dohoda, výsledky plebiscitu v Scrantone a Užhorodské memorandum, tak v súhrne deklarovali jasné stanovisko v prospech idey pripojenia sa k Československej republike. To všetko ešte pred plánovanou mierovou konferenciou v Paríži, ktorá mala o budúcnosti Podkarpatskej Rusi rozhodnúť s definitívnou platnosťou.

Pre rusínsku politickú reprezentáciu bolo pripojenie k Československu prakticky poslednou alternatívou, keďže úvahy ohľadne možnosti pripojenia sa k Rusku boli ovplyvnené najmä obavami z bolševizmu, Ukrajinská ľudová republika v tej dobe ešte neexistovala a maďarsky orientovaní Rusíni

17 „Až po tom všetkom dozvedeli sme sa o rokovaní našich amerických bratov Rusínov s p. prezidentom Masarykom, až zo zápisov, ktoré nám priniesli delegáti pána prezidenta, dozvedeli sme sa, že pokiaľ sme boli úplne odťatí, od celého sveta, už v druhej polovici roku 1918 osud náš bol rozhodnutý v Amerike takzvanou Filadelfskou deklaráciou nezávislosti stredoeurópskych národov zo dňa 26. októbra 1918, ktorú podpísali medzi inými prof. T. G. Masaryk za Čechy a Dr. Gregor Žatkovič, ako delegát americkej národnej rady podkarpatských Rusínov.“ Z prejavu poslanca A. Vološina, neskoršieho predsedu autonómnej vlády Podkarpatskej Rusi, v Národnom zhromaždení Československej republiky zo dňa 4. marca 1926. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/012schuz/s012006.htm> (dostupné k 13. 09. 2015)

18 DANKO, O. Roľ zakarpats'koji emigracii v SŠA u vyrešení doli Zakarpatt'a v 1918 – 1919 rokach. Ukrajinští Karpaty. Užhorod 1993, s. 178 In: ŠVORC, Peter. *Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918 – 1920)*. Česko-slovenská historická ročenka 1997, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1979, str. 41.

stratili po komunistickom prevrate v Budapešti oporu vo svojich plánoch. Centrálna rusínska národná rada tak nakoniec vyslala dňa 23. mája 1919 do Prahy viac ako stočlennú deputáciu, ktorú okrem iných prijal minister vnútra Antonín Švehla a prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Dňa 18. augusta 1919 na základe rozkazu československej vlády vydal francúzsky generál Edmond Ch. A. Hennoque veľkú proklamáciu k rusínskemu ľudu, v ktorom boli zdôraznené zásady voľného vývoja samostatnosti Rusínov v Československej republike, vrátane rozvoja národného uvedomenia, jazykovej otázky a voľného rozvoja vlastného správneho zriadenia. Zdôraznil, že Československá republika podáva bratskému slovanskému národu Podkarpatska úprimne svoju ruku a že je ochotná tento ľud zo všetkých síl podporovať a urobiť všetko pre hospodársky, sociálny a kultúrny vývoj Podkarpatskej Rusi. Tento prisľub bol spečatený zmluvou podpísanou 10. septembra 1919 medzi Československom a Dohodovými mocnosťami, ktorou malo byť garantované právne postavenie Podkarpatskej Rusi. O garanciách v tejto zmluve, bolo obyvateľstvo Podkarpatskej Rusi upovedomené proklamáciou, ktorú opätovne vydal generál Edmond Ch. A. Hennoque v mene vlády Československej republiky.

Historický a štátoprávny význam Užhorodského memoranda a Filadelfskej dohody spočíval vo vyjadrení skutočnej vôle rusínskej reprezentácie vstúpiť ako autonómny prvok do zväzku s Československom. Štátnickým aktom uznania Rusínskeho národa sa stala vyjadrená podpora zo strany prezidenta Spojených štátov amerických, ktoré mali medzinárodnoprávny dosah. Prisľub Tomáš G. Masaryka taktiež nebol len sľubom fyzickej osoby, javiacej číry osobný záujem o štátoprávne postavenie Rusínov a vôbec celého Podkarpattia. Vo svojej podstate bol v prvom rade súhlasom najvyššieho politického predstaviteľa novovznikajúceho štátu – Československej republiky. Neskôr bolo Memorandum reprezentácie Rusínov zaslané aj na povojnovú mierovú konferenciu do Paríža. Vyjadrovalo pranie podkarpatského ľudu spojiť svoju budúcnosť s českým a slovenským národom v jednom štáte, ale za podmienky územnej a politickej autonómie. Aj toto memorandum bolo príčinou, že malou Saint-germainskou zmluvou z dňa 10. septembra 1919 sa Podkarpatská Rus stala súčasťou Československej republiky, ktorú Parížska mierová konferencia zaviazala poskytnúť pričlenenému územiu autonómiu. Uplynulo však až 19 rokov, keď sa československá vláda k tomuto kroku vôbec odhodlala a začala reálne riešiť problematiku autonómneho postavenia Podkarpatskej Rusi. Aj tento problém neskôr zapríčinil oprávnenú nedôveru veľkej časti rusínskeho obyvateľstva voči centrálnym vládnyim orgánom v Prahe. Sľúbenú autonómiu získala Podkarpatská Rus až od polovice decembra 1938, prostredníctvom účinnosti ústavného zákona č. 328/1938 Sb., ktorý bol prijatý aj v súvislosti so zhoršujúcim sa medzinárodným postavením Československa.

RESUMÉ

Budúci štátoprávny vývoj Rusínov po skončení prvej svetovej vojny predurčovali hlavne krajanské organizácie na území Spojených štátov amerických. Najmä tie boli schopné presadiť niektorú zo základných koncepcií povojnového smerovania Rusínov. K založeniu hlavnej organizácie došlo dňa 23. júla 1918 v Homesteade v Spojených štátoch amerických kde vznikla Americká národná rada Uhorských Rusínov. Snahy o získanie územnej a národnej autonómie viedli k stretnutiu Grigorija I. Žatkoviča, zastupujúceho Americkú národnú radu Uhorských Rusínov s Tomášom G. Masarykom, vtedajším zástupcom Česko-Slovenskej Národnej rady. Vzájomné rokovania vyústili do prijatia Filadelfskej dohody zo dňa 26. októbra 1918. Pri týchto rokovaníach Tomáš G. Masaryk prisľúbil G. I. Žatkovičovi, že v prípade pripojenia k Československej republike by rusínsky národ získal osobitné postavenie vrámci celého štátu. Podľa vzájomnej dohody by v prípade pripojenia k Československu získal rusínsky národ autonómiu a hranice Podkarpatskej Rusi by boli stanovené tak, aby plne uspokojovali rusínske požiadavky. V náväznosti na túto dohodu pristúpili o sedem mesiacov neskôr domáci politickí predstavitelia Rusínov k vytvoreniu spoločného zastupiteľského orgánu pod názvom Centrálna rusínska národná rada. Vznikol dňa 8. mája 1919 spojením Užhorodskej, Prešovskej a Chustskej národnej rady. Výsledkom rokovania Centrálnej rady bolo prijatie Užhorodského memoranda, ktoré vyjadrovalo súhlas s požiadavkami rusínskej emigrácie v severnej Amerike. Prezentovalo tak vôľu pripojiť sa k Československej republike a byť jej autonómnou súčasťou.

ŽIVOT A DIELO PROFESORA MARTINA VIETORA¹

**JÁN ŠTEFANICA
KATOLÍCKA UNIVERZITA
V RUŽOMBERKU, FILOZOFICKÁ FAKULTA**

1 Táto práca bola podporená grantom VEGA 1-0283-14.

ABSTRAKT

Profesor Martin Vietor pochádzal zo židovskej rodiny žijúcej v Spišskej Novej Vsi, kde sa narodil pod pôvodným menom Marcel Wittmann. Po štúdiách na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vykonával advokátsku prax v Senci. Do jeho života však nešťastne zasiahli udalosti Viedenskej arbitráže a následné perzekúcie obyvateľov židovského pôvodu. Po skončení druhej svetovej vojny krátko pôsobil v denníku Pravda, ale už v roku 1951 nastúpil na Katedru dejín štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského, kde pôsobil ako profesor, vedúci katedry a prodekan. Je autorom mnohých historicko-právnych štúdií a monografií. Medzi jeho najvýznamnejšie dielo pokladáme prácu Dejiny okupácie južného Slovenska (1968) v ktorej spracoval osudy slovenského a maďarského obyvateľstva žijúceho na anektovanom území južného Slovenska.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Marcel Wittmann, Martin Vietor, Dejiny okupácie južného Slovenska, dejiny štátu a práva, Univerzita Komenského v Bratislave

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Ján Štefanica, PhD.
jan.stefanica@gmail.com
Katedra politológie
Filozofická fakulta KU
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
Slovenská republika

V slovenskej historiografii nenájde mnoho prác zachytávajúcich komplexne celé tragické obdobie anexie južného Slovenska horthyovským Maďarskom. Za jedno z najvýznamnejších diel tejto problematiky môžeme zaradiť monografiu *Dejiny okupácie južného Slovenska*, vydanú v 800 kusovom náklade Slovenskou akadémiou vied v hektickom roku 1968. Autorom publikácie bol právnik a pedagóg Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave profesor Martin Vietor. Narodil sa však pod menom Marcel Wittmann a jeho život bol poznačený nielen tragickými udalosťami odohrávajúcimi počas druhej svetovej vojny, ale aj politickými perzekúciami päťdesiatych rokov v Československu.

Profesor Martin Vietor pochádzal zo židovskej rodiny žijúcej v Spišskej Novej Vsi. V druhom najväčšom meste Spiša sa narodil dňa 3. 11. 1906.¹ Bol najstarším z troch synov. Na miestnom spišskonovoveskom gymnáziu absolvoval stredoškolské štúdiá, po maturite a úspešnom zložení prijímacích skúšok študoval na Vysokej škole pre svetový obchod vo Viedni. Od roku 1925 začal študovať právo na Univerzite Komenského v Bratislave. Ešte pod pôvodným menom Marcel Wittmann figuruje v zozname absolventov Právnickej fakulty UK za rok 1930.² Spoločne s ním študovali a v rovnakom ročníku právo absolvovali Ferdinand Ďurčanský, Imrich Karvaš či Juraj Rajec. Už počas svojich vysokoškolských štúdií sa zaradil spoločne s Eugenom Löblom a Eduardom Frišom medzi ľavicovo orientovanú inteligenciu. Bol v kontakte aj s Ladislavom Novomeským a ostatnými davistami.³ Na právnickej fakulte sa zoznámil s prešovskou rodáčkou Mariou Terbsteinovou,⁴ s ktorou sa neskôr oženil. Advokátsku prax začal v Senci, kde si otvoril advokátsku kanceláriu spolu so svojou manželkou a so Štefanom Kádárom a jeho manželkou.⁵ Ešte ako Marcel Wittmann pod vplyvom politickej situácie v roku 1938 ukončil svoje pôsobenie v advokácii. Otec jeho manželky organizoval vysťahovalectvo židovského obyvateľstva do Palestíny a následne sa tam aj s rodinou odsťahoval. Odtiaľ naliehal na svoju dcéru, aby prišla za nimi. Maria Wittmannová odišla v roku 1938 do Palestíny na návštevu svojich rodičov, avšak naspäť na Slovensko sa kvôli nejstej politickej situácii nevrátila a manželia sa rozviedli.⁶

Po nešťastných udalostiach Viedenskej arbitráže, keď bol aj Senec okupovaný horthyovským Maďarskom, sa Marcel Wittmann rozhodol presťahovať do Budapešti, kde sa skúsil živiť mimo iného aj písaním jednoduchých próz, označovaných ľudovo aj ako romány do vrečka. V Budapešti si našiel novú partnerku, ktorá pochádzala z Viedne a z predošlého nevydareného manželstva mala syna Alexandra. Na sklonku vojny spolu uzatvorili manželstvo.⁷ Pred fašistickým Horthyho režimom v Maďarsku a židovskými pogromami sa Marcelovi Wittmannovi podarilo síce ukryť a prežiť, rasové perzekúcie na Slovensku však mali vplyv na jeho tamojších príbuzných, z ktorých väčšina tragicky zahynula. Po skončení druhej svetovej vojny sa z Budapešti navrátil do Bratislavy, kde krátko pôsobil ako pracovník denníku Pravda.⁸ Svoje práce publikoval do roku 1946 ešte ako Marcel Wittmann, neskôr už len pod menom Martin Vietor. V rokoch 1947 až 1950 pracoval na štátnom súde. Nevyhol sa však ideologickému boju proti buržoáznemu sionizmu, ktorý mal dosah aj na jeho rodinu.

V roku 1951 prijal ponuku zamestnať sa ako pedagóg na Katedre dejín štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského, kde pôsobil ešte aj ako dôchodca, až do roku 1971. V rokoch 1951 až 1954 bol zamestnaný vo funkcii odborného asistenta, po habilitovaní sa pracoval počas rokov 1954 – 1964 ako

1 *Encyklopédia Slovenska*. sv. VI., Bratislava: VEDA, 1982, str. 310.

2 Zoznam absolventov Univerzity Komenského v Bratislave. <http://absolventi.uniba.sk/searchTop.do?jsessionid=0F4D075FD1C33603716043C7533E03DD.node-absolventi-int-app6> (dostupné k 12. 01. 2016)

3 Štefan Kádár bol starším bratom filmového režiséra Jána Kádára.

4 Maria Terbsteinová absolvovala právnické štúdiá v roku 1933. Zoznam absolventov Univerzity Komenského v Bratislave. <http://absolventi.uniba.sk/searchTop.do?jsessionid=0F4D075FD1C33603716043C7533E03DD.node-absolventi-int-app6> (dostupné k 12. 01. 2016)

5 JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: Aspekt, 2012, str. 33.

6 Agneša Kalinová, sesternica Martina Vietora, spomína v rozhovore s J. Juráňovou: „Martinov svokor doktor Ferbstein organizoval vysťahovalectvo do Palestíny. Marikini rodičia na ňu z Izraela naliehali, aby prišla za nimi. V roku 1938 odišla do Palestíny na návštevu a oni ju už v tých neistých časoch nepustili nazad. Výpisovala Martinovi, aby prišiel za ňou, ale on nemal vôbec záujem vysťahovať sa do Palestíny. Zostal v Senci, ktorý pripojili k Maďarsku. Odtiaľ sa neskôr dostal do Budapešti.“ JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: Aspekt, 2012, str. 33.

7 JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: Aspekt, 2012, str. 76.

8 *Encyklopédia Slovenska*. sv. VI., Bratislava: VEDA, 1982, str. 310.

docent a od roku 1964 pôsobil už ako profesor.⁹ V rokoch 1953 až 1969 pôsobil Martin Vietor vo funkcii vedúceho Katedry dejín štátu a práva. Počas piatich akademických rokov pracoval vo funkcii prodekana (1953/54, 1954/55, 1957/58, 1958/59 a 1964/65) Právnickej fakulty Univerzity Komenského.¹⁰ Od začiatku svojho pôsobenia na Katedre dejín štátu a práva sa Martin Vietor venoval najmä právnej histórii. Jeho špecializáciu boli dejiny štátu a práva na území Československa so zameraním sa na dejiny štátu a práva Slovenska v 19. a 20. storočí.¹¹ V tejto vedeckovýskumnej oblasti publikoval aj viaceré monografie, z ktorých za najvýznamnejšiu môžeme pokladať práve dielo *Dejiny okupácie južného Slovenska* (1968).

Autor v tejto rozsiahlej, viac ako 500-stranovej práci, vydanej Slovenskou akadémiou vied, spracoval osudy slovenského a maďarského obyvateľstva žijúceho na južnom Slovensku počas jeho anexie horthyovským Maďarskom. Komplexný pohľad na problematiku okupovaného územia a jeho administratívnej správy podáva z historického, právneho i politologického pohľadu. Nadväzuje tak na diela D. Rapanta: *K počiatkom maďarizácie* (1927), I. Dére: *The Unity of the Czechs and Slovaks* (1928) či J. Kramera: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919 – 1938* (1957), ktoré spracúvajú problematiku maďarizácie, iredentizmu a maďarskej revizionistickej politiky. Profesor Martin Vietor analyzuje administratívne, hospodárske, politické a vojenské opatrenia na okupovanom území od roku 1938 až po nemecké obsadenie Maďarska a zánik okupačného režimu v roku 1945. Využil pri tom množstvo doposiaľ neprebádaných, primárnych archívnych dokumentov. Archívny výskum, dovtedy v takomto rozsahu nezrealizovaný, sústredil najmä na maďarské fondy okupovaného územia južného Slovenska uložené v Budapešti, ale aj na archívne fondy v Prahe, Bratislave, Bojniciach, Leviciach, Lučenci a Šamoríne.¹² Monografia je rozčlenená na šesť základných kapitol rozoberajúcich problematiku chronologicky, počnúc nastolením Horthyho vojenskej diktatúry na okupovanom území v novembri 1938 a končiac nemeckým vojenským obsadením Maďarska, vrátane zániku okupačného režimu v apríli roku 1945. Vynikajúco je spracovaný bohatý poznámkový aparát k jednotlivým kapitolám, čím tak ponúka aj dnešným historikom široké možnosti na ďalšie bádanie. Autor sa síce nevyhol dobovému politizovaniu v podobe otázok triedneho boja, ktoré do témy zapracoval, avšak odhliadnuc od tohto ideologického nánosu ide o významné dielo, ktoré nebolo do dnešnej doby prekonané.

Medzi ďalšie významné štúdie a odborné články Martina Vietora je možné zaradiť práce: *Postavenie komitátov na Slovensku v rokoch 1865 – 1867* (1958), *Príspevok k dejinám uhorského snemu rokov 1865-1867* (1958), *Systém okupačnej správy na slovenskom území obsadenom horthyovským Maďarskom* (1963), *K problematike maďarskej menšiny v rokoch okupácie a po oslobodení ČSR* (1966), *Samospráva v teórii a praxi uhorského štátu za dualizmu* (1967), *K počiatkom buržoázneho súdництва v ČSR* (1960), *Slovenská sovietska republika v r. 1919* (1955), *Inštitúcie rímskeho práva*. (1955), *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách* (1969). Napriek tomu, že niektoré z jeho diel boli poznačené vtedajším politickým režimom, dodnes poskytnú čitateľom podrobné informácie o problematike. Závery svojich vedeckých bádání prezentoval na mnohých konferenciách a vedeckých sympóziách doma i v zahraničí. Vydal niekoľko učebných pomôcok a ako autor alebo spoluautor sa podieľal aj na tvorbe celého radu vysokoškolských učebníc. Pre vedeckovýskumnú prácu Martina Vietora bolo charakteristickým hojné používanie faktografických a archívnych materiálov.

Popri svojej špecializácii sa zaoberal aj problematikou rímskeho práva, ktoré bolo v tom čase súčasťou predmetu *Všeobecné dejiny štátu a práva*. Profesor Martin Vietor bol jedným z hlavných iniciátorov vytvorenia inštitucionálnej základne pre medzinárodné kontakty právnych historikov. Stali sa ňou najmä konferencie, na ktorých sa v rámci vtedajších politických pomerov zúčastňovali nielen právni historici z východného bloku, ale aj právni historici z Rakúskej republiky, Spolkovej republiky Nemecko či Francúzskej republiky, čo bolo na to obdobie skôr výnimkou. Profesor Vietor s nadšením uvítal reformný rok 1968 a čulo

9 Zoznam absolventov Univerzity Komenského v Bratislave. <http://absolventi.uniba.sk/searchTop.do?sessionId=0F4D075FD1C33603716043C7533E03DD.node-absolventi-int-app6> (dostupné k 12. 01. 2016)

10 *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1996, str. 157.

11 Podľa spomienok docentky na Katedre právnych dejín Gertrúdy Železkovovej sa profesor Martin Vietor pri svojej práci riadil heslom: „*Zo všetkého niečo, z niečoho všetko*.“ Čo sa odrazilo v jeho širokých, ale zároveň hlbokých znalostiach problematiky. *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1996, str. 157.

12 VIETOR, Martin. *Dejiny okupácie južného Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, str. 8.

sa hlásil k obrodnému procesu, čo však neskôr nezostalo bez dôsledkov a v roku 1970 bol v rámci previerok vylúčený z Komunistickej strany Slovenska.¹³ Prejavilo sa to najmä na pozbavení všetkých jeho funkcií a na obmedzení jeho publikačnej činnosti. Počas nasledujúcich rokov svojho života *ťažko niesol, že musel z právnickej fakulty predčasne odísť do penzie*, chýbalo mu prednášanie dejín práva a život na akademickej pôde.¹⁴ Na osobu Martina Vietora upriamila svoju pozornosť aj Štátna bezpečnosť. Od roku 1955 bol v registračných protokoloch vedený ako informátor, tento zväzok bol však v roku 1964 zrušený. Od roku 1974 je už vo zväzkoch prekvalifikovaný a je registrovaný ako nepriateľská osoba.¹⁵

Po svojom odchode z Právnickej fakulty pracoval Martin Vietor na vtedajšom Obvodnom národnom výbore Bratislava 3 v oblasti finančného a pracovného práva.¹⁶ V roku 1966 bol za svoju prácu vyznamenaný striebornou medailou Univerzity Komenského v Bratislave. Profesor Martin Vietor zomrel v Bratislave náhle, dňa 3. februára 1978, na druhý deň po prekonaní srdcového infarktu.¹⁷ Zanechal po sebe významné dielo, ktoré je napriek niektorým dobovým poznačeniam nielen vedeckým svedectvom o minulosti, ale najmä poučením do našej budúcnosti. Zaradil sa tak medzi najvýznamnejších právnych historikov Slovenska žijúcich v 20. storočí.

13 *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1996, str. 157.

14 JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: Aspekt, 2012, str. 311.

15 http://www.upn.gov.sk/regpro/vysledky-vyhľadavania.php?kraj=&priezvisko=Vietor&meno=Martin&datum_narodenia=&kategoria= (dostupné k 12. 01. 2016)

16 *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1996, str. 157.

17 „*Môj bratranec Martin Vietor dostal druhý infarkt na ulici, blízko domu, kde bývali. Na druhý deň v nemocnici zomrel. Len pár mesiacov predtým sme oslávili jeho sedemdesiatku.*“ JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: Aspekt, 2012, str. 341.

INŠTITÚT SPRAVODLIVEJ VOJNY V RÍMSKOM PRÁVE

**MICHAL TUROŠÍK
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ
BYSTRICI, PRÁVNICKÁ FAKULTA**

ABSTRAKT

TUROŠÍK, MICHAL. INŠTITÚT SPRAVODLIVEJ VOJNY V RÍMSKOM PRÁVE. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 1, S. 103

Predkladaný článok sa snaží o analýzu inštitútu spravodlivej vojny tak ako ho nachádzame v Cicerových dielach. Po úvodnej pojmovej analýze, popisuje jednotlivé podmienky vyhlásenia spravodlivej vojny, ako aj priebeh formálneho aktu vyhlásenia vojny, ktoré v Ríme bolo doménou spolku tzv. fetiálov. Následne sa autor snaží aplikovať podmienky spravodlivej vojny na prvú a druhú púnsku vojnu. Výsledkom je konštatácia, či je možné tieto konflikty subsumovať pod popisovaný inštitút bellum iustum.

ABSTRACT

TUROŠÍK, MICHAL. INSTITUTE OF JUST WAR IN ROMAN LAW. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 1, P. 103

The present article tries to analyze the institute of just war as it is found in Cicero's works. After an initial conceptual analysis it describes the conditions for declaration of just war and the course of the formal act of declaring war. In Rome it was the domain of the so-called fetials. Subsequently, the author tries to apply the conditions of just war for the first and second Punic Wars. The result should be the statement whether those conflicts can be subsumed under the described institution of bellum iustum.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

spravodlivá, rímsky, vojna, právo, Cicero, púnska

KEYWORDS

just, roman, war, law, Cicero, punic

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Michal.Turosik@umb.sk
Katedra dejín štátu a práva
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika

ÚVOD

Rímske právo sa vždy hrdilo dokonalosťou, ktorú mu priznal už Celzus vo svojej nesmrteľnej definícii práva ako umenia dobra a spravodlivosti¹. Azda najvýstižnejšie dokazuje pravdivosť týchto slov samotná história, ktorá rímske právo videla vynímať sa na vrchole svojej slávy nielen v období existencie rímskej ríše, ale aj dávno po jej zániku ako súčasť mnohých právnych poriadkov. Inak tomu nie je ani dnes v modernom období. V zásade však tieto slová patria súkromnému právu, kde sa rímske právo práve vďaka svojej ambícii byť umením toho, čo je dobré a spravodlivé, stalo vzorom mnohých ďalších generácií právnikov či priamo tvorcov práva. V niektorých prípadoch však aj verejné právo, teda to, ktoré Ulpián obrazne definoval, že háji v prvom rade záujmy spoločnosti a štátu, mohlo byť zaujímavé či inšpiratívne pre ďalšie generácie právnych inštitútov. Tak je tomu aj v prípade popisovaného inštitútu. V predkladanom príspevku sa budem zaoberať inštitútom spravodlivej vojny, *bellum iustum*, ktorým sa posúvame do roviny, dovoľm si tvrdiť, menej pertraktovaného verejného rímskeho práva. Napriek tomu je práve *bellum iustum* inštitútom, ktorý je jedným z mála, kde môžeme konštatovať, že aj rímske *ius publicum* sa stalo súčasťou moderných právnych diskusií a polemík.

Pojem *bellum iustum* znamená v preklade spravodlivá vojna, ale môžeme sa stretnúť aj s ekvivalentom zákonná vojna². Jej pôvod môžeme podľa autora tohto článku skutočne detegovať už v časoch účinnosti rímskeho práva. Bol to totiž Cicero, ktorý po prvýkrát definoval všetky podmienky toho, aby vojna mohla byť označená ako spravodlivá. Vo svojom spise *De republica* tvrdí, že podmienky spravodlivej vojny *bellum iustum* pochádzajú už z čias kráľovstva³. V ďalších fragmentoch, ale aj ďalších dielach ako boli *De officiis* či *De legibus* môžeme nájsť niektoré Cicerove úvahy o tom, za akých podmienok by mohla byť vojna akceptovaná. Sám tu stiera rozdiel medzi verejným a súkromným právom, keď tvrdí, že pre neho je *iustitia* základným pilierom všetkého, a to musí platiť tak v súkromnom, ako aj vo verejnom práve⁴. Nepriamo tak potvrdzuje význam Celzovej definície, ktorú sme spomínali už v úvode tohto príspevku. Tak ako musí byť všetko po záštitou Justície uznáva Cicero teda vojnu ako spravodlivú, v prípade ktorej vznik „liberujú“ dané určité prípustné predpoklady. Tieto sám nazýva *causa belli*, teda vojenské dôvody. Medzi tieto taxatívne stanovené dôvody prípustnosti patrí:

- a) útok na spojencov,
- b) porušenie zmluvy alebo dohody,
- c) odpadnutie od spolku,
- d) podpora nepriateľa, ktorý sa s Rímom nachádzal vo vojne,
- e) útok na vyslancov, ktorých nedotknuteľnosť by mala byť principiálne garantovaná,
- f) narušenie teritoriálnych práv,
- g) odmietnutie vydania osoby, ktorá je vinná z vyššie uvedených porušení práva.

Na formálne vyhlásenie spravodlivej vojny musel byť dodržaný aspoň jeden, prípadne viac z vyššie uvedených dôvodov.⁵ Rimania sa však ani tu nezapreli a nezostali nič dlžní svojej povesti prísnych

1 *Ius est ars boni et aequi*, teda právo je umenie dobra a spravodlivosti, je jedným zo základných princípov rímskeho práva, o ktorom sa dá konštatovať, že nebol len formálnou definíciou práva, ale zodpovedal aj charakteru niektorých konkrétnych inštitútov, ako boli napríklad *iusiurandum in iure* prisaha pred magistrátom, ktorou bolo možné odstrániť resp. ukončiť spor. *Bona fides* či dobrá viera, prípadne iné abstraktné inštitúty, či napríklad *actio publiciana*, ktorá bola fiktívnou žalobou slúžiacou na ochranu bonitárneho vlastníka. Autorom tejto definície práva bol Publius Iuventilius Celsus. D. 1,1,1.

2 Tento rozdiel v terminológii je zrejme najmä v nemeckom jazyku, kde sa ekvivalentne používajú preklady „rechtmäßiger Krieg“ alebo „gerechter Krieg“. Vystihuje to oba dôležité aspekty a na druhej strane význam tohto inštitútu, keďže sa tu skúmajú dôvody či podmienky, pri dodržaní ktorých je možné kvalifikovať ozbrojený konflikt (či už z pohľadu antiky, ale aj súčasnosti) ako spravodlivý. Možno práve tento inštitút predbehol svoju dobu, keďže pojem spravodlivosť dnes nie je chápaný ako abstraktný súlad s morálnymi normami (morálne je vojna vždy zlá), ale domnievam sa, že skôr ide o zákonnú spravodlivosť, teda to, čo je zákonné, je zároveň spravodlivé. Tu je možné badať odklon od rímskeho (najmä súkromného) práva, ktoré, ako som už v úvode naznačil, bolo založené aj na abstraktnej spravodlivosti. K tomu pozri napr.: OREND, Brian. War [online]. 2005. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/war/>

3 Cicero. *De Republica* 2, 17, 31.

4 Cicero. *De Officiis* 1, 7, 20 / 1, 7, 23 / 1, 11, 35

5 Na rozdiel od rímskeho práva sa súčasná teória spravodlivej vojny zaoberá nielen dôvodmi vyhlásenia vojny, teda najmä príčinami vojny ale aj spôsobom jej vedenia (v tomto prípade ide o *ius in bello*), či dokonca spravodlivosti v konečnej fáze

formalistov. Popri nutnosti existencie *causa belli* bolo potrebné aj dodržanie *formalii*, ktoré boli zosobnené v tzv. fetiálnom práve, *ius fetiale*. Pojem fetiál bol označením príslušníka fetiálskeho kolégia. Fetiálske kolégium bolo najstarším orgánom rímskych medzinárodných vzťahov. Pozostávalo z 20 doživotne volených kňazov.⁶ Fetiálovia urovnávali spory kmeňov v rámci Itálie a boli po dlhý čas nevyhnutnou súčasťou každej zahranično-politickej akcie. Fetiáli takéto akty zahajovali a aj ukončovali. Ako kňazi mali zvláštny spoločenský status a navonok sa odlišovali zvláštnym vlneným odevom a šatkou na hlave. Zvolený zástupca kolégia odchádzal s berlou a kremeňom (symbol Jupitera Optima Maxima) v sprievode iného fetiála, ktorý niesol trs trávy z Kapitolu na hranice susednej krajiny, aby urovnal spor. Fetiálovia na mieste rokovali a po návrate očakávali do 33 dní odpoveď. Ak odpoveď nebola uspokojivá alebo nedorazila vôbec, kolégium konštatovalo, že Rím má právo vyhlásiť vojnu na základe svojich spravodlivých požiadaviek. Zástupca kolégia vtedy prišiel na nepriateľské hranice a na jej územie hodil kopiju so zakrvaveným obhoreným hrotom. Fetiáli boli tiež nevyhnutnou súčasťou uzatvárania mierových zmlúv.⁷

Dôležitú funkciu v tomto smere mali aj tzv. rekuperátori. Spory pri vzájomných nárokoch medzi Rimanmi a príslušníkmi provincií, ktorých neustále pribúdalo, riešili títo zvláštni sudcovia – rekuperátori. Boli traja až piati a zvyčajne zasahovali v prospech domáceho obyvateľstva, ktoré často trpelo útlakom publikánov (vyberačov daní) alebo miestodržiteľov, ktorí svoj post chápali ako možnosť zbohatnúť. V Ríme sa týmto spôsobom formovali základy medzinárodného práva, lebo niektoré jeho prvky obsahovalo právo fetiálne (*ius fetiale*) aj právo národov (*ius gentium*). Formálny inštitút kolégia fetiálov mal za úlohu sprítomniť rímsky formalizmus a len ak boli splnené obe podmienky, teda aj formálne fetiálne právo a rovnako tak vecné *causa belli*, jednalo sa skutočne o spravodlivú vojnu. Ak boli prítomné len vecné dôvody hovorilo sa o tzv. vecne spravodlivej vojne. Ak bolo saturované len *ius fetiale* išlo o formálne spravodlivú vojnu. Podmienkou však bolo, aby bola vojna vyhlásená len organizovanému spolku, teda napr. štátu, prípadne kmeňu.

Ako som už uviedol vyššie fetiálne právo spočívalo na kolégiu tzv. fetiálov. Ich rozhodnutie bolo jednou z *conditio sine qua non* spravodlivej vojny. Pre spravodlivo vyhlásenú vojnu musel byť dodržaný nasledovný postup:

- a) *pater patratus*⁸ bol vyslaný ako vyslanec k protistrane. Jeho úlohou bolo pred bohmi konštatovať porušenie práva a formálne žiadať jeho nápravu. Tento inštitút sa nazýval tzv. *clarigatio*, prípadne *rerum repetatio*.⁹
- b) druhým krokom bolo tzv. *denuntiatio*, prípadne *testatio*. Ak do tridsiatich dní po prechádzajúcej konštatácii porušenia práva a formálneho požiadania o jeho nápravu nebola zo strany nepriateľského národa zjednaná náprava, vyhlásil *pater patratus* pod prisahou pred bohmi vojnu z dôvodu, že nepriateľský národ vykonal neprávno.
- c) tretím krokom vyhlásenia spravodlivej vojny bolo *votum* v ľudovom zhromaždení autorizovanom, senáte.
- d) posledným krokom pre naplnenie fetiálneho práva bolo tzv. *indictio belli*, teda formálne hodenie krvou napusteného oštetu na nepriateľské územie.

vojny pri mierových jednaniach (v takomto prípade hovoríme o *ius post bello*). Posledne menované teórie sa objavujú najmä v novodobých výskumných prácach. K tomu pozri: BASS, G. J.: *Jus post Bellum. Philosophy and Public Affairs*. 2004, vol. 32, no. 4, s. 384 – 412; či MAY, L.: *Jus Post Bellum Proportionality and the Fog of War*. *European Journal of International Law*. 2013, vol. 24, no. 1, s. 315 – 333.

6 Fetiálovia boli kňazi, ktorí boli pôvodne zasvätení bohu Jupiterovi ako patrónovi dobrej vôle.

7 BLEICKEN J.: *Geschichte der roemischen Republik*. In: Oldenburg Grundrisse der Geschichte. Hrsg Jochen Bleicken et al. Band 2, Muenchen, 2006, s. 43.

8 Jeden z príslušníkov fetiálneho kolégia bol zvolený ostatnými členmi za akéhosi hovorcu nazývaného *pater patratus*. Prvá zmienka o fetiáloch pochádza od *Tita Livia Patavina*. Bol to rímsky historik, ktorý sa venoval historiografii Ríma a rímskeho ľudu. Jeho najväčším dielom bola mohutná zbierka o založení Ríma *Ab Urbe Condita Libri*. V literatúre ho môžeme identifikovať aj pod menom „Livy“. Tento autor sa zmieňuje o fetiáloch v súvislosti s popisom vojny medzi Rímom a Albou Longou. Počas tohto konfliktu vymenoval kráľ *Tullius Hostilius M. Valeria* za fetiála a *Sp. Fusia* za *patra patratus*. K dielu Livyho pozri napr.: LUCE, T. J.: *Livy: The Composition of his History*. Princeton University Press, 1977, prípadne RADICE, B.: *Rome and Italy: Books VI-X of the History of Rome from its Foundation*. London: Penguin Books. 1982 či CHAPLIN J.: *Livy's Exemplary History*. Oxford University Press, 2001.

9 Podľa vyššie zmieneného autora Livyho bolo takéto vyhlásenie vojny pomocou rituálu *rerum repetitio* do právneho poriadku zakomponované vďaka štvrtému rímskemu kráľovi, ktorý sa nazýval Ancus Marcius, ktorý to prebral od kmeňa Aequov. Išlo o staroveký kmeň žijúci východne od Ríma po Fucínske jazero. Zaujímavým je fakt, že Livy tvrdí, že tento rituál priniesol až Ancus Marcius, napriek tomu, že rituálne obrady fetiálov priznáva už za vlády jeho predchodcu Tullia Hostilia.

Tak ako v súkromnom práve podliehal formalizmus aj vo verejnom práve zmenám, ktoré priniesol vývoj spoločnosti najmä s ohľadom na potreby jej členov, ktoré čoraz viac modifikovali práve obchodné vzťahy rozrastajúcej sa Rímskej ríše. Jednou z najdôležitejších zmien bolo práve rozširovanie sa územia Rímskej ríše aj mimo Itálie. Vojenské záujmy či naopak nevyhnutné vojenské strety Rimanov mimo Itálie vyústili v delegáciu niektorých kompetencií fetiálov na senátnych legátov. Dôvodom bol z dnešného pohľadu prozaický fakt, že fetiáli nemohli opustiť územie Itálie. Rovnako tak aj formálne *indictio belli*, ktoré aj po presune niektorých právomocí naďalej patrilo fetiálom, v konečnom dôsledku prešlo do rúk legátov. Tí mali dokonca právomoc zväziť ohlásenie vojny nepriateľskému národu aj po tom, čo vojna bola v Ríme už odsúhlasená. V tomto zmysle mohlo byť zmenené aj poradie predpísaných úkonov fetiálneho práva, pričom jednotlivé úkony sa vykonávali v tomto poradí: „*senatus censet, populus iubet, res repetuntur, bellum denuntiatur, bellum indicitur*“.¹⁰

PRAKTICKÁ APLIKÁCIA USTANOVENÍ O *BELLUM IUSTUM* NA PRÍKLADE PRVEJ A DRUHEJ PÚNSKEJ VOJNY

Je všeobecne známe, že púnske vojny boli konfliktom medzi Rímom a fénickým mestom Kartágom. Išlo o sériu troch po sebe nasledujúcich konfliktov. V nasledujúcej časti príspevku sa pokúsim o aplikáciu ustanovení o spravodlivej vojne na konkrétne historické udalosti, ktoré boli ich súčasťou, prípadne boli spojené s púnskymi vojnami.

V roku 814 p. n. l. Feničania založili na severnom pobreží Afriky kolóniu Kartágo. Mesto sa pomerne rýchlo začalo považovať za jeden zo strategických bodov Stredomoria. Kartágo sa spočiatku nebránilo vzájomným priateľským stykom s Rímom, ktoré bolo možné zaznamenať už v období rannej republiky, čo dokladá aj zmluva z roku 348 pred Kristom, ktorá pojednávala o vzájomných obchodných stykoch a sférach vplyvu. Neskôr sa vzájomné styky medzi Rímom a Kartágom zhoršili.

V prvej púnskej vojne sa Rím stal súčasťou konfliktu po tom, ako sa Mamertíni¹¹ zmocnili sicílskeho mesta Messana. V roku 269 p.n.l. boli Mamertíni na rieke Longanus Hyeronom II. zo Syrakúz porazení. Mamertíni si na pomoc zavolali Kartágincov. Tí obsadili Messanu, čo vyústilo v opačnú situáciu. Mamertíni nakoniec museli naliehať na Kartágincov, aby odtiahli. Títo uvedené mesto namiesto toho obliehali, čím sa Mamertíni stali obliehanými nielen zo strany Syrakúzanov ale aj zo strany Kartágincov. V roku 264 p. n. l. sa preto obrátili na Rím s požiadavkou o pomoc. S pomocou ľudového zhromaždenia a vďaka vidine slávy a ľahšej koristi sa konzulom podarilo presvedčiť senát, aby prijal požiadavku italských žoldnierov Mamertínov. Po tom ako bol Hieron II porazený, uzavrel mierovú zmluvu s Rímom. Toto boli veľmi stručne zhrnuté pre tento článok dôležité historické fakty o prvej púnskej vojne. Našou ambíciou je aplikovať vyššie uvedené ustanovenia o inštitúte spravodlivej vojny na popísané skutočnosti. Spomínané prijatie požiadavky italských žoldnierov Mamertínov zo strany senátu je možné kvalifikovať ako podmienky *senatus cenet, populus iubet*. S požiadavkou Mamertínov bolo *deditio in fidei* spojené vydanie mesta Rimanom. Táto skutočnosť môže byť kvalifikovaná ako *causa belli* podľa vyššie uvedeného zoznamu vojnových dôvodov. Tretím podstatným faktom bolo ultimátum, ktoré bolo zostavené po príchode konzula, ktorého meno bolo Appius Claudius Caudex. Toto je možné vyhodnotiť ako *rerum repetatio*. Po odmietnutí tohto ultimáta splnomocnený konzul vyhlásil vojnu, teda môžeme tu nájsť aj *bellum indicitur*. Na základe uvedeného si dovoľíme konštatovať, že v prípade prvej púnskej vojny boli splnené podmienky spravodlivej vojny a teda tento konflikt je možné označiť ako *bellum iustum*.

Konflikt známy ako druhá púnska vojna je podobne ako predchádzajúci prípad, výborným príkladom na aplikáciu ustanovení o spravodlivej vojne. Vypuknutiu druhej púnskej vojny predchádzalo dobytie nových území, ktoré Kartágo obsadilo v Hispánii. Kartágo si totiž chcelo nahradiť územné straty po prehre v prvej

10 Toto poradie vyplynulo z praktickej potreby vedenia vojny, ako aj odlišného postavenia legátov oproti fetiálom. K tomu pozri napr. ALBERT, S: *Bellum Iustum. Die Theorie des „gerechten Krieges“ und ihre praktische Bedeutung für die auswärtigen Auseinandersetzungen Roms in republikanischer Zeit*. In: *Frankfurter Althistorische Studien*. Hrsg. von Bleicken, Jochen und Gesche, Helga. Heft 10. Kallmünz 1980.

11 Mamertíni boli žoldnieri najatými v Kampánii, ktorí sa tak nazývali ako „synovia boha Marta“.

púnskej vojne. V roku 226 p. n. l. bola Hadrusbalom dojednaná demarkačná línia na rieke Ebro. V roku 221 p. n. l. sa veliteľom Kartágincov stal Hannibal Barkas¹². Následne v roku 220 p. n. l. napadol mesto Saguntum (dnešné Murviedro pri Valencii) ktoré malo s Rímom spriatelnené styky. Obliehal ho až 8 mesiacov aby si overil, že Rím nemá sily, aby poslal svojim spojencom pomoc. Rimania poslali iba poslov, aby protestovali proti násiliu a žiadali vydať Hannibala, aby čelil spravodlivému súdu, čo samozrejme kartáginský senát odmietol. Následkom bolo vyhlásenie druhej púnskej vojny.¹³ Ďalší priebeh vojny nie je pre našu aplikáciu podstatný. Dodám len, že výsledok druhej púnskej vojny bola mierová zmluva z roku 201 p. n. l., ktorou Kartágo stratilo všetky nielen všetky svoje zahraničné državy, ale stratilo aj loďstvo a muselo platiť obrovské vojnové reparácie. Pokiaľ by sme aplikovali ustanovenia o spravodlivej vojne na tento konflikt, je potrebné najprv zamerať sa nielen na zákonný dôvod vyhlásenia vojny, ale aj na ďalšie podmienky. Pokiaľ sa jedná o samotnú *causa belli*, ktorý sa javí ako najdôležitejší, budem sa mu venovať na konci tejto stručnej analýzy. Ten sa síce ponúka hneď v dvoch formách. Jednak je to domnelé nedodržanie zmluvy o demarkačnej línii na rieke Ebro, jednak je to obsadenie Saguntu, ktoré bolo spriatelneným mestom Ríma. Tieto dve skutočnosti je na prvý pohľad možné klasifikovať ako *causa belli*. Reakciou Ríma bolo vyslanie poslov, ktorí formálne konštatovali nepravosť a žiadali navrátenie do predošlého stavu a vydanie Hannibala. Túto skutočnosť by sme mohli interpretovať ako *rerum reptatio*. Po odmietnutí vydania Hannibala nasledovalo formálne vyhlásenie vojny legátmi, čo je možné interpretovať ako *bellum indicitur*. Na prvý pohľad by bolo možné konštatovať, že aj tu sa jednalo o spravodlivú vojnu. Vráťme sa však k zákonnému dôvodu vyhlásenia vojny, nakoľko ten bol *conditio sine qua non* kvalifikovania konfliktu ako spravodlivej vojny. Ako sme už písali, bezprostrednou príčinou konfliktu sa stalo Saguntum, ktoré udržiavalo dobré vzťahy s Rímom a senát vyslal k Hannibalovi poslov s požiadavkou, aby ukončil obliehanie. Podľa zmluvy, ktorú ešte v roku 226 pred n. l. uzavreli Rimania s Hadrusbalom o rozdelení Hispánie, územie na juh od rieky Ebro však patrilo do sféry kartáginského vplyvu. Saguntum ležalo viac než 150 km na juh od Ebra a podľa dohovoru teda Rimania nemali právo zasahovať. Ak teda Hannibal odmietol rešpektovať demarkačnú líniu, konal v práve. Jej prekročenie podnikol až po formálnom vyhlásení vojny Rimanmi. Rovnako tak nie je presne jasné, aký bol vzťah medzi Rímom a Saguntom. V niektorých publikáciách môžeme nájsť zmienku o tom, že malo s Rímom spojeneckú zmluvu,¹⁴ inde, že sa jednalo o spriatelnené mesto.¹⁵ Tento moment sa zdá byť kľúčovým. Pokiaľ by sa v prípade mesta Saguntum jednalo o spojenca Ríma, je možné jeho napadnutie klasifikovať ako *causa belli* a druhú púnsku vojnu môžeme považovať za spravodlivú vojnu. Pokiaľ by sme sa priklonili k záveru, že Saguntum len udržiavalo priateľské styky s Rímom a jeho kvalifikácia ako spojenca by bola otázna, rovnako tak by bolo otázne či je možné v tomto prípade hovoriť o spravodlivej vojne.

ZÁVER

Inštitút spravodlivej vojny bol v rímskom práve podľa názoru autora tohto článku prostriedkom formalizmu. Cicerova iniciatíva klasifikovať vojnu ako spravodlivú po splnení taxatívne vymedzených podmienok bola jasne ovplyvňovaná vyvíjajúcou sa dobou a potrebami rozrastajúcej sa ríše. Idea spravodlivosti vojny bola v staroveku len abstraktnou a spravodlivými boli v zásade víťazi. Skutočný význam dosiahla *bellum iustum* až neskôr a významným medzinárodnoprávnym inštitútom je dodnes. Je len prirodzené, že svoje uplatnenie nemohla v takej miere ako dnes hľadať v dobe, kedy písomné zmluvy medzi štátmi

-
- 12 Hannibal Barkas bol muž s obrovskými vojenskými a životnými skúsenosťami. Ako osemročný kvôli otcovi zložil pred oltárom bohov prisahu, že sa nikdy nestane priateľom Ríma. Od dvanástich rokov žil s otcom, pričom otec žil na bojisku. Osvojil si šermiárstvo a jazdectvo, rovnako aj umenie vojenskej taktiky. Ako štrnásťročný bojoval po boku svojho otca a na vlastné oči videl, ako bol prebodnutý kopijou. Dvadsaťjedenročný sa stal veliteľom kartáginskej jazdy. K životu Hannibala pozri napr.: MAHANEY, W.C., 2008. "Hannibal's odyssey: Environmental Background to the Alpine Invasion of Italia. Gorgias Press, Piscataway, N.J., 2008 alebo DODGE, Theodore. Hannibal. Cambridge Massachusetts: De Capo Press, 1891.
- 13 Existujú však dohady, či bolo skutočne dôvodom vyhlásenia púnskej vojny dobytie Saguntu, alebo už prekročenie demarkačnej línie. K tomu pozri: BLEICKEN J.: Geschichte der roemischen Republik. IN: Oldenburg Grundrisse der Geschichte. Hrsg Jochen Bleicken et al. Band 2, Muenchen, 2006, s. 45.
- 14 LOEWE G., STOLL H.A.: ABC Antiky. Koehler Amelang Verlag, 1973, Muenchen, str. 308
- 15 OLEJNÍK M.: Vybrané kapitoly z dejín Grécka a Ríma (vysokoškolský učebný text). UPJŠ: filozofická fakulta, Košice, 2013, s. 38.

neexistovali a medzinárodné právo vo forme vynútiteľných noriem zaväzujúcich jednotlivé štáty svetového spoločenstva bolo len ďalekou hľadbou budúcnosti. Napriek tomu je potrebné hľadať korene jednotlivých inštitútov. Dôkazom tohto tvrdenia je samotné rímske právo, aj keď najmä vo svojej súkromnoprávnej časti. Napriek tomu je predkladaný článok pokusom o aplikáciu poznatkov a dobových vymedzení podmienok inštitútu spravodlivej vojny na recipročne dobovú vojnovú udalosť.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ALBERT, S.: *Bellum Iustum. Die Theorie des „gerechten Krieges“ und ihre praktische Bedeutung für die auswärtigen Auseinandersetzungen Roms in republikanischer Zeit.* In: *Frankfurter Althistorische Studien.* Hrsg. von Bleicken, Jochen und Gesche, Helga. Heft 10. Kallmünz, 1980.
2. BASS, G. J.: *Jus post Bellum. Philosophy and Public Affairs.* vol. 32, no. 4, 2004.
3. BLEICKEN J.: *Geschichte der roemischen Republik.* IN: *Oldenburg Grundrisse der Geschichte.* Hrsg Jochen Bleicken et al. Band 2, Muenchen, 2006.
4. DODGE, Theodore. *Hannibal.* Cambridge Massachusetts: De Capo Press, 1891.
5. CHAPLIN, J.: *Livy's Exemplary History.* Oxford University Press, 2001.
6. LOEWE G., STOLL H.A.: *ABC Antiky.* Koehler Amelang Verlag, Muenchen, 1973.
7. LUCE, T. J.: *Livy: The Composition of his History.* Princeton University Press, 1977.
8. MAHANEY, W.C.: "Hannibal's odyssey: Environmental Background to the Alpine Invasion of Italia." *Gorgias Press, Piscataway, N.J., 2008.*
9. MAY, Larry. *Jus Post Bellum Proportionality and the Fog of War.* *European Journal of International Law.*, vol. 24, no. 1, 2013.
10. OLEJNÍK M.: *Vybrané kapitoly z dejín Grécka a Ríma (vysokoškolský učebný text).* UPJŠ: Filozofická fakulta, Košice, 2013.
11. OREND, Brian. *War* [online]. *Stanford Encyclopedia of Philosophy.* Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/war/>, 2005.
12. RADICE, B.: *Rome and Italy: Books VI-X of the History of Rome from its Foundation.* London: Penguin Books. 1982.

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posilať v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravnedejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

